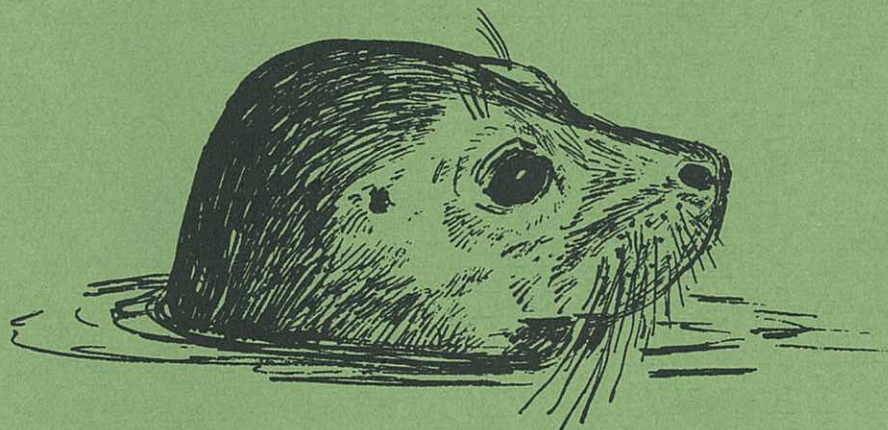

SÆLERNES FOREKOMST OG SÆLJAGTEN I DANMARK

AF NIELS-OLE SØNDERGAARD
ANDERS HOLM JOENSEN
EBBE BØGEBJERG HANSEN

DANSKE VILDTUNDERSØGELSER
HEFTE 26
VILDTBIOLOGISK STATION 1976

DANSKE
VILDTUNDERSØGELSER

HEFTE 26

*Niels-Ole Søndergaard
Anders Holm Joensen
Ebbe Bøgebjerg Hansen*

SÆLERNES FOREKOMST OG SÆLJAGTEN
I DANMARK

(Seals in Denmark)

Meddelelse nr. 131 fra Vildtbiologisk Station

1976

KALØ - RØNDE

Indholdet af dette hefte
må kun citeres
med angivelse af kilden

Under redaktion af Birger Jensen

Omslag og vignetter: *Jeppe Ebdrup*

Indholdsfortegnelse

Indledning	5
Kort beskrivelse af vore sælarter	8
Sæler i Danmark indtil 1940	13
Forhistorisk tid	13
Perioden 1500-1750	14
Perioden 1750-1889	15
Sælernes forekomst	15
Sæljagt i ældre tid	21
Perioden 1889-1940	23
Sælernes forekomst	27
Aldersfordelingen blandt nedlagte spættede sæler 1889-90	36
Sæler i Danmark 1940-1975	38
Materialet	38
Vildtudbyttestatistikken	38
Oplysninger fra sæljægere m. fl.	42
Feltundersøgelser	44
Den spættede sæls forekomst	46
Forekomst i de forskellige farvande	46
Bestandens udvikling siden 1940 og dens størrelse i 1970-75	54
Gråsæl og ringsæl	56
Sæljagt i vore dage	57
Jagtudbyttets størrelse i årene 1941-1973	58
Måned for jagten og de nedlagte sælers alder	60
Sæljægerne og deres jagtudbytte	61
Jagtmetoder	63
Konklusion	67
Mulige årsager til tilbagegangen i nyere tid	68
Foranstaltninger til sikring af sælbestandene	70
English summary	72
Litteratur	72
Appendix 1: Fly-observationer af spættede sæler	77

E. Bøgebjerg Hansen fot.

Indledning

Sælerne er en af de dyregrupper, som rundt omkring i verden er kommet mere og mere i søgelyset på grund af de voksende trusler mod bestandenes trivsel og fortsatte eksistens. Sælbestande har i århundreder været genstand for kommerciel udnyttelse og bekæmpelse på grund af skadevirkning på fiskeri. Fortiden kan melde om flere eksempler på bestande, der har været katastrofalt decimeret af jagt og fangst. Men hidtil har det - når man erkendte faren - oftest været muligt gennem lovgivning og planlægning af bestandenes udnyttelse, at sikre disse på et for flere parter acceptabelt niveau. Selv om jagt og fangst den dag i dag er en afgørende begrænsende faktor for mange sælbestande, oplever man mere og mere, at disse følsomme og højt specialiserede dyr begrænses og trues af en række andre menneskeskabte faktorer, såsom forurening og den voksende trafik og færdsel - faktorer, som ikke så enkelt lader sig begrænse.

I flere lande i Europa har man i de sidste årtier, og især indenfor de allersidste fem-ti år intensivt forskningen omkring sælerne. Den omfattende sælforskning i Storbritannien har endnu ikke udsendt alvorlige farevarsler, men undersøgelser i Holland og Tyskland over Vadehavets sæler har vist en faretruende udvikling. Endelig synes de seneste års forskningsresultater over sæler i Østersøen at vise, at bestandene her ikke alene er truet, men formentlig allerede befinder sig på et kritisk stadium.

I de senere år har der gentagne gange været fremsat ønske om, at også sælernes forhold i Danmark og omgivende farvande blev belyst og vurderet. Denne rapport skal ses i lyset heraf. Dens formål er at give en oversigt over den spættede sæls forekomst i danske farvande i de seneste årtier og især vurdere bestandene i dag, deres trivsel og mulighederne for at sikre dem fremover. Udarbejdelsen af rapporten blev foretaget af Vildtbiologisk Station i 1975 med midler fra Verdensnaturfonden og Jagtfonden.

Det skal understreges, at de her fremlagte oplysninger ikke er resultatet af et større samlet forskningsprojekt. Materialet, som danner

baggrunden, er heterogent og i mange henseender ufuldstændigt, og det danner ikke baggrund for en gennemgribende vurdering af den spættede sæls biologi i Danmark. Mangler og inkonsekvens skal ses i lyset heraf. Når det alligevel er lykkedes at tegne et billede, som kan danne grundlag for forslag vedrørende den fremtidige forvaltning af sælerne i Danmark, skyldes det at mange materialer har kunnet udnyttes og at mange har bistået med oplysninger til denne rapport.

De mange forskellige materialer, som er blevet benyttet, er beskrevet i den kronologiske gennemgang af sælernes forekomst i Danmark. Her skal blot gives en kortfattet oversigt over de vigtigste kilder:

Sælernes forekomst i forhistorisk tid og deres fangstmæssige udnyttelse (på grundlag af bopladsfund), er udførligt beskrevet af Möhl (1970). - Sæler i Danmark i historisk tid frem til ca. 1940 er behandlet på baggrund af litterære kilder. For tiden indtil slutningen af 1800-tallet er kilderne selvsagt sparsomme og i flere henseender ufuldstændige, men de rummer alligevel et væld af interessante detaljer og generelle oplysninger, som især belyser datidens syn på sælerne og den mere kommercielt prægede fangst. - Fra 1889 til 1927 var sælerne som følge af deres skadelighed for fiskeriet genstand for bekæmpelse, som blev præmieret, og de statistiske oversigter over præmieudbetalingerne rummer meget værdifulde oplysninger om sæler i Danmark i denne periode. Supplerende oplysninger er fremkommet ved gennemgang af rapporter indgået til Zoologisk Museum i København i 1889-90, og artikler i fiskeriblade, jagtblade m.m. har ligeledes givet mange værdifulde oplysninger.

For perioden efter 1940 spiller de litterære kilder en underordnet rolle, og materialet er først og fremmest indkommet på følgende måder:

- a) Den officielle vildtudbyttestatistik giver oplysninger om antallet af nedlagte sæler fra 1941/42 til 1973/74, fra 1958/59 meget detaljeret.
- b) For seks jagtsæsoner siden 1960/61 udsendte Vildtbiologisk Station til alle sæljægere spørgebrev, hvori man anmodede om nærmere oplysninger om de nedlagte sæler, jagtudøvelsen, bestande og bestandsændringer m.m., og dette materiale har givet en mængde værdifulde oplysninger om disse spørgsmål. Størstedelen af denne undersøgelse blev gennemført af Niels-Ole Søndergaard som led i specialeprojekt ved Århus Universitet.
- c) I årene 1965-75 har Vildtbiologisk Station gennemført omfattende flytællinger langs Danmarks kyster og over åbne farvandsområder. I størstedelen af perioden var hovedformålet kortlægning af andefuglebestande, men der foretoges samtidig observationer af sæler, og i 1975 gennemførtes en række flyvninger specielt med henblik på sæler. - Desuden har forfatterne, dels i forbindelse med andre undersøgelser, dels specielt med henblik på sæler, besøgt alle danske sælområder, og en del af disse har været genstand for hyppige observationer fra kyster og både.
- d) Foruden det meget store antal jægere, som har givet oplysninger om sælernes forekomst, er der indhentet oplysninger fra et meget stort antal lokalkendte, som dels er kontaktet direkte, dels selv er fremkommet med oplysninger efter opfordring i forskellige blade m.m.

Samtidig med at man igangsatte udarbejdelsen af denne rapport, påbegyndtes indsamling af nedlagte og dødfundne sæler med henblik på undersøgelser af den danske sælbestands belastning af miljøgifte, parasitter og sygdomme. Denne undersøgelse gennemføres af Afdelingen for Vildtsygdomme (Statens Veterinære Serumlaboratorium), Ambulatorisk Klinik og Afdelingen for Farmakologi og Toksikologi (begge på den Kgl. Veterinære Landbohøjskole) og Vildtbiologisk Station, idet sidstnævnte bistår med fremskaffelsen af sæler, mens analyserne foretages på de tre laboratorier i København. I løbet af 1975 er til undersøgelse indkommet et halvt hundrede spættede sæler, men da materialet endnu er ret lille og analyseresultaterne kun delvis foreligger, vil denne vigtige side af sæl-problematikken ikke blive behandlet i detaljer i nærværende rapport.

Denne rapport er resultatet af et nært samarbejde mellem de tre forfattere. Niels-Ole Søndergaard gennemførte spørgebrevsundersøgelsen til sæljægere og sidenhen i forbindelse med eksamensopgave ved Århus Universitet bearbejdelse af dette materiale, samt andre kilder. I perioden 1. juli-30. november var han takket være bevillingen til projektet ansat på Vildtbiologisk Station. - Ebbe Bøgebjerg Hansen har først og fremmest bidraget gennem sin medvirken ved flytællinger og observationer fra kyster og både. Ydermere har han haft kontakt med sæljægerne i 1973/74 og de mange kontakter med lokale sælkendere rundt omkring, som etableredes under selve rapportens udarbejdelse. Endelig har han gennemført de feltundersøgelser, som danner baggrund for forslag om sælreservater. - Anders Holm Joensen har fungeret som koordinator for projektet, har foretaget bearbejdelsen af observationsmaterialet, har med bistand af andre på Vildtbiologisk Station gennemgået et stort litteraturmateriale, og har endelig - tildels med udgangspunkt i de to andre forfatters oplæg og udkast - formuleret størstedelen af den endelige rapport.

Forfatterne retter en tak til Verdensnaturfonden og til Jagtfonden for den økonomiske støtte, som muliggjorde færdigbearbejdelsen af materialerne til denne rapport, og til Århus Universitet, Zoologisk Institut, som financierede en del af spørgebrevsundersøgelsen til sæljægere 1970-72. Denne rapport er baseret på oplysninger fra mange hundrede personer, som gennem spørgebrevsundersøgelser og direkte kontakt har givet oplysninger om sælbestande, sæljagt m.m. De enkelte bidragydere har ikke alle kunnet omtales i rapporten, men vi retter en tak til sæljægerne, jagtkonsulenterne, lokale jagtforeningsmænd, fyrvæsenets personale, strandfogeder, talrige fiskere og mange andre, som har medvirket med oplysninger. Observationer fra fly er foretaget dels med fly stillet til rådighed for fugletællinger af Flyvevåbnet og Hærens Flyvetjeneste, dels med civile fly, lejet af Vildtbiologisk Station. For-

fatterne retter en tak til Forsvaret og til de mange piloter, som har bistået ved undersøgelserne. En tak skal også rettes til de observatører, som udover forfatterne selv, har deltaget i flyvningerne, først og fremmest Palle Uhd Jepsen, samt til Sten Asbirk, Kåre Fog og Finn Nørregaard, som bistod ved indsamlingen og bearbejdelsen af oplysninger om sælernes forekomst i Danmark. P. Valentin-Jensen, Zoologisk Museum i København, som udlånte et materiale om sæler fra skydepræmieringens første år, og B. Møhl, Zoologisk Institut, Århus Universitet, som har stillet oplysninger om aldersfordelingen blandt disse sæler til rådighed, takkes ligeledes.

Kort beskrivelse af vore sælarter

Syv arter af ægte sæler (*Phocidae*) forekommer i Europa. Heraf er munkesælen (*Monachus monachus*) begrænset til Middelhavet og områder i troperne, mens grønlandssæl (*Pagophilus groenlandicus*), remmesæl (*Erignathus barbatus*) og klapmyds (*Cystophora cristata*) kun forekommer i arktiske farvande. Kun tre arter kan henregnes til Danmarks fauna, nemlig spættet sæl (*Phoca vitulina*) den eneste i dag ynglende, samt gråsæl (*Halichoerus grypus*) - tidligere ynglende, men i dag fåtallig gæst - og ringsæl (*Pusa hispida*), som er sjælden gæst herhjemme. I dette kapitel skal gives en kortfattet oversigt over disse tre arters generelle biologi og forekomst, med hovedvægt på forholdene i vore nabolande. Ikke mindst de seneste år har bragt en stadig strøm af publikationer om sælernes biologi, forekomst og bestandenes trivsel i europæiske farvande. Det er ikke tanken i nærværende rapport at komme ind på alle de mange interessante aspekter af sælernes biologi, som de senere års intensive forskning har afsløret. Men vi skal benytte lejligheden til at pege på nogle af de afhandlinger, som især beskriver bestands-trivsels spørgsmålet, og som - omend i beskeden målestok - er blevet udnyttet både ved den efterfølgende gennemgang af vore tre sælarter, og senere vor vurdering af mulighederne for at bevare sælbestande i danske farvande. Det drejer sig bl.a. om følgende publikationer:

Storbritannien: Anon 1974, Bonner et al. 1973, 1974, Hewer 1974, Hickling et al. 1962, Vaughan 1971. - Vadehavet m.m.: van Haften 1963, 1971, 1974, 1975, Mohr 1955, Vauk 1973, Wipper 1974-75. - Sverige og Østersøområdet: Andersson et al. 1971, Blomquist 1975, Helle 1975, Hook et al. 1972, Johnels et al. 1974, Kristerson 1973, Olsson et al. 1975, Pettersson 1975, Stenman 1975, Stjernberg 1975, Søderberg 1970, 1975, Wolk 1969.

Spættet sæl (*Phoca vitulina*)

Den spættede sæl er en ret lille sælart, idet voksne individer måler 140-190 cm og vejer 50-110 kg. Hovedet, især snuden, er sammenlignet med gråsælens ret kort. Arten kendes på den varmt gulligbrune til mørkebrune overside med talrige mindre mørke pletter på lysere baggrund. Siderne og bugen er mere ensfarvet lyse. Der er betydelig farvevariation fra dyr til dyr, spændende fra næsten sort til delvis hvid.

Arten er udbredt på den nordlige halvkugle og opdeles i fire-fem geografiske racer, hvoraf sælerne i det østlige Atlanterhav regnes til racen *Phoca vitulina vitulina*. Andre racer forekommer i de vestlige dele af Atlanterhavsområdet (inklusive Grønland), samt i Stillehavet og Beringshavet. Den europæiske form er udbredt fra Island, Færøerne og Norges kyster til Storbritannien, Kanalegnene, Holland, Tyskland, Danmark og sydlige Østersø. I Biscayen og langs den Pyrenæiske Halvø er den sjælden. I Storbritannien ligger tyngdepunktet i de nordlige egne, f.eks. på Shetlandsøerne, hvor der dog i de senere år er sket tilbagegang i takt med øget jagt, og store bestande findes også ved Englands Nordsøkyst, f.eks. i the Wash, hvor der lever flere tusinde spættede sæler. I de hollandske og tyske dele af Vadehavet findes endnu en vidt udbredt bestand på nogle få tusinde dyr, men især i de sydligste dele har der været betydelig tilbagegang i de senere år, hvilket sættes i forbindelse med øget forstyrrelse på yngle- og hvilepladserne, miljøgifte og sygdomme, samt mangel på føde. I Holland har arten været totalfredet siden 1961, og i Tyskland drives kun jagt fra 1. august til 31. december, idet der hvert år fastsættes et maksimalt antal dyr, som kan nedlægges af jægere, der har erhvervet speciel tilladelse dertil. Arten er i Norge udbredt langs hele kysten, og i Sverige findes bestande langs Kattegatkysten og i Østersøen mod nord til Gotland. De svenske ynglepladser, som ligger nærmest de danske, er ved Bohuslans, Hallands og Sydvestskånes kyster. I Kattegatområdet har man fra svensk side fredet arten i begyndelsen af 1960-erne, idet den dog har måttet nedlægges af erhvervsfiskere, og for at sikre de af forstyrrelse stærkt truede ynglebestande er der oprettet en række reservater, hvor adgang forbydes i nogle måneder om sommeren. Langs Østersøens sydlige kyster findes såvidt vides ynglebestande af spættede sæler, men arten er f.eks. ud for Schleswig-Holstein en ret sjælden gæst.

Den spættede sæl er i langt højere grad end gråsæl og ringsæl knyttet til lave kyster, f.eks. sandrevler og banker, på og omkring hvilke dyrene holder til i flokke det meste af året, idet de dog ikke som

gråsæler tager fast varigt ophold her. I Vadehavet sker ungefødslerne fra midten af juni til midten af juli (især i den første del af perioden), mens de i Storbritannien synes at ske noget tidligere og i Østersøen ofte senere. Der fødes kun én unge, meget sjældent to, og dens embryonaldragt kastes før eller under selve fødslen. Ungen kan straks efter fødslen gå i vandet, men de første levedage tilbringes dog fortrinsvis på land, hvor den i de næste 4-6 uger dier moderen. Ungen måler ved fødslen 50-70 cm og vejer 7-12 kg, men vokser hurtigt. Hele det første efterår kendes ungsæler let fra de voksne individer på størrelsen, og under gode betingelser kan selv et-to-årige sæler skelnes fra fuldt udvoksede dyr. Arten er først fuldvoksen og yngledygtig i en alder af ca. 4-5 år.

Efter yngletiden gennemføres hårfældningen, som normalt er afsluttet i midten af september. Herunder er sælerne nok knyttet til land, men f.eks. ved forstyrrelse går de straks i vandet som på andre årstider. Parringen sker i august-september, men som hos mange andre sæler sker implanteringen først nogle måneder senere, således at den faktiske drægtighedstid er omkring otte måneder. Den spættede sæl er modsat en række arktiske arter, som foretager regelmæssige massevandring, udpræget stationær året igennem. Dyrene, især de unge, kan dog strejfe en del omkring, og mærkninger i Holland og Tyskland har vist, at hele Vadehavets bestand må betragtes som en enhed, og at denne også har forbindelse med fjernere bestande af spættede sæler.

Arten lever, som de fleste sæler, først og fremmest af fisk, idet hvirvelløse dyr, f.eks. rejer dog spiller en stor rolle for ungerne. M.h.t. valget af fiskearter synes sælerne ikke at være særligt selektive, idet de kan tage mange forskellige arter, og formentlig først og fremmest tager de på stedet hyppigst forekommende.

Gråsæl (*Halichoerus grypus*)

Gråsælen er betydeligt større end den spættede sæl, idet den som voksen måler fra to til noget over tre meter og vejer mellem 125 og 300 kg. Hannen er noget større end hunnen. I felten kendes især ældre dyr på hovedets form, idet snudepartiet er længere, fladere og går mere ud i et med pande og nakke end hos spættet sæl, som har en tydeligere afsat pande. Gråsælen kendes også på den grålige pels, som undertiden kan være plettet med mørkere strøg, men pletterne er da større end hos spættet sæl.

Arten er udbredt i tre områder, nemlig i farvandene omkring New Foundland på Nordamerikas østkyst, i et område der strækker sig fra Island, Færøerne og Vestnorge rundt om kysterne af Storbritannien, samt endvidere i Østersøen. De forskellige bestande opviser visse forskelle med hensyn til biologi. I det østatlantiske område yngler dyrene i vældige koncentrationer på klippeøer, hvor ungerne fødes om efteråret (i Storbritannien fra september til december), mens gråsælerne i Østersøen yngler i drivisen, hvor ungerne fødes i februar-marts. De bestande, som tidligere yngede i Danmark, hørte nærmest til sidstnævnte kategori, idet der er omtalt unger i senvinteren fra Rød-sand og Anholt (se side 16). Gråsælungen bærer ved fødslen og nogle uger herefter en embryonaldragt af tætte, lyse uldhår, og den opholder sig i denne første del af sin levetid udelukkende på is eller land. Gråsælen optræder mere i flokke end de to andre her omtalte arter. Ikke alene opsøger den særlige ynglepladser, hvor der undertiden - nemlig på de største pladser i Storbritannien - kan optræde mange tusinde dyr sammen. Men også i parringstiden, som falder kort efter ungefødslerne, og i hårfældningstiden, som i Storbritannien falder senvinter og forår og i Østersøen i forsommeren, ses arten på land i store flokke. Dens større afhængighed af ophold på land gør den mere følsom over for forstyrrelse.

Gråsælen har langt tilbage i tiden været et eftertragtet jagtobjekt, som tillige på grund af skadevirkning på fiskeri er blevet heftigt efterstræbt, og der er ingen tvivl om, at dens bestandsniveau igennem tiderne overvejende har været bestemt af den menneskelige aktivitet. I Storbritannien var arten nær udryddelse i begyndelsen af dette århundrede, men især en række fredninger medførte betydelig fremgang for arten, som i dag yngler langs alle kyster undtagen Kanalkysten, idet langt størstedelen af bestanden på 30-45.000 dyr findes ved småøer i Nordskotland og tilgrænsende øgrupper. Arten har i Storbritannien været genstand for meget intensive studier, herunder mærkninger af unger, og der har vist sig at ske betydelig spredning til Vadehavet og Jyllands vestkyst, hvor arten ikke yngler, samt til Norges vestkyst, hvor der findes en ret lille ynglebestand. I Østersøen forekommer gråsælen fortrinsvis i farvandets nordlige dele, dvs. mellem Stockholm, Åland, sydvestlige Finland, Estland og Gotland. Bestandens nuværende størrelse kan næppe angives med sikkerhed, men der er ingen tvivl om, at arten har været i stor tilbagegang i de sidste årtier. Der er formentlig flere årsager dertil. For årtier tilbage var jagten og efterstræbelsen, kraftigt animeret af skydepræmier, formentlig den væsentligste årsag, men i de senere år har også den almindelige

forstyrrelse af bl.a. fældningspladserne formentlig haft stor negativ betydning. I de aller seneste år er der fremkommet oplysninger om meget høje belastninger med miljøgifte i Østersøens gråsæler (og ringsæler), og det befrygtes stærkt, at dette især vil ramme bestandenes reproduktionsevne. Hvis de mest pessimistiske betragtninger herover holder stik, er det spørgsmålet om de gennemførte og planlagte fredninger mod jagt og etablering af reservater i de involverede lande vil være tilstrækkelige til at sikre gråsælbestandens fortsatte eksistens i Østersøen.

Ringsæl (*Pusa hispida*)

Denne art er lidt mindre end spættet sæl, idet længden for voksne dyr er 135-185 cm og vægten 50-90 kg. I kropsbygning og farvetegning minder de to arter en del om hinanden, og de er i felten meget vanskelige at skelne. Hos ringsælen har pelsen dog oftest et karakteristisk mønster, idet ryggen er gråbrun eller mørkere brun til brunsort med mere eller mindre tydelige lyse striber, ofte ringformede tegninger. På nedlagte dyr er tændernes form og stilling sikre arts-kendetegn for de tre sælarter.

Ringsælen er vidt udbredt i den nordlige halvkugles arktiske farvande, således ved Grønland, Spitsbergen og Sovjetunionens nordkyst fra Kola Halvøen østpå, hvorfra der jævnlige kommer strejfer til Nordnorge. Desuden findes en isoleret bestand i Østersøområdet, og særlige racer har udviklet sig i Saima Søen i Finland og Ladogasøen i USSR. Østersøbestanden er koncentreret i de nordligste og østligste dele, således i Finske Bugt, Ålandshavet og især den Botniske Bugt. I de sydlige dele af Østersøen optræder jævnlige strejfer, men i vore farvande, samt langs hele resten af Europas kyster er arten i dag en meget sjælden gæst.

Arten er endnu mindre udpræget flokdyr end den spættede sæl. Ganske vist kan der stedvis være ganske tætte bestande, og i Østersøen sås dette navnlig tidligere, men f.eks. i yngletiden optræder ringsælen spredt, idet ungerne med ulddragt fødes i beskyttede huler på landfast is. Yngletiden er februar-april, parringen sker umiddelbart derefter, og hårfældningen falder i maj-juni.

I 1930-erne skete en betydelig tilbagegang i Østersøen, formentlig først og fremmest som følge af en række milde vintre, der gav sælerne begrænset mulighed for at yngle og derved også gjorde dem mere sårbare overfor menneskelig efterstræbelse. Siden har der været nogen fremgang, men i de senere år synes også ringsælen at være truet af

miljøgifte. Da den på grund af bestandens spredte optræden ikke er så følsom overfor forstyrrelse, synes artens situation i Østersøen at være mindre kritisk end gråsælens.

Sæler i Danmark indtil 1940

FORHISTORISK TID

De forhistoriske bopladsers vidnesbyrd om sælernes forekomst i Danmark og deres jagtlige udnyttelse er beskrevet af Møhl (1970). Fire sælarter indgår i bopladsmaterialer fra istiden til jernalderen, nemlig gråsælen, grønlandssælen, ringsælen og den spættede sæl. Skeletrester af gråsæl er fundet på mere end et halvt hundrede bopladser fordelt i alle de nordlige landsdele, hvor landhævningen siden stenalderen har muliggjort efterforskning af tidligere kystbopladser. Fundene dateres fra boreal tid til subatlantisk tid (ca. 6.000-1.000 år før vor tidsregning) og vidner om, at gråsælen gennem størstedelen af stenalderen har været genstand for ret intensiv fangst, formentlig baseret på talstærke lokale ynglebestande. Skeletmateriale af grønlandssæl er fundet ved mere end tyve bopladser fra atlantisk og subboreal tid, og tilsvarende fund i Østersøområdet vidner om, at denne art i en periode af stenalderen kan have ynglet i - eller måske mere sandsynligt - have foretaget regelmæssige vandringer til disse farvande og herunder har været genstand for fangst. Arten er i dag udbredt i arktiske havområder, hvor regelmæssige årstidsvandringer af vældige bestande er et typisk fænomen. Af ringsæl er kun gjort enkelte bopladsfund fra atlantisk, subboreal og subatlantisk tid.

Mere påfaldende synes det imidlertid at være, at den spættede sæl, som de sidste par hundrede år har været den hyppigste art i Danmark, i stenalderen har været relativt fåtallig, idet der kun foreligger knap en halv snes bopladsfund fra samme periode som fundene af ringsæl. Ved vurderingen af boplads materialet må man imidlertid tage hensyn til de enkelte arters egnethed som fangstedyr. Det er forståeligt, at netop gråsælen, den største art og den på ynglepladserne for fangstmænd lettest tilgængelige, er så rigt repræsenteret. Ligeså at grønlandssælen - en stor art, der optræder i flokke - har været eftertragtet som fangstedyr. De mindre arter, ringsæl og spættet sæl, er ikke så udprægede flokdyr med fast varigt ophold på land eller is, og fangst af disse i større målestok kræver en mere specialiseret og udviklet jagtteknik.

Man kan således næppe af disse to arters sparsomme optræden i bopladsmaterialer slutte, at de var tilsvarende fåtalligere i danske farvande end gråsæl og grønlandssæl.

PERIODEN 1500-1750

De første litterære kilder med oplysninger om sæler i Danmark er fra begyndelsen af 1500-tallet, men helt frem til midten af 1700-tallet er oplysninger om sæler - som om Danmarks fauna i det hele taget - yderst sparsomme. At sæler - ligesom hjortevildt og ulve - dog omtales en række steder, skyldes først og fremmest deres samfundsmæssige betydning.

I et forleningsbrev fra 1523 forlanges, at halvdelen af de sæler, som fanges på Hesselø, skal sendes til Københavns slot (Friis 1923). - I 1556 ønskede kongen at antage en sælfanger, som kunne tage sæler både i vod og garn. I 1557 afholdtes en stor jagt på Falster efter hjorte, sæler og svaner. Christian III havde tre sæljægere. Frederik II forbød i 1579 fiskeri på Anholt for at beskytte sælfangsten (Weismann 1931).

I 1610 fik kongens sælskyder tilladelse til at skyde alle de sæler han kunne under Skåne og Saltholm, idet der tidligere var givet tilladelse til sæljagt ved Sjælland. I 1663 lod kongen afholde en jagt med pistoler på 20 sæler, som var udsat i en sø ved Gammel Vartov i København (Weismann 1931). - Sunds Herreds Tingbog for 1663 fortæller (Frydendahl 1939), at en krybskytte fanget ved Drejø, af øens ejer rigsråd Otto Krag i stedet for straf af denne blev ansat som sælhundejæger mod at levere tre sæler, og derefter årligt aflevere tre sæler for de sælhunde, han kunne skyde under Otto Krag's øer Drejø, Korshavn og Avernakø, eftersom sælerne gjorde stor skade på bøndernes fiskegarn. - Ifølge Krøyer (1838-53) skal der i 1600-tallet have forekommet to arter af sæler i Schleswig-Holstein.

I Dansk Fiskeritidende (1882 s. 97, 1892 s. 174) henvises til en ikke sikkert dateret beretning, enten fra slutningen af 1600-tallet eller begyndelsen af 1700-tallet, hvori der fortælles, at fra Sct. Olufsdag (29. juli) til langt hen på året fandt der et stort drab sted på sæler ved Frederikshavn og på stene og holme der (sandsynligvis Hirsholmene, omend Læsø ikke kan udelukkes), og der omtales stor skade på fiskernes redskaber.

I 1706 fik Peter Sørensen, Ringkøbing, af kongen tilladelse til at jage sæler ved Nymindegab, mens to ansøgninger om tilladelse til jagt ved København (1737) og i Køge Bugt (1754) blev afslået (Weismann 1931). Samme forfatter nævner, at geheimerådinde Raben i 1737 klager over at Nysted borgerne skød sæler på søen, hvilket ikke ansås for lovligt. - Frydendahl (1939) omtaler sæljagt i begyndelsen af 1700-tallet fra fiskerlejet Dyreborg ved Fåborg. Jagten foregik om vinteren på isen mellem Ærø og sydspidsen af Als.

Pontoppidan (1763-81) omtaler omfattende sælfangst ved Hindsholm på Nordfyn. Om sommeren samlede store mængder af sæler, som blev spærret adgangen til havet med net spændt ud mellem Mejlø og Bogø, hvorefter de indespærrede sæler blev skudt. Pontoppidan anslår, at der i begyndelsen af 1700-tallet årligt blev taget op imod et tusinde, men efterhånden dalede antallet (se også side 17 og 22).

Der er næppe tvivl om, at en del af de kilder, som fremkom fra midten af 1700-tallet til begyndelsen af 1800-tallet delvis beskriver forhold vedrørende sæler før midten af 1700-tallet (f.eks. Pontoppidan 1763-81, Bynch 1801, Bing 1802, se næste kapitel). Alligevel er det på grundlag af foreliggende oplysninger ikke muligt at tegne et sikkert billede af sælernes almene forekomst i Danmark fra begyndelsen af 1500-tallet til midten af 1700-tallet. Sælføremønstre omtales i følgende områder: Nymindegab, Frederikshavn, Hirsholmene, Læsø, Anholt, Hesselø, Hindsholm, sydlige Lillebælt, Øresund, Køge Bugt, farvandet syd for Lolland og Schleswig-Holstein. Nogle af disse steder var bestandene store og genstand for fangst og jagt. Denne virksomhed blev i hvert fald på Anholt prioriteret højere end fiskeriet, mens sælerne i andre områder betegnes som skadelige. Jagten på søterritoriet tilhørte kronen, lokalt adelen, og udøvelsen af sæljagt krævede særlig tilladelse eller privilegium. Det er ikke muligt på grundlag af kilder fra før midten af 1700-tallet sikkert at bedømme, hvilke arter af sæler fangsten omfattede.

PERIODEN 1750-1889

Sælernes forekomst

Fra denne periode foreligger et ret betydeligt kildemateriale til belysning af sælernes forekomst i Danmark, samt jagt og fangst. De få egentlige zoologiske værker fra denne tid rummer ganske vist få detaljer om faunistiske forhold, men til gengæld er sæler ofte fyldigt omtalt i en lang række erhvervstopografiske beretninger, der beskriver forholdene i fra et enkelt sogn til hele landet.

I det følgende skal gennemgås kilder med omtale af sæler for hvert farvandsområde særskilt, hvorefter et samlet billede af bestandene og den jagtligge udnyttelse i perioden 1750-1889 vil blive givet.

Vadehavet: Pontoppidan (1763-81) omtaler, at sælfangst er et vigtigt erhverv for beboerne på Rømø, men det står ikke helt klart, om der er tale om fangst på Grønland eller i hjemlige farvande. - Rewentlow-Farve & Warnstedt (1847) nævner, at sæler er almindelige langs vestkysten af Schleswig-Holstein, og Tauber (1882) skriver, at der nedlægges adskillige i Vadehavet. - Kragelund (1952-55) fortæller om 1870-erne, at sælerne i Vadehavet (Rømø, Fanø og Langli, hvor 30-40 dyr kunne ses) var genstand for jagt med skydevåben og fangst med »sælharver«, dvs. planker hvorpå store jernkroge var fastgjort, og som blev nedgravet ved sælernes hvilepladser.

Vestkysten: Pontoppidan beretter, at sælfangsten ved Ringkøbing Fjord tidligere havde et betydeligt omfang, men nu formentlig er ophørt.

Limfjorden: Fra vikingetiden til 1825 var Limfjorden et brakvandsområde uden forbindelse med Nordsøen. I 1825 brød havet igennem tangerne ved Agger, og dette ændrede ganske naturforholdene i fjorden. - Aagaard (1802) fortæller, at der meget sjældent kommer sæler op i den vestlige ende af Limfjorden, og Schade (1811) skriver, at den spættede sæl er sjælden, idet der de sidste tyve år næppe er dræbt mere end 4-5 stykker på Mors. - I 1850 foreslog en fiskerikommission, at man tillod sælhunde- og marsvinegarn i Limfjorden, dels på grund af den skade, sælerne gjorde på fiskeriet - især sildefiskeriet - dels på grund af det udbytte, som denne fangst kunne yde (Fiedler 1878). At man forestillede sig netfangst af sæler, tyder på at faste bestande har etableret sig i fjorden, siden forbindelsen med Nordsøen opstod. - I 1885 forlyder dog, at sæler forekommer, men deres antal er for ringe til at egentlig jagt kan drives (Fiskeritidende 1885 s. 90).

Nordlige Kattegat: Pontoppidan (1763-81) beretter om store sælbestande ved Anholt, Læsø og Hirsholmene, og alle tre steder foregår fangst, på Læsø dog i mindre målestok end tidligere, da der på øen fandtes et trunkogeri. Han beretter også, at der er sæler i Skagens Bugt og på Skagen, men ikke i så stor mængde som på Hirsholmene. - Bing (1802) skriver om sælerne på Læsø: »Disse Søedyr have i fordum Tid været her under i Øen i stor Mængde, og et stort Antal blev aarligt skudt af Beboerne. Nu ses kun faa paa de saakaldte Udøer eller Holme og Rønner: hvoraf følger, at ikkun nogle enkelte aarlig skydes, endskiønt mange af Beboerne ere særdeles gode Sælhunde-Skytter«. - Faber (1828) beretter om gråsæler ynglende på Sælronnerne syd for Læsø.

Bynch (1801) har givet en ganske detaljeret beretning om sælfangsten på Anholt. Omkring 1800 fangedes hver vinter 40-50 gråsælunger på øen, men dette var kun det halve af forrige generations udbytte, idet dette havde været jævnt aftagende. Gennem lange tider havde man koncentreret fangsten om ungerne og således skånet de voksne sæler. Også spættede sæler forekom, men gråsælerne var langt de vigtigste og gav øens beboere god indtægt ved salg af tran og skind. - Tauber (1880) nævner, at der igennem 1800-tallet skete stadig tilbagegang på Anholt. Endnu i 1878-79 sås ti gråsæler, og i vinteren 1879-80 var der 25-30 sæler, heraf flere gråsæler. Enkelte gråsæler blev slået i begyndelsen af 1880-erne.

Tauber (1880) anfører, at der omkring 1830 er mange sæler i Kattegat, især spættede sæler, og at de gør stor skade på fiskeriet ved indløbet til Randers Fjord. Især laksefiskeriet plages. I tiden frem til 1865 blev hvert år skudt adskillige sæler her, men på dette tidspunkt var sælerne andre steder langs Jyllands østkyst sjældne. Omkring 1880 var de også sjældne ved Randers Fjord.

Sydlig Kattegat: Pontoppidan (1763-81) omtaler store antal sæler, som er til gene for fiskeriet ved Hornbæk og Gilleleje, og han nævner også sælfangst i Roskilde Fjord og Issefjorden ud for Jægerspris. Også senere berettes om sælfangst ved Jægerspris (Niemann 1809), samt i Issefjorden i begyndelsen af 1800-tallet og i 1880-erne (Tauber 1880, 1882, Suhr 1883). - På Hesselø drives sælfangst omkring midten af 1800-tallet (Tauber 1880), og i 1880-erne var her store bestande (Fiskeritidende 1888 s. 397).

Pontoppidan omtaler også sælfangst ved Odssherreds kyster, det daværende Dragsholm Amt. Han sigter formentlig først og fremmest til Sjællands Rev og Odde, hvor man i varmt vejr slog mange sæler. - På Sjællands Rev var der i 1880-erne mange sæler (Fiskeritidende 1888 s. 397).

Fra slutningen af 1700-tallet beretter Pontoppidan og Paludan (1788), at Kalundborg ofte hjem søges af store mængder af sælhunde, som kommer fra Samsø og Refsnæs og ødelægger fiskernes redskaber og fangst.

Også på Samsø skal ifølge Pontoppidan være stor skade på fiskeriet, og han nævner tillige sæljagt her. - Fra tiden efter 1850 omtales gode jagtudbytter ved Samsø (Tauber 1880), og i Fiskeritidende (1887 s. 437, 1888 s. 397, 1892 s. 35) nævnes meget store forekomster af sæler i 1880-erne, således »tusinder« på Mejlgrunden, »flere hundrede« på Bosserne og »fuldt af sæler« på Hatterev.

Sælfangsten på Hindsholm, som begyndte i begyndelsen af 1700-tallet (se side 14 og 17), blev efterhånden på grund af den megen uro forringet, således at den årlige fangst efter midten af 1700-tallet kun udgjorde nogle få hundrede (Pontoppidan). - I 1798 bortforpagtede ejeren af Scheelenborg sæljagten her mod en afgift af 2-4 potter tran pr. sæl (Weismann 1931). Da der ikke foreligger senere oplysninger om denne vigtige fangstplads, må det antages at fangsten snart standsede, formentlig fordi sælerne forsvandt fra området.

Fra det sydlige Kattegat foreligger endvidere følgende oplysninger: I 1824 iagtto Faber (1826) både spættet sæl og gråsæl ved Endelave. - Omkring 1750 skal der være skudt mange sæler i Vejle Fjord (Hansen 1941), og i 1880-erne forårsagede sæler skader på torskeruser ved Fredericia (Fiskeritidende).

Sydfynske Øhav og Lillebælt: Sælfangst foregik i det sydlige Lillebælt allerede i 1600-tallet (se side 14), og for perioden 1750-1889 har Frydendahl (1939) indsamlet flere interessante beretninger. I slutningen af 1700-tallet skal præsten på Avernakø en nytårsdag have holdt en tordentale for de få tilstedeværende i kirken om vanhelligelse af en så høj helligdag - de fleste af øens beboere var nemlig taget på sælhundefangst (Frydendahl). - I vinteren 1776 skal fangsten ved Sydfyn have været særlig god, idet en artikel i Berlingske Tidende 19. februar (refereret i Dansk Fiskeritidende 1911 s. 636) beretter, at der ved Bøjden er slået 50 sæler, ved Avernakø 40, en så stor som en hest, som havde en unge i livet, men ikke én tand i munden. Det har givetvis været en gråsæl. Denne fangst var foregået ved sælernes åndehuller i isen. - I slutningen af 1700-tallet konstruerede smeden Mester Claus i Marstal en maskine til sælfangst, for hvilken han i 1776 modtog en præmie af Landhusholdningsselskabet. Det nævnes at sælerne søger op på store sten langs stranden på Ærø, og der udtales forhåbning om at maskinen får stor udbredelse - »ved vore strandbredder, hvor der mange steder vrimler med sælhunde«. Større betydning - om nogen overhovedet - har opfindelsen næppe fået. - Pontoppidan nævner sælfangst ved Als og Ærø.

Fra begyndelsen af 1800-tallet foreligger oplyst, at der er sælhunde ved Tåsinge, men at de sjældent fanges her (Lund 1823), at der ved Rudkøbing er store mængder af sæler (Lange 1830), samt at der ved Drejø i strenge vintre stikkes nogle sælhunde (Tommerup 1823). Frydendahl gengiver fortællinger om forholdene i begyndelsen af 1800-tallet, hvori der berettes om regelmæssig sæljagt, som beboerne på Drejø, Skarø, Korshavn, Avernakø, Lyø og Dyreborg om vinteren drev på isen mellem Fyn og Als, samt syd for Ærø. Fangsten foregik kun om vinteren ved sælernes åndehuller, og selv om der næppe har været tale om de helt store udbytter, nævnes dog dagfangster på 23 og 16 sæler. Der benyttedes spyd og harpuner. Fangsten fortsattes op igennem 1800-tallet, men udbyttet var stadig dalende, og i 1870 var en nedlagt sæl en så stor sensation, at den blev forevist mod entre. Mod slutningen af århundredet forsvandt bestandene gradvis, og omkring 1900 har forekomsterne sandsynligvis været begrænset til et enkelt mindre område i det Sydfynske Øhav.

Øresund: Pontoppidan (1763-81) nævner, at fiskeriet ved Snekkersten i den nordlige del af Øresund skades meget af sæler. - Forholdene i Sundet i 1800-tallet er først og fremmest beskrevet af Tauber (1880, 1882, 1878-92), men oplysninger er også givet af Krøyer (1838-53), Melchior (1834) og Wulff (1881). Sammenfattende fortæller disse kilder, at sæler i begyndelsen af 1800-tallet var meget talrige i Øresund, og gråsæler havde ynglet på Saltholm i umindelige tider. Sælerne var i århundredets første årtier til stor skade for fiskeriet og blev jaget heftigt, således at bestandene fra omkring 1830-40 aftog betydeligt. Jagten foregik øjensynlig det meste af året og omfattede lokale ynglende spættede sæler og gråsæler, og desuden omtales betydelige vinterforekomster af ringsæler, især ved Saltholm, men også ved Amager, i Køge Bugt, ved Præstø, samt i fjernere farvande (se side 21). Dygtige sæljægere kunne omkring midten af 1800-tallet på en dag hjembringe 4-5 sæler og opnå et årsudbytte på 20-30 sæler. Men bestandene dalede mærkbart, og de udgjorde omkring 1870-1880 kun en lille del af tidligere tiders forekomster. Endnu i februar 1877 kunne dog ved Saltholm iagttages en flok på to hundrede sæler - både spættede sæler og gråsæler - men dette var en usædvanlig stor flok, selv for denne lokalitet, det eneste sted i Sundet, hvor sæler dengang optrådte relativt talrigt.

Sydsjælland, Lolland-Falster og Møn: I farvandet omkring Møn fanges sæler med net i slutningen af 1700-tallet, og der berettes om forekomster i 1820-erne, især ved klinten, men også langs øens nordkyst og i Grønsund (Paludan 1824, Tauber 1880). - Fra Smålandshavet mellem Sydvestsjælland og Lolland-Falster er kun fundet oplysninger fra den sidste del af perioden: På godset Oreby på Nordfalster blev i perioden 1869-87 nedlagt 0-2 sæler pr. år (i alt 16 sæler) (Dansk Jagttidende 1887 s. 95). Fiskeritidende (1883 s. 15, 1891 s. 310, 1893 s. 279) oplyser om forekomster af sæler og skader på fiskeri i Smålandshavet, Onse Vig og Aunø Fjord i 1870- og 1880-erne.

Landsdelens vigtigste sælområde var de fladvandede strækninger omkring Rødsand syd for Lolland, som allerede omtales i begyndelsen af 1700-tallet (se side 14). Siden nævner Pontoppidan (1763-81) og Rhode (1776) både store bestande, som påførte fiskeriet betydelig skade, og omfattende fangstvirksomhed. Fra 1800-tallet findes en række mere indgående beskrivelser af forholdene, især af Tauber (1880, 1882, 1878-92), men med supplerende oplysninger af Melchior (1834), Fiedler (1891) og Weismann (1931). Fra gammel tid skal der både på Rügen og Rødsand have været betydelige ynglepladser for gråsæler, sidstnævnte sted tillige spættede sæler. Fangsten på Rødsand nåede omkring 1800 et anseeligt omfang. Således skal i 1801 eller 1802 på én dag om foråret være blevet dræbt omkring 900 sæler, formentlig overvejende gråsæler, som aflivedes med køller. Uanset om det høje tal er rigtigt eller ej - det beskriver formentlig en fangstdag med et usædvanlig rigt udbytte - er der ingen tvivl om, at sæljagten ved Rødsand omkring århundredskiftet var betydelig. Så højt blev den værdsat, at man i begyndelsen af 1800-tallet for at undgå forstyrrelse af sælerne forbød anvendelsen af skydevåben i området. Fangsten foregik med køller, hakker, net og kroge. Den voldsomme fremfærd mod sælerne har sikkert været en væsentlig årsag til at bestanden i løbet af 1800-tallet svandt noget, men endnu i 1870-erne og 1880-erne skal der have været ret gode ynglebestande af begge arter, idet der i 1870-erne berettes om årsudbytter ved rusefangst på mellem 20 og 260 sæler.

Bornholm: Pontoppidan (1763-81) bemærker om Christiansø: »Saadant Fiskerie er paa dette eenlige Sted Garnisonens sædvanlige Tidsfordriv og tillige dens Profit. Denne haves ogsaa undertiden af at skyde Sælhunde, som i varme Sommer-Dage forlyste sig ved at Soel-bades på Klipperne«. Krøyer (1838-53) nævner, at sælerne gør stor skade på laxefiskeriet ved Bornholm og Mecklenburg, og både Skrydstrup (1875) og Tauber (1878-92) omtaler betydelige træk, især af gråsæler til farvandene omkring Bornholm, hvor de opholder sig i tiden fra september til januar-februar. De gør skade på fiskeriet, men oftest et stykke til havs, idet de sjældent viser sig ved øens kyster. Også den spættede sæl gæster farvandene. I slutningen af perioden synes sælernes antal - og i hvert fald skaderne - at være vokset (Hinckelmann 1886, Fiskeritidende 1889 s. 124, 1890 s. 138).

På kortet Fig. 1 er vist de farvandsområder, hvorfra der i perioden fra 1750 til 1889 er oplyst om forekomster af sæler. Markeringen er i sagens natur meget grov, og kortet kan ikke umiddelbart sammenlignes med kort, der beskriver forholdene i senere perioder, og som er baseret på langt mere omfattende kilder. I perioden 1750-1889 har sælernes udbredelse formentlig været mere kontinuerlig, end kortet Fig. 1 umiddelbart lader formode. Dette antydes i flere kilder, som ved beskrivelsen af sælernes forekomst benytter udtryk som »overalt«, »i alle farvande«, »i de fleste farvande« etc. (Gliemann 1817, Melchior 1834, Tauber 1880, 1882, Thomsen 1886, Hinckelmann 1886).

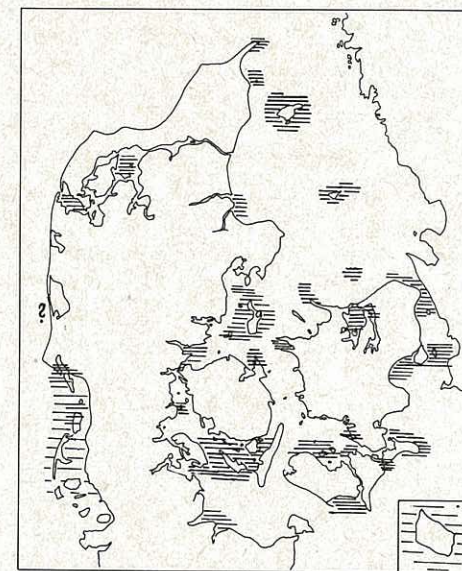

Fig. 1. Farvandsområder, hvorfra der foreligger oplysninger om sæler i perioden 1750-1889.

Følgende konklusioner vedrørende sælarternes forekomst, bestandsændringer m.v. kan drages på grundlag af de beskrevne kilder. Selv om flere forfattere i denne periode har skelnet mellem arterne, er dette dog langtfra konsekvent, og for flere farvande er det næppe muligt at fastslå, hvilke arter beretningerne taler om.

Om sæler i Vadehavet vides relativt lidt, men der synes at have været bestande fra gammel tid. - Bestanden ved Nymindegab og i Ringkøbing Fjord synes imidlertid at være forsvundet i begyndelsen af 1700-tallet. - I Limfjorden var sæler fåtallige før 1825, da der opstod forbindelse mellem Nordsøen og fjorden, hvor en fast bestand af spættede sæler etablerede sig.

I Kattegat fandtes mange store bestande af sæler, som var genstand for betydelig fangst, men allerede tidligt i perioden 1750-1889 var der betydelig tilbagegang. Forekomster ved Hirsholmene gik formentlig tidligt tilbage. Ved Læsø var bestanden allerede omkring 1800 stærkt reduceret. På Anholt var gråsælbestanden jævnt dalende igennem hele perioden, og store forekomster af sæler ved Hindsholm på Nordfyn forsvandt formentlig omkring 1800. Alle disse steder spillede fangsten givetvis en stor rolle for tilbagegangen. Forekomster ved Nordsjællands kyst, i Issefjorden og Roskilde Fjord, i Kalundborg Fjord og farvandene udfor Vejle synes også at kulminere ret tidligt i perioden, mens bestandene endnu mod periodens slutning var store ved Hesselø, Sjællands Rev og Samsø. - Kun for Anholts vedkommende har vi sikker viden om, hvilken art der dominerede i bestanden såvel som i fangstudbyttet (gråsæl). Men det er formentlig med rette, at flere forfattere i slutningen af perioden skriver, at tilbagegangen først og fremmest omfattede gråsælen, mens den spættede sæl holdt godt stand og i slutningen af perioden ikke alene var blevet den helt dominerende art, men tillige forekom med stedvis ganske store bestande.

I det Sydfynske Øhav og sydlige Lillebælt foregik tidligt i perioden jagt på sæler - udelukkende på isen om vinteren. I løbet af 1800-tallet forsvandt de regelmæssige forekomster af sæler i størstedelen af dette område. Både spættet sæl og gråsæl synes at have forekommet, men det er ikke muligt at afgøre, hvilken art der fortrinsvis har været tale om.

I Øresund var sæler meget talrige i begyndelsen af perioden, men senere decimeredes bestandene meget kraftigt, især ynglebestanden af gråsæler på Saltholm, men også den spættede sæl, omend sidstnævnte stadig ynglede i Sundet i periodens slutning. Tauber (1880, 1882) omtaler regelmæssig forekomst af ringsæler i Øresund især i 1850-erne og 1860-erne, mens de var sjældne i 1870-erne. Forekomsterne kulmi-

nerede i februar-april. Derimod afviser Tauber selv, at ringsælen - som det undertiden berettes - skulle være meget almindelig på Hesselø og Anholt. Her er givetvis sket en forveksling med spættet sæl.

I de sydøstlige landsdele har Rødsand syd for Lolland fra gammel tid rummet betydelige ynglebestande af sæler, både spættede sæler og gråsæler, og især sidstnævnte var i en længere periode genstand for omfattende fangst. Denne virksomhed synes at have kulmineret omkring 1800, hvorefter mængden af sæler svandt. Endnu ved periodens slutning ynglede dog mange sæler her (begge arter). Sælernes forekomst i omliggende farvande er kun dårligt belyst.

På Bornholm optrådte sæler, overvejende gråsæler, i 1700-tallet og 1800-tallet, men intet tyder på ynglevirksomhed i området. Flere samstemmende oplysninger tyder på, at mængden af gæstende sæler er vokset i periodens slutning.

Sæljagt i ældre tid

At vi i dag overhovedet er i stand til at tegne et billede af sælernes forekomst i danske farvande i ældre tid, skyldes udelukkende den samfundsmæssige betydning disse dyr havde. Allerede tidligt omtales sæler som skadedyr, der både opæder fiskernes fangst, fordriver fisk fra kysterne og ødelægger de møjsommeligt tilgjorte redskaber. Sæljagt blev i vid udstrækning drevet for at beskytte fiskeriet. Som et udtryk for indstillingen til sælerne i 1700-tallet kan nævnes Pontoppidans næsten ensidige vurdering af sælerne som skadedyr og hans bemærkninger om, at befolkningen her eller hisset ikke lægger sig nok efter at bekæmpe dem i overensstemmelse med tidens rationalistiske tankegang. Krøyer (1838-53) betragter sælen som en fjende for en række fiskearter, formentlig i et forsøg på at belyse alle sider af fiskenes biologi, uanset om der er tale om nyttefisk eller skidtfisk.

Allerede tidligt finder man dog vidnesbyrd om, at sæljagten har været en særdeles indbringende jagt, og spredte kilder fortæller, hvorledes man netop på vigtige fangstpladser har forsøgt at give sælerne en vis beskyttelse for at bevare muligheden for fangst. Det er spørgsmålet, om det ikke rent faktisk var sæljagten positive sider, der var det vigtigste motiv for en væsentlig del af tidligere tiders jagt og fangst.

De to nævnte motiver - og sandelig også det rekreative moment ved jagten - kommer til udtryk i Pontoppidan's beskrivelse af sæljagten på Hindsholm:

»En anden ogsaa gavnlige Fiske-Jagt er den, som anstilles ved Baroniet Skeelsborg under den Peninsul Hindsholm, hvor undertiden 60 à 70 Stykker af de for Fiskeriet skadelige Sælhunde, på eengang ødelægges og ligeledes med deres Tran og Skind oprette noget af den tilføjede Skade. Den Jagt skal være for Liebhaveere heel behagelig, men ogsaa ikke mindre farlig, end Klap-Jagt på Landet, efterdi den udkræver et got Tal visse og forsigtige Skytter, fordeelte på adskillige Baade, da Byttet undertiden kan være en anseelig Capital, og regnes blandt bemeldte Baronies ikke ringe Herligheder.«

Der er ingen tvivl om, at spæk og den deraf udvundne tran var det vigtigste råstof. Den fine tran, som blev anvendt til belysning, var så kostbar, at den formentlig i vid udstrækning har været forbeholdt landets herrer, mens det grovere produkt, som var tilbage efter et par afkogninger af spækket, blev benyttet som støvlesmøring, behandling af garn, sejl og udendørs klæder og en række andre formål. Også skindene var værdifulde og kunne anvendes til forarbejdning af klæder, fodtøj, tasker m.m., og kødet har formentlig i vid udstrækning været anvendt som føde, om ikke altid for mennesker - måske sjældent dette - så dog for husdyr. I det sydfynske blev greverne, der var tilbage efter trankogningen, fodret til hønsene (Frydendahl 1939). Sælkød benyttedes ogsaa som agn.

Om de benyttede jagt- og fangstmetoder og dertil anvendte redskaber findes en række detaljerede beretninger (Pontoppidan 1763-81, Bynch 1801, Melchior 1834, Thomsen 1886, Tauber 1880, 1882, Frydendahl 1939 m.fl.), og ved læsning af disse får man indtryk af stor opfindsomhed og alsidighed i valget af metoder og redskaber. Her skal blot gives nogle hovedtræk:

Allerede tidligt har skydevåben været hyppigt benyttet i forbindelse med sæljagt. Dette kan nok forundre, når man betænker, hvor ringe udbredelse disse havde f.eks. i 1600-1700-tallet. Men jagten var indbringende, så der var råd til at investere, og ydermere var jagten langt op i tiden forbeholdt rigets herskere, som jo i alle tider har forstået at bevæbne sig med det bedste udstyr. Først i 1840 bliver jagten på søterritoriet - og dermed formentlig ogsaa sæljagten - i princippet fri.

Foruden skydevåben har man benyttet en række andre redskaber, og i visse tilfælde har lydløse redskaber været foretrukket fremfor skydevåben, som kunne forårsage uønsket forstyrrelse og dermed forringe udbyttet på vigtige fangstpladser. En meget benyttet metode - vel den almindeligste på større ynglepladser for både gråsæl og spættet sæl - har været at slå sælerne, især ungerne med køller og hakker. Denne metode omtales fra Anholt, Sjællands Rev, Hesselø, Rødsand m.fl. steder. Mere specialiseret var åndehulfangsten med harpuner syd for

Fyn, hvor der efterhånden blev udviklet særdeles effektive harpuner. Blandt specialiteterne fra dette område er side 17 omtalt en særlig maskine (cataputte), som endskønt den blev præmieret, vist ikke fik nogen større anvendelse. Andre steder anvendtes jernkroge fastgjort til sten på sælernes foretrukne pladser eller til planker, som udlagdes her.

Sæler omkom ofte i fiskernes redskaber, og flere steder omtales garn, som var særligt udformet med henblik på sælfangst, og hvori sælerne vikledes sig ind og druknede. Metoden har måske lokalt haft nogen betydning, men har langtfra været så udbredt som skydning og slagning. Ved Hindsholm i 1700-tallet spærrede man med net sælernes forbindelse til havet, hvorefter dyrene blev skudt fra både (se side 22). Fra begyndelsen af 1800-tallet har man på Rødsand benyttet garn, og der udvikledes efterhånden en særlig sælruse, som i hvert fald fra midten af 1800-tallet og de følgende hundrede år spillede en afgørende rolle for sæljagten i dette område.

Tauber (1882) har anslået det årlige udbytte af sæler i hele landet omkring 1880 til 300-400 dyr, men det er ikke oplyst, hvad dette skøn er baseret på.

PERIODEN 1889-1940

I 1889 begynder en ny æra i sælernes historie i Danmark, idet der fra 15. oktober dette år og helt frem til 1. april 1927 udbetaltes skydepræmier for nedlagte sæler. Formålet var at reducere bestandene og dermed dæmme op for de voksende skader, sælerne påførte fiskeri-erhvervet.

Fra denne for sælerne nok så afgørende periode findes et betydeligt materiale til belysning af sælernes udbredelse og bestande, og ikke mindst bestandsændringer. Materialet omfatter dels statistiske oplysninger om udbetalingen af præmier 1889-1927, dels for hele perioden talrige beretninger i fiskeritidsskrifter om sælernes forekomst og skadevirkninger i forskellige farvande, samt beretninger i jagtblade og anden litteratur. Endelig er der i forbindelse med de seneste års indsamling af oplysninger om aktuelle forhold fra ældre jægere, fiskere og andre lokalkendte indkommet en række beretninger, som går helt tilbage til de første årtier af indeværende århundrede.

Inden gennemgangen af sælernes forekomst i perioden 1889-1940 skal ganske kort opridses hovedtrækkene af fiskeriets udvikling i Danmark - som jo danner baggrund for skydepræmie-ordningen. Endvidere skal skydepræmieordningens organisation og det statistiske materiale omtales.

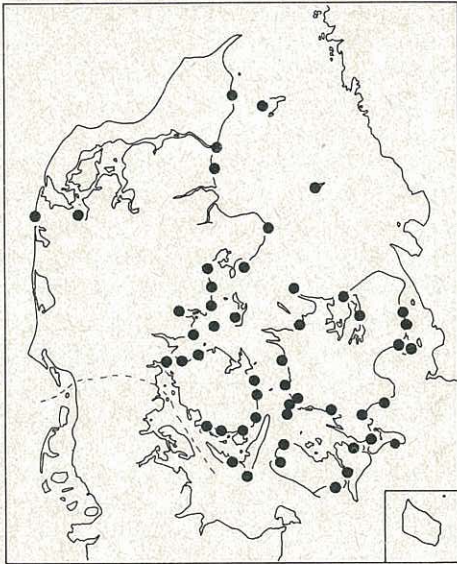

Fig. 2. Foranlediget af de mange klager over skade på fiskeri forårsaget af sæler udsendte Dansk Fiskeriforening i 1908 spørgeskemaer til alle lokale fiskeriforeninger, idet man udbad sig oplysninger om, hvilke skadedyr, fiskeriet led under på stedet. Omkring to tredjedele af skemaerne blev returneret, og på kortet er markeret de lokale fiskeriforeninger, som anførte, at sæler gjorde skade i det pågældende område (Bøving-Petersen 1909).

Fiskeriets udvikling - baggrunden for præmieringen

I 1700-tallet og især i løbet af 1800-tallet undergik dansk fiskeri en vældig udvikling. Fra at være et erhverv, der - omend det lokalt kunne være særdeles indbringende - hovedsageligt blev drevet som bibeskæftigelse af bønder og fattigfolk med primitive, håndgjorte redskaber umiddelbart ved kysterne, blev det efterhånden hovederhvervet for mange kystbefolkninger. Udviklingen medførte i første omgang intensivering af kystfiskeriet, og især i årtierne efter midten af 1800-tallet indførtes en række nye og langt effektivere fangstredskaber, f.eks. bundgarn, nedgarn og ruser. Fiskeri blev ikke alene et respektabelt, men tillige et for samfundet meget vigtigt erhverv.

Da fiskeriforeningerne blev dannet omkring 1860, slog disse snart til lyd for organiseret bekæmpelse af sælplagen, som til trods for at sælbestandene havde været i tilbagegang i flere farvande (se foregående kapitel), var blevet et stadig voksende problem netop i forbindelse med de nye faststående redskaber.

At fiskerne har haft god grund til at beklage sig over sælernes fremfærd, kan der ikke være tvivl om. Herom vidner utallige beretninger om tilfælde, hvor fangsten har været opædt og redskaberne ødelagt. Desuden blev det ofte hævdet, at sælerne decimerede fiskebestandene og forjagede disse fra kysterne. Der findes såvidt vides ingen samlede opgørelser over sælernes skade på redskaber, men denne gene har nok været den væsentligste baggrund for utilfredshed med de stedvis store sælbestande. Derimod er der undertiden fremsat betragtninger over omkostningerne ved at holde sæler på kost, beregnet på grundlag af mængden af fisk, som en sæl konsumerer, og markedspriserne på sådanne fisk. At det var en udbredt opfattelse, at sæler skadede fiskeriet, illustreres af kortet Fig. 2, som viser de lokale fiskerifore-

ninger, der på en forespørgsel fra Dansk Fiskeriforening i 1908, indsendte beretning om sælskader på fiskeri (Bøving-Petersen 1909).

Den omfattende bekæmpelseskampagne, som iværksattes, skal også ses i lyset af den tids forenklede syn på naturens skabninger, som groft sagt blev opdelt i to kategorier, de nyttige og de skadelige. Efterstræbelse og bekæmpelse af sidstnævnte var en særdeles respekteret gerning. I denne kategori befandt sælerne sig altså i slutningen af 1800-tallet, og der er ingen tvivl om, at jagten har været drevet med stor nidkærhed ud fra bekæmpelsessynspunktet. Man må dog heller ikke overse, at sælerne i hele præmieringsperioden og endnu en årrække derefter var så værdifulde, at de kunne give den effektive skadedyrbekæmper ganske god kompensation for eventuelle tab (se nedenfor).

Skydepræmie-ordningens organisation

Præmieringen for nedlagte sæler fungerede fra 15. oktober 1889 til 1. april 1927, dvs. 37½ år. Dens historie er i korthed følgende: I hele perioden blev præmieringen finansieret af Staten, idet der på finansloven hvert år blev søgt om 4.000 kr., og ekstrabevillinger blev givet, når dette beløb ikke slog til. I perioden 1889-1912 blev udbetalingen af præmierne foretaget af Dansk Fiskeriforening, som havde været drivkraften bag ordningens indførelse. Det første år (15. okt. 1889-16. okt. 1890) skulle hoveder af de dræbte sæler indsendes i afkogt tilstand til Zoologisk Museum i København med oplysning om bl.a. lokalitet for nedlæggelsen. Da dette var besværligt, blev det bestemt, at der herefter blot skulle indsendes haler. I 1913 overgik præmieudbetalingen til Fiskeridirektøren, og samtidig bestemtes, at der foruden haler skulle indsendes underkæber af de nedlagte sæler. Derved blev man atter i stand til at foretage en sikker artsbestemmelse, og samtidig undgik man snyderi, ved at sælernes luffer blev »omdannet« til haler. Hvor udbredt dette trick var, kan i dag ikke afgøres, men det er tankevækkende, at der ved ændring af proceduren skete et drastisk fald i antallet af præmierede sæler (se Tabel 1).

Præmien, som udbetaltes for hver sæl, var indtil 1. april 1914 3 kr., men blev herefter forhøjet til 4 kr. Derudover havde jægeren indtægt ved salg af spæk og skind, som omkring århundredeskiftet ofte indbragte over 20 kr., for store sæler undertiden det dobbelte. Når man betænker, at en almindelig ugeløn for en arbejder omkring 1900 var ca. 20 kr., kan man forstå, at sæljagt gav mange en vigtig biindtægt og blev et meget vigtigt erhverv for slet ikke så få fiskere og jægere i Danmark. I de første to år udbetalte Dansk Fiskeriforening til de bedste sæljægere første, anden og tredje-præmier (50 kr., 30 kr. og 20 kr.), og der sendtes anerkendende skrivelser til de tre næstfølgende.

For yderligere at fremme kampagnen indgik Dansk Fiskeriforening i 1892 aftale med Krigsministeriet om at dette stillede bagladerifler med ammunition til rådighed for fiskere, som ønskede at drive sæljagt. Et antal Suhler-taprifler kunne erhverves for 5 kr. pr. stk. og patroner hertil leveredes for 4 kr. pr. 100. Ligeledes blev i 1900 udlånt baglader model 1867, hvortil patronerne kostede 6½ øre pr. stk., og senere udleveredes gratis Remington rifler til bornholmske fiskere. Der er næppe tvivl om, at disse skydevåben har betydet meget for bekæmpelsen af sælerne, og at de fleste dyr blev nedlagt ved skydning. Der suppleredes dog med en række andre af de tidligere omtalte metoder (se side 22), først og fremmest kølleslagning af unger på ynglepladserne, men tillige jernkrøge og net. På Rødsand blev en stor del af sælerne fanget i ruse. Fra begyndelsen af 1900-tallet blev denne rusefangst drevet af brødrene Niels og Alfred Landt, Nysted, som af Staten fik tilskud til rusens drift, også efter at sælpræmieringen i øvrigt var ophørt.

Det statistiske materiale

Statistiske oplysninger om præmierede sæler er for årene 1889-1912 offentliggjort i Dansk Fiskeriforenings Årsberetninger, og for årene 1913-1927 i Fiskeriberetning udgivet af Fiskeridirektøren på Landbrugsministeriets foranstaltning. En række af de vigtigste oplysninger herfra er sammenstillet i Tabellerne 1-4, hvortil skal knyttes følgende bemærkninger:

Antallet af præmierede sæler: Tabel 1 viser antallet af præmierede sæler i hvert af årene fra 1889 til 1927, samt den procentvise andel af det samlede udbytte og det gennemsnitlige årsudbytte for tre ti-årsperioder og den afsluttende syv-års periode. **Fordeling på årstider:** For årene 1889-1912 foreligger oplysninger om de præmierede sælers fordeling på kvartaler, og materialet er sammenstillet i Tabel 2, som giver kvartalernes procentvise andel af årsudbyttet i fem 4-års perioder. Materialet er belyst mere detaljeret under gennemgangen af bestande og jagt i de enkelte farvandsområder.

Artsammensætning og geografisk fordeling: I det første præmieringsår (15. okt. 1889-16. okt. 1890) indsendtes hoveder af nedlagte sæler til Zoologisk Museum, hvor de blev artsbestemt. På grundlag af de originale indberetninger er udarbejdet kort (Fig. 3a og b), der viser fordelingen af spættede sæler og gråsæler.

I årene 1907-12 blev de præmierede sæler artsbestemt på grundlag af de indsendte haler, men der er her set bort fra dette noget usikre materiale. - I årene 1913-27 blev artsbestemmelsen foretaget på underkæber, og fordelingen fra 1918 ses af Tabel 3.

For perioden 1889-1912 foreligger oplysning om de præmierede sælers fordeling på amter, og for perioden 1913-27 fordelingen på farvandsområder. Tabel 4 viser fordelingen af spættede sæler og gråsæler på farvandsområder i tre perioder (1889-90, 1919-22 og 1923-27). Yderligere detaljer om udbyttets størrelse er givet i gennemgangen af de enkelte farvandsområder (se side 29-34).

År	Sæler	År	Sæler	År	Sæler	År	Sæler
1889	187	1900	1269	1910	1536	1920	302
1890	1123	1901	1369	1911	1895	1921	291
1891	998	1902	1471	1912	1662	1922	275
1892	1215	1903	1815	1913	625	1923	357
1893	1287	1904	1151	1914	491	1924	336
1894	1359	1905	1280	1915	435	1925	247
1895	1435	1906	1298	1916	489	1926	237
1896	1298	1907	1108	1917	483	1927	56
1897	1240	1908	1201	1918	544		
1898	1469	1909	1510	1919	332		
1899	1552						
I alt	13163	13472		8492		2101	
%	35	36		23		6	
Gnsn. pr. år	1280	1347		849		290	

Tabel 1. Antal sæler (alle arter), for hvilke der i årene 1889-1927 blev udbetalt præmier. Kilder: Dansk Fiskeriforenings Årsberetning 1889-1912, Fiskeriberetning udg. af Fiskeridirektøren 1913-1927. Året 1889 omfatter kun perioden efter 15. oktober, og året 1927 omfatter kun perioden indtil 1. april.

Sælernes forekomst

Den samlede mængde af oplysninger, der belyser sælernes forekomst i danske farvande i perioden 1889-1940, er så stor, at det ikke vil være hensigtsmæssigt - som i foregående kapitler - at opremse de enkelte oplysninger. I den følgende gennemgang af de forskellige farvande vil derfor kun blive givet en kortfattet beskrivelse af det helhedsindtryk, som kilderne tilsammen giver.

Periode	1. kvartal Jan.-Marts	2. kvartal April-Juni	3. kvartal Juli-Sept.	4. kvartal Okt.-Dec.
1893-1896	6	13	59	22
1897-1900	9	13	48	30
1901-1904	14	15	40	30
1905-1908	18	9	43	30
1909-1912	14	17	40	29
1893-1912	12	15	46	27

Tabel 2. Den procentvise fordeling på kvartaler af sæler, for hvilke der i årene 1893-1912 blev udbetalt præmie, dels angivet for fem 4-årsperioder, dels for alle årene.

År	Spættet sæl		Gråsæl		Ringsæl		I alt artsbestemt
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	
1889/90	882	74	304	25	8	1	1194
1918	329	60	207	38	8	1	544
1919	215	65	111	33	6	2	332
1920	242	80	57	19	3	1	302
1921	236	81	49	17	6	2	291
1922	199	72	76	28	-	-	275
1923	216	61	140	39	1	-	357
1924	240	71	91	27	5	1	336
1925	176	71	65	26	6	2	247
1926	218	92	18	8	1	-	237
1927	38	68	17	30	1	2	56

Tabel 3. Artsfordelingen blandt sæler, for hvilke der er udbetalt præmie i perioden 15. oktober 1889-16. oktober 1890, og i hvert af årene 1918-1927. Kilder: Dansk Fiskeriforenings Årsberetning 1889-1890, Fiskeriberetning udg. af Fiskeridirektøren 1918-1927. Også for perioden 1907-1912 foreligger oplysning om artsfordelingen, men da denne er baseret på artsbestemmelse af haler, hvilket ikke kan tillægges nogen større sikkerhed, er dette materiale ikke medtaget.

	Nordsøen Limfjorden & Skagerak Ringk.-fj.	Kattegat	Øresund	Bælthavet	Vest- lige Østersø	Øst- lige Østersø	I alt med farvand oplyst	Farvand ikke oplyst
1889-1890								
Antal spættet sæl/gråsæl	120/2	547/46	86/24	29/9	74/213	1/10	862/304	20/-
Farvandets andel af artens totaludbytte	% 14/1	63/15	10/8	3/3	9/70	-/3		
1919-1922								
Antal spættet sæl/gråsæl	353/3	187/20	35/7	122/43	86/180	90/28	877/281	15/12
Farvandets andel af artens totaludbytte	% 40/1	21/7	4/2	14/15	10/64	10/10		
1923-1927								
Antal spættet sæl/gråsæl	436/12	179/32	29/10	97/26	79/198	61/52	888/331	-/-
Farvandets andel af artens totaludbytte	% 49/4	20/10	3/3	11/8	9/60	7/16		
De tre perioder i alt								
Antal spættet sæl/gråsæl	909/17	913/98	150/41	248/78	239/591	152/90	2627/916	35/12
Farvandets andel af artens totaludbytte	% 35/2	1/-	6/4	9/9	9/65	6/10		
Artens andel af total- udbyttet i farvandet	% 98/2	90/10	79/21	76/24	29/71	63/37		

Tabel 4. Forholdet mellem spættet sæl og gråsæl i de forskellige farvandsområder i præmiematerialet i tre perioder, og de enkelte farvandsområders procentvise andel af totaludbyttet af hver af arterne. - Oplysninger for første periode (15. okt. 1889-16. okt. 1890) er baseret på de originale indberetninger fra indsenderne, og de nøjagtige lokaliteter er vist på kort Fig. 3. - Perioderne 1919-22 og 1923-27 er baseret på Fiskeriberetninger udgivet af Fiskeridirektøren. - De i alt 37 ringsæler, som er indsendt i de tre perioder, fordeler sig med 6 i Nordsøen og Skagerak, 11 i Kattegat, 1 i Limfjorden, 2 i Øresund, 6 i Bælthavet, 4 i vestlige Østersø, og 4 i østlige Østersø, samt 3 ukendte. De fordeler sig således på årene: 1889-90: 8, 1919: 6, 1920: 3, 1921: 6, 1922: 0, 1923: 1, 1924: 5, 1925-6, 1926: 1 og 1927: 1.

Vadehavet

Farvandet rummede i hele perioden 1889-1940 betydelige ynglebestande af spættede sæler. I præmieringsårene blev i alt dræbt 5700 sæler i den danske del af Vadehavet. I de første tyve år var det årlige udbytte 100-200 dyr, herefter fulgte fire år med særligt høje udbytter (1909-12 gnsn. 300 pr. år), hvorefter det atter faldt til omkring 100 sæler pr. år i resten af præmieringstiden. Farvandets andel af landets udbytte var støt stigende igennem perioden og udgjorde ved dennes slutning 40-50% (Tabel 4). - Omkring halvdelen af sælerne blev nedlagt i 3. kvartal, og resten fordelte sig jævnt på de andre kvartaler. - Det er vanskeligt at bedømme bestandens udvikling, men flere oplysninger tyder på, at bestanden i Vadehavet har holdt sig bedre end i flere andre farvande, og i 1930-erne var der stadig meget store bestande af spættede sæler i Vadehavet. Arten har øjensynligt været mere jævnt fordelt i farvandet end i dag (se side 47), men tyngdepunktet lå dog også i 1889-90 i de centrale dele omkring Mandø (Fig. 3).

De fleste år er der nedlagt enkelte gråsæler i Vadehavet, men ingen oplysninger antyder faste, endsige ynglende bestande af denne art.

Jyllands vestkyst, Ringkøbing Fjord og Nissum Fjord

Langs Jyllands vestkyst fra Blåvandshuk til Skagen, samt i Ringkøbing Fjord og Nissum Fjord fandtes i hele perioden ingen faste bestande af sæler, men strejfende individer og småflokke har især om efteråret været observeret noget hyppigere end i de senere år. Der var ganske overvejende eller udelukkende tale om spættede sæler. I 1930-erne synes sæler at have holdt fast til flere steder på strækningen Hirtshals-Blokhus.

Limfjorden

Bestanden af spættede sæler i Limfjorden var ved periodens begyndelse ret lille (se side 16), men omkring århundredskiftet skete vældig fremgang, især i den vestlige del af fjorden. Endnu i 1930-erne var der både her og i Livø-Løgstør Bredning mange sæler, foruden at de forekom længere østpå (Troldholmene) omkring 1920-erne. - For tiden indtil 1912 er der nogen usikkerhed med hensyn til antallet af dræbte sæler. Praktisk talt alle dyr rapporteret nedlagt i Ringkøbing, Thisted og Viborg Amter må stamme fra Limfjorden, og det gælder formentlig også størstedelen af sælerne rapporteret fra Ålborg Amt, som ganske vist også omfatter en kyststrækning i Kattegat. I præmieringsperiodens første år nedlagdes i disse amter ganske få sæler, men i 1900 var udbyttet vokset jævnt til 30-40 pr. år. I årene 1901-03 præmieredes i alt 306 sæler, hvorefter antallet atter dalede til gnsn. 24 pr. år i 1904-12, 12 i 1913-18 og 2 i 1919-27. - Jagten er foregået hele året, idet 3. kvartal og 4. kvartal dog hver tegner sig for omkring en tredjedel af udbyttet. - Der er observeret enkelte gråsæler i Limfjorden.

Nordlige Kattegat

Spættet sæl: Der er oplyst om tre ynglepladser. På Hirsholmene (især Kjølpen) skal arten have ynglet i begyndelsen af perioden, idet den stadig var ret almindelig indtil omkring 1920. I 1901 blev der skudt over 30 sæler. Siden aftog bestanden, og i slutningen af præmieringsperioden blev kun nedlagt enkelte sæler. - Ved Læsø fandtes flere ynglepladser (Nordre Rønner, Børfelt, revet ved Østerby, samt flere strækninger langs sydkysten). - På Anholt ynglede arten formentlig i hele perioden, og i 1930-erne kunne iagtages flokke på over hundrede. - Spættede sæler har desuden mere uregelmæssigt, især sensommer og efterår, optrådt langs Jyllands

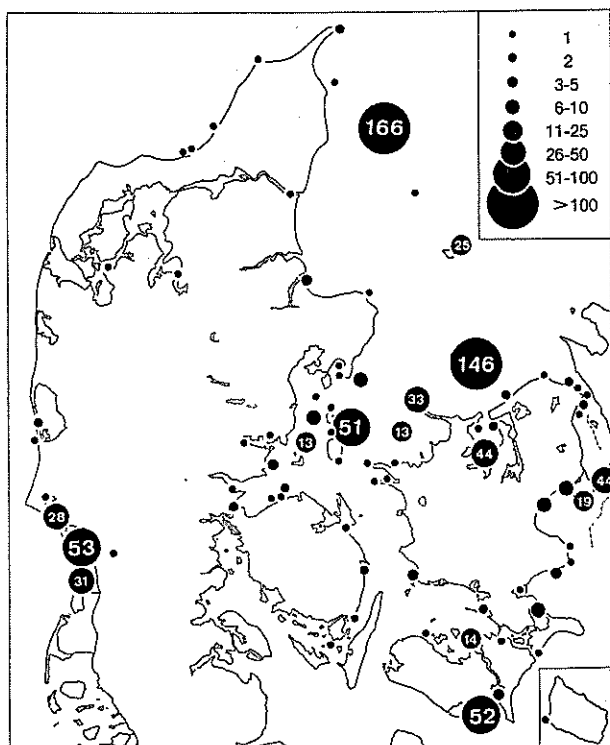

Fig. 3a. Den geografiske fordeling (lokalitet for nedlæggelse) for 862 spættede sæler, for hvilke der i 1889-90 blev udbetalt skydepræmie. Baseret på originale indberetninger og kranier indsendt til Zoologisk Museum, København.

østkyst fra Skagen til Djursland, særlig hyppigt i begyndelsen af perioden ved Skagen og i Randers og Mariager Fjords munding. Det er muligt, at arten nu og da har ynglet fåtalligt ved Skagen, og meget sandsynligt, at den har ynglet regelmæssigt ved Randers og Mariager Fjord.

For Kattegat foreligger oplysning om de præmierede sælers fordeling på amter indtil 1912, hvorefter der kun findes opgørelser for hele Kattegat (se side 32). I Hjørring Amt (hovedsagelig Læsø) blev i årene 1889-1912 nedlagt 200-300 pr. år, enkelte år lidt under 200, enkelte år næsten 400. Lidt over halvdelen er nedlagt i 3. kvartal. I Randers Amt (hovedsageligt Anholt, men tillige farvandet ud for Randers og Mariager Fjord, Djurslands kyster og Hjelm) lå udbyttet i årene indtil 1912 omkring 50 pr. år, enkelte år så højt som 80 og 86. I hele perioden tegner 3. kvartal og 4. kvartal sig for hver ca. 40% af udbyttet.

Gråsæl: På Læsø optræder gråsælen regelmæssigt i mindre flokke, og man kan ikke udelukke, at der i begyndelsen af perioden har ynglet enkelte her. På Anholt

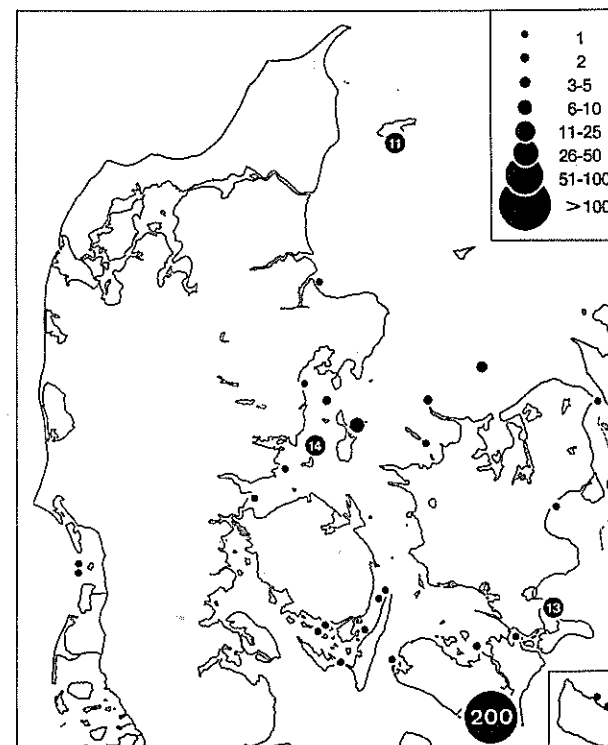

Fig. 3b. Den geografiske fordeling (lokalitet for nedlæggelse) for 304 gråsæler, for hvilke der i 1889-90 blev udbetalt skydepræmie. Baseret på de originale indberetninger og kranier indsendt til Zoologisk Museum, København.

ophører ynglevirksomhed formentlig helt før 1900, men arten er regelmæssig gæst på øen til periodens slutning.

Syddige Kattegat

Spættet sæl: Arten yngede i perioden 1889-1940 på følgende lokaliteter: Hesselø (stor bestand i hele perioden), Issefjorden (ynglevirksomhed i begyndelsen af perioden, men antallet af sæler stærkt svindende fra 1920-erne, den vigtigste forekomst var formentlig ved Kyndby Rev), Sjællands Rev (god ynglebestand i begyndelsen af perioden, siden nogen tilbagegang), Sejerø og Neksælø (mindre bestande yngende i begyndelsen af perioden, men efter ca. 1910 kun regelmæssige forekomster i vinterhalvåret), holmene øst for Samsø (allerede tidligt i perioden nogen tilbagegang, men store bestande yngler stadig frem til 1920-erne og 1930-erne, da de svinder yderligere), Mejlgrunden i Århusbugten (indtil ca. 1930 tilholdssted - og formentlig yngleplads - for store mængder sæler, men ved denne tid blev grunden stærkt reduceret, og sælerne forsvandt), Tunø og Tunø Knob

(yngleplads i hele perioden), og Svanegrunden (yngleplads - formentlig i hele perioden). - Desuden har spættede sæler i begyndelsen af perioden muligvis ynglet i mindre tal og uregelmæssigt ved Hornbæk, Hjelm, Gylling Næs, Endelave og holmene omkring Æbelø, og arten gæstede i vinterhalvåret farvandets øvrige dele idet der meldes om hyppigere forekomster end i dag langs Nordsjællands kyst, i Kalundborg Fjord, Vejle Fjord, Horsens Fjord, Kalø Vig og Ebeltoft Vig.

Præmiestatistikens oplysninger i tiden indtil 1912 er i korthed følgende: Frederiksborg Amt (især Hesselø og dele af Issefjorden) indtil 1903 (22-)80-240 (gnsn. 150) pr. år, 1903-12 10-40 (gnsn. 25) pr. år. I periodens begyndelse 2/3 i 3. kvartal, siden under halvdelen i 3. kvartal og hovedparten om vinteren. - Holbæk Amt (især Samsø og Sjællands Rev, men også Sejerø-Nekselø og dele af Issefjorden) indtil 1912 150-300 (max. 400) (gnsn. 250) pr. år, heraf i hele perioden 2/3 i 3. kvartal og 1/5 i 2. kvartal. - Århus Amt (Mejlgrunden, Tunø og Svanegrunden) indtil 1908 50-100 (gnsn. 70) pr. år, enkelte år over 150, derefter noget lavere udbytte. I begyndelsen af perioden var mellem 2/3 og 3/4 af sælerne nedlagt i 3. kvartal, mens 2. og 4. kvartal dominerede i slutningen af perioden. - Vejle Amt (Endelave m.m.) i hele perioden kun 3-10 (gnsn. 7) pr. år, i 1903 dog 41 sæler. Jævnt fordelt på hele året, dog meget få i 2. kvartal. - Odense Amt (især Nordfyns kyst, men også dele af Storebælt og Lillebælt) indtil 1902 gnsn. 25 pr. år, i 1903 65 sæler, i 1904 44 sæler, og herefter i gnsn. 12 pr. år indtil 1912. I begyndelsen af perioden overvejende i 3. kvartal, men siden overvejende i 1. og 4. kvartal.

Gråsæl: Arten har især i begyndelsen af perioden optrådt regelmæssigt - enlige dyr eller småflokke - på Hesselø, Sjællands Rev, holmene øst for Samsø, Mejlgrunden og Svanegrunden, og man kan ikke helt udelukke ynglevirksomhed i mindre målestok. Fra farvandene vest for Samsø forsvandt arten tidligt, men enlige gråsæler og småflokke har gæstet de mere åbne dele af farvandet helt frem til 1940.

Præmierings-statistikken for hele Kattegat for hele perioden viser, at det årlige udbytte i 1889-99 var gnsn. 760, i 1900-1909 650, i 1910-1919 330 og 1920-27 50 sæler, og at Kattegats andel af hele landets udbytte faldt jævnt fra 60% til 20%. Gråsælens andel var både i begyndelsen og slutningen af perioden omkring 10% (Tabel 4).

Lillebælt og Sydfynske Øhav

Allerede i slutningen af 1800-tallet var sæler ret sjældne i disse farvande (se side 17), og fra perioden 1889-1940 foreligger ikke oplysninger, der direkte tyder på ynglevirksomhed. Indtil 1920-erne har dog årligt optrådt enkelte sæler i det Sydfynske Øhav, ved Als og i Flensborg Fjord. En lille fast bestand har holdt stand ved Birkholm og mellem Lille Egholm og Mørkedyb omkring 1930, men her var de forsvundet i 1935. - I 1889-90 nedlagdes to spættede sæler og 6 gråsæler (Fig. 3). Præmieringsstatistikken for Svendborg Amt indtil 1912 viser, at der indtil 1898 gnsn. blev nedlagt 12 sæler pr. år, i 1899-1904 ca. 50 pr. år, og i 1905-1912 gnsn. 11 pr. år. I hele perioden yderst få i 3. kvartal og langt de fleste i 1. og 4. kvartal.

Storebælt og Smålandshavet

Der har muligvis ikke været ynglebestande af spættede sæler i Storebælt i perioden 1889-1940, men i tiden frem til 1920 optrådte sælerne hyppigt om vinteren flere steder, bl.a. ved Langeland, Agersø, Omø, Egholm og Reersø. Muligvis kan de have ynglet ved Ll. Sevedø. Ved Vresen holdt de i århundredets første årtier fast til

i et sådant antal, at de kunne skade torskefiskeriet, men de forsvandt omkring 1920-30. Noget samlet tal for udbyttet i Storebælt havet ikke, men i Sorø Amt nedlagdes i hele perioden 1889-1912 gnsn. 10 pr. år, i 1903 dog 51. Først og sidst i perioden omkring halvdelen i 3. kvartal, i øvrigt mest om vinteren. Enkelte gråsæler har nu og da vist sig i Storebælt.

Indtil ca. 1920 optrådte spættede sæler regelmæssigt en del steder i Smålandshavet, således ved Nakskov Fjord, Lollands nordkyst, Rågø, Vejro, Fejø, Skalø, Vigsø og Suderø, samt Knudshoved Odde og Aunø Fjord. I 1930-erne var forekomsten hovedsageligt begrænset til sidstnævnte område, hvor sælerne yngede fast på Aunø Røn, enkelte desuden på Knudshoved Odde. - Gråsæler har i hele perioden været fåtallig, omend visse steder muligvis ret regelmæssig gæst i Smålandshavet.

Øresund

Den spættede sæl yngede i området i hele perioden, hovedsagelig på Saltholm, men også - i mindre antal - ved Amager og revlerne i Køge Bugt. Der synes at være sket jævn tilbagegang indtil 1920-30, men herefter måske nogen fremgang. I begyndelsen af perioden optrådte arten desuden regelmæssigt ved Stevns, og mere fåtalligt i Sundets nordligste del. Muligvis yngede enkelte gråsæler endnu ved Saltholm i begyndelsen af perioden, men dette ophørte snart, og siden har arten kun været gæst, der indtil ca. 1930 forekom regelmæssigt i mindre flokke, men herefter synes at være blevet fåtalligere. - Præmierings-statistikken for Københavns Amt viser et gnsn. årligt udbytte på 92 sæler i årene 1889-1902, 231 i 1903, og gnsn. 80 pr. år i tiden 1904-12. I hele perioden dræbtes 2/3- 3/4 i 3. kvartal. - Knap en fjerdedel af de nedlagte sæler var gråsæler (Tabel 4).

Fakse Bugt - Møn

På småøerne nord for Nyord samt muligvis ved munden af Præstø Fjord har i hele perioden ynglet spættede sæler, hvis antal dog mindskedes i 1920-erne og 1930-erne. Desuden har gråsæler besøgt området regelmæssigt i begyndelsen af perioden. - Præmierings-statistikken for Præstø Amt (Fakse Bugt - Møn, samt Knudshoved-Avnø) viser, at der i årene 1889-1902 og 1904-1913 gnsn. blev nedlagt 30 sæler pr. år, mens udbyttet i 1903 var 70. Fig 3 viser dominans af gråsæler ved Nyord i 1889-90.

Rødsand

Ved periodens begyndelse var der gode ynglebestande af både spættede sæler og gråsæler på Rødsand, men sidstnævnte art ophørte formentlig ret tidligt at yngle fast i området. Den var dog fortsat regelmæssig gæst, der optrådte i flokke om efteråret og først på vinteren. Bestandenes størrelse har øjensynligt varieret meget igennem hele perioden, idet der foruden de fast yngende sæler kom et stærkt varierende efterårstræk fra andre dele af Østersøen. Men der synes at være sket jævn tilbagegang, i hvert fald indtil ca. 1930. I slutningen af 1800-tallet skal regelmæssigt have været flokke på flere (adskillige) hundrede individer - med begge arter rigt repræsenteret, men omkring 1930 synes flokkene sjældent at overstige hundrede sæler. I 1930-erne meldes om flokke på et par hundrede, endog flere hundrede (se side 36).

Sælerne på Rødsand var igennem hele præmieringsperioden genstand for meget intensiv fangst, først og fremmest i en sælruse, som også blev benyttet efter præmieringens ophør, dog med stadig faldende udbytte (se side 25 og 53). Præ-

mieringsstatistikken (som for årene 1889-1912 oplyser om Maribo Amt, dvs. også omfatter udbytterne nord for Lolland, og for 1913-27 oplyser om vestlige Østersø, dvs. også omfatter Nyord m.m.) viser, at det samlede udbytte var 8200 sæler, dvs. 22% af hele landets fangst. I perioden 1889-1902 var gnsn. ca. 250 pr. år, i 1903-12 gnsn. 340 pr. år (max. 480 på et enkelt år), hvorefter det faldt ret kraftigt, i 1913-27 gnsn. 90 pr. år. Sidst i 1930-erne skal udbyttet have været omkring et halvt hundrede sæler årligt. I den første del af præmieringsperioden blev hovedparten af sælerne fanget i vinterhalvåret (1. og 4. kvartal), men efter 1900 dominerer 3. kvartal. Både først og sidst i præmieringsperioden er der mellem to og tre gange så mange gråsæler som spættede sæler i udbyttet (Tabel 4), og Rødsand tegner sig for 2/3 af hele landets udbytte af gråsæler.

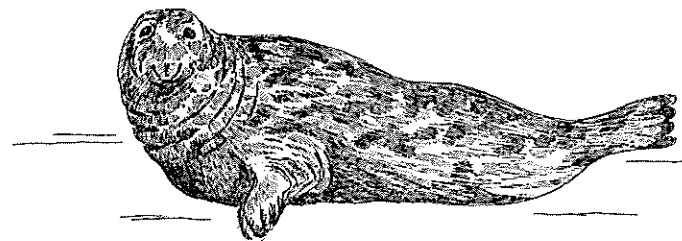
Bornholm

Både gråsæl og spættet sæl optræder ret talrigt på regelmæssigt træk til bornholmske farvande i hele perioden, især om efteråret og først på vinteren, men intet tyder på ynglevirksomhed ved øen. Præmieringsstatistikken for Bornholms Amt indtil 1912 og for østlige Østersø fra 1913 fortæller, at udbyttet i 1889-1902 gnsn. var 18 sæler pr. år, i 1903 nedlagdes 52, i årene 1904-12 gnsn. 17, i 1913-15 gnsn. 30, 1916-18 gnsn. 50, og 1919-27 gnsn. 26 pr. år. 3/4 blev nedlagt i vinterhalvåret (1. og 4. kvartal), og gråsælen udgjorde ca. 60% af udbyttet (Tabel 4).

Ovenstående oplysninger om sælernes forekomst og jagtlige udnyttelse i perioden 1889-1940 kan kort sammenfattes således:

Den spættede sæl har i hele perioden været langt den talrigste art i alle farvande undtagen Østersøen. Den yngede i hele perioden talrigt i Vadehavet, og omkring 1900 øgedes antallet i Limfjorden. I Kattegat havde arten i periodens begyndelse en meget vid udbredelse, og flere steder yngede meget talstærke bestande, men i løbet af perioden skete tilbagegang, der var særlig mærkbar i det sydlige Kattegat. I 1930-erne var artens forekomst i Kattegat i det store og hele indskrænket til de lokaliteter, som endnu i dag rummer spættede sæler. I Lillebælt yngede den næppe i perioden 1889-1940, og i det Sydfynske Øhav og Storebælt kan der højst have været enkelte ganske små ynglebestande, men arten var ret hyppig om vinteren. I Smålandshavet var den ret udbredt tidligt i perioden, men efter 1930 yngede den formentlig kun ved Aunø-Knudshoved. I Øresund var der længe tilbagegang, i slutningen af perioden muligvis nogen fremgang. I farvandet nord for Møn gik arten tilbage. De store bestande af spættede sæler ved Rødsand viste jævn tilbagegang, i slutningen af perioden dog muligvis nogen fremgang. Arten gæstede i hele perioden farvandene omkring Bornholm.

Gråsælen, som endnu ved periodens begyndelse yngede på Rødsand, Saltholm og muligvis fåtalligt i Kattegat, ophørte efterhånden med at

yngle og var herefter blot gæst i danske farvande, især om efteråret og tidligt på vinteren. Rødsand er det sted, hvor arten optrådte i størst antal regelmæssigt, men flokkene svandt, og også i Sundet og Kattegat, hvor arten optrådte regelmæssigt i mindre flokke, var der tilbagegang. Ved Bornholm var den en ret hyppig gæst om efteråret og først på vinteren.

Ringsælen var en yderst fåtallig gæst i alle danske farvande. I årene 1889-90 og 1918-27 blev nedlagt 45 individer, dvs. arten udgjorde ca. 1% af det samlede antal nedlagte sæler. Den geografiske fordeling for 37 af disse er nævnt i teksten til Tabel 4.

Der er næppe tvivl om, at den kraftige efterstræbelse af sælerne, som gennemførtes i præmieringsperioden 1889-1927, var en meget væsentlig årsag til bestandenes tilbagegang. I hele perioden blev der udbetalt præmie for over 37.000 sæler, et ganske betragteligt antal, som alt i alt i præmier, spæk og skind må have repræsenteret en værdi af omkring en million kroner i datidens mønt. To tredjedele af sælerne dræbtes i de to første ti-års perioder, og de fleste år lå udbyttet mellem 1200 og 1500 dyr. I 1913 skete et mærkbart fald i antallet af præmierede sæler, hvilket kan skyldes at tallene før dette år faktisk er for høje (se side 25). Men antallet af præmierede sæler dalede yderligere og omfattede efter 1920 kun nogle få hundrede årligt. I betragtning af, at der lige til præmieringens sidste år (og senere) meldes om skader på kystfiskeriet og opfordres til indsats mod sælerne, og der samtidig foruden præmien kunne opnås gode priser for spæk og skind, er det meget nærliggende at søge forklaringen på det stadig faldende udbytte, i at sælerne blev stadig vanskeligere at jage, først og fremmest fordi bestandene var stærkt decimeret.

I årene efter præmiens bortfald blev der ført en ret heftig debat, idet man fra fiskeriets side ønskede præmieringen genindført. Herunder fremkom beretninger om voksende sælbestande, men selvom der måske i visse områder periodisk har været observeret særlig mange sæler (f.eks. Rødsand), må disse oplysninger nok ses i lyset af debattens art og formål, og de rokker ikke ved helhedsindtrykket af stadig svindende bestande. Kampagnen mod sælerne i årene 1889-1927 må set udfra fiskeriets motiv betegnes vellykket.

For nogle år er årstidsfordelingen blandt nedlagte sæler belyst, og en gennemgående tendens er, at 3. kvartal tegner sig for en stor del af det samlede udbytte, men at denne andel er faldende (Tabel 2). Tydeligst ses dette i det sydlige Kattegat. Jagten i juli-september har først og fremmest omfattet unger af spættet sæl, og nedgangen i dette udbytte er formentlig et udtryk for at ynglebestandene - især en række vigtige og let tilgængelige - efterhånden blev decimeret.

I løbet af præmieringsperioden sker også en forskydning i de forskellige farvandsområders andel af udbyttet. Mest markant er Kattegats svindende og Vadehavets voksende andel af udbyttet af spættede sæler, hvilket for Kattegat understreger tilbagegangen i bestanden, mens det for Vadehavet næppe er tegn på bestandsvækst, men nok hænger sammen med, at bestandene her ikke reduceredes så kraftigt, eller måske holdt niveauet nogenlunde.

Aldersfordelingen blandt nedlagte spættede sæler 1889-90

Blandt de sælkranier, som i perioden 15. okt. 1889-16. okt. 1890 blev indsendt til Zoologisk Museum i København, har B. Møhl siden foretaget aldersbestemmelse af 890 spættede sæler. Aldersklassificeringen blev foretaget på grundlag af tandudvikling og lagstrukturer i tandcementen på 1. præmolar i underkæben. Efter afkalkning blev tanden længdesnittet på frysemikrotom, og de farvede snit blev betragtet i polarisationsmikroskop (den benyttede metode er beskrevet af Jensen & Nielsen 1968). Aldersbestemmelsen må anses for at være ganske sikker, idet der formodentlig kun for nogle af de ældste dyr kan være sket en fejlurdering på enkelte år. Tabel 5 viser den fundne aldersfordeling.

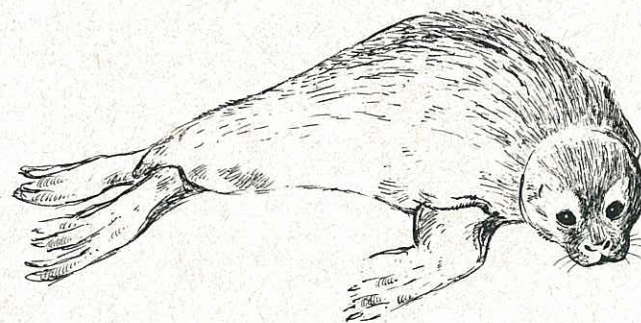
82% af dyrene var mindre end ét år gamle, og en betydelig del af disse blev nedlagt inden tre-fire måneders alder, i vid udstrækning som næsten nyfødte på selve ynglepladserne. Dyr i alderen 1-3 år udgør 8%, og dyr i alderen 3-5 år 2%. De følgende aldersklassers andele ligger på et lavt men stabilt niveau, idet 5-10 årige udgør 1,5%, 10-15 årige 2,0%,

Alder	Antal	Alder	Antal	Alder	Antal	Alder	Antal
<1 år	729	9-10 år	2	18-19 år	5	27-28 år	4
1-2 år	67	10-11 år	5	19-20 år	8	28-29 år	1
2-3 år	5	11-12 år	1	20-21 år	4	29-30 år	1
3-4 år	3	12-13 år	4	21-22 år	1	30-31 år	-
4-5 år	14	13-14 år	4	22-23 år	2	31-32 år	-
5-6 år	4	14-15 år	4	23-24 år	1	32-33 år	-
6-7 år	6	15-16 år	3	24-25 år	-	33-34 år	1
7-8 år	1	16-17 år	2	25-26 år	4	34-35 år	1
8-9 år	1	17-18 år	1	26-27 år	1	-	-

Tabel 5. Aldersfordelingen blandt 890 spættede sæler nedlagt i 1889-90.

15-20 årige 1,9%, 20-25 årige 0,9% og 25-30 årige 1,2%. De to ældste sæler var henholdsvis 33-34 år og 34-35 år gamle. For 770 dyr var der oplyst om måned for nedlæggelsen, og disse fordeler sig således: Jan. 3%, feb. 1%, marts 2%, april 2%, maj 2%, juni 15%, juli 24%, aug. 24%, sept. 10%, okt. 10%, nov. 6%, dec. 1%.

Både aldersfordelingen og fordelingen på årets måneder viser, at der med kraftig dominans af unger nedlagt på selve ynglepladserne, ikke er tale om et repræsentativt udsnit af bestanden af spættede sæler som helhed. Bekæmpelsens selektive karakter understreges af, at under 10% af de nedlagte dyr var i den reproduktive alder, hvis denne skønsvist sættes til 4 år. Her skal derfor ikke søges draget yderligere konklusioner vedrørende bestandens alderssammensætning, blot bemærkes, at artens maksimale levealder synes at være omkring 35 år.

Sæler i Danmark 1940-1975

For tiden efter 1940 kan sælernes forekomst, trivsel og jagtlige udnyttelse i danske farvande belyses sikrere end i de tidligere perioder. En række vigtige materialer har kunnet udnyttes, således vildtudbyttestatistikken, en supplerende spørgebrevsundersøgelse til sæljægere, oplysninger indsamlet gennem direkte kontakt med lokalkendte folk over hele landet, og ikke mindst et observationsmateriale og et erfaringsgrundlag indsamlet af de tre forfattere i felten. De litterære kilder, som udgjorde en væsentlig baggrund for beskrivelsen af forholdene i tidligere perioder, spiller derimod en underordnet rolle for årene 1940-1975.

MATERIALET

Vildtudbyttestatistikken

Den officielle vildtudbyttestatistik, som indførtes i 1941/42 og er baseret på indberetninger fra hver enkelt jagttegnsløser, belyser jagtudbyttets størrelse og geografiske fordeling i Danmark for hver enkelt jagtsæson (1. april-31. marts) frem til 1973/74, dvs. gennem 33 år. Vildtudbyttestatistikens metode og ikke mindst den usikkerhed, der knytter sig til statistikken for vildtarter, der nedlægges i ringe antal, har ofte været beskrevet og diskuteret (Strandgaard 1964, 1972, 1973, Joensen 1967, Jensen & Jensen 1970, 1972, 1973, Degn 1974). Her skal derfor blot omtales et par forhold vedrørende statistikens oplysninger om sæler, som det bl.a. gennem supplerende spørgebrevsundersøgelse til sæljægere har været muligt at belyse (se side 42-43).

Indtil 1957/58 var der på det spørgeskema, hvorpå jægeren anfører sine oplysninger om jagtudbyttet, foruden rubrikker til de enkelte amter en rubrik beregnet til vildt nedlagt »på havet, i fjorde el. vige«. Da størstedelen af de nedlagte sæler blev noteret her, er det ikke muligt at vurdere den geografiske fordeling af udbyttet før 1958/59, da rubrikken blev slettet.

En af de usikkerhedsfaktorer, som især har indflydelse på statistikens tal for fåtallige vildtarter, er fejlskrivning på jagttegns-spørgeskemaet, idet jægeren benytter forkert artsrubrik. Hvis en fåtallig vildtart på skemaet står nabo til en talrig vildtart, vil fejlskrivninger ofte medføre overvurdering af førstnævnte art (Joensen 1967, Jensen & Jensen 1970). Spørgebrevsundersøgelsen til sæljægere i seks jagtsæsoner siden 1960/61 viser imidlertid, at denne faktor for sæler er uden større betydning (se Tabel 9). I denne periode stod »sæler« på jagttegns-spørgeskemaet mellem to andre fåtallige vildtarter, nemlig »husmærer« og »urhaner«. Indtil 1958/59 var »sæler« imidlertid placeret mere kritisk, nemlig mellem »andre mær-

dyr« og »agerhøns«, men det er i dag ikke muligt at vurdere, hvilken usikkerhed dette har medført for statistikens tal for sæler.

En af de vigtigste fejl fremkommer ved sammentællingen af oplysninger fra de enkelte jagttegns-spørgeskemaer. Denne sammentælling blev indtil 1970 foretaget manuelt på de enkelte politikontorer, men herefter centralt på Vildtbiologisk Station (ved hjælp af EDB). Fejl af denne type fremkommer tilfældigt i materialet, men de vil næppe ændre helhedsindtrykket. Derimod kan detailoplysninger, f.eks. udbyttet for et amt i et år, være behæftet med stor usikkerhed.

Vildtudbyttestatistikken er baseret på oplysninger fra jagttegns-løsere, men omfatter ikke vildt nedlagt af jægere uden jagttegn. Antallet af jægere af sidstnævnte kategori er selvsagt ukendt, men det er givetvis meget beskedent og faldende igennem den her betragtede periode. For udbyttet for hovedvildtarter kan man se ganske bort fra denne usikkerhedsfaktor. Spørgebrevsundersøgelsen og samtaler med sæljægere i årene omkring 1970 viste imidlertid, at der blandt disse var flere, bl.a. folk som havde nedlagt mange sæler igennem mange år, som aldrig eller kun uregelmæssigt løste jagttegn. Vildtudbyttestatistikken undervurderer således udbyttet af sæler, men denne fejlkilde kan ikke nærmere vurderes.

En del af de sæler, som skydes i vandet, synker og bliver ikke bjærget på grund af stor vanddybde, strøm, uklart vand og jægernes ukendskab til bjærgningsmetoder. Spørgebrevsundersøgelsen viste, at de fleste jægere ikke anfører sådanne sæler på jagttegns-spørgeskemaet, hvorved antallet af faktisk skudte dyr undervurderes. Fejlen er formentlig ret konstant, men det er ikke muligt at vurdere dens størrelse.

En del sæler fanges og omkommer i fiskeredskaber. Antallet kendes ikke, og en forespørgsel til fiskere gennem fiskeriblade gav ingen oplysninger. Spørgebrevsundersøgelsen til sæljægere viste imidlertid, at fiskere, som havde løst jagttegn, ikke medregnede sådanne sæler i deres vildtudbytte. Det bør også nævnes, at det ret betydelige antal sæler, som endnu i 1940-erne og helt frem til midten af 1950-erne blev fanget i en speciel sælruse ved Rødsand, ikke er med i vildtudbyttestatistikens tal (se side 33).

Indtil 1967 omfattede vildtudbyttestatistikens oplysninger tre arter af sæler, hvoraf gråsæl og ringsæl imidlertid udgjorde en forsvindende del af udbyttet. Fra 1. august 1967 totalfrededes disse to arter, og samtidig indførtes for spættet sæl en fredningstid fra 1. juni til 31. august.

Vildtudbyttestatistikens oplysninger om sæler må som helhed siges at være behæftet med en betydelig usikkerhed, og man kan ikke betragte de enkelte tal som absolutte, hverken for landet som helhed eller for de enkelte amter. Vildtudbyttestatistikken giver formentlig den rigtige størrelsesorden, og ved at betragte tallene over en længere periode fås formentlig et rigtigt billede af udviklingen i jagtudbyttet af sæler. Tallene illustrerer kun en del af den dødelighed, som menneskelig aktivitet har påført bestandene, og formentlig er undervurderingen størst i periodens første del.

Tabel 6 viser den officielle vildtudbyttestatistikens tal for udbyttet af sæler i hele landet fra 1941/42 til 1973/74, idet der både er medtaget de

År	Jagtudbyttet	
	Ukorr.	Korr.
1941/42	715	
1942/43	437	
1943/44	685	
1944/45	387	
1945/46	641	
1946/47	409	
1947/48	608	
1948/49	634	
1949/50	527	
1950/51	486	
1951/52	655	
1952/53	530	
1953/54	470	
1954/55	399	517
1955/56	428	548
1956/57	640	806
1957/58	461	529
1958/59	525	632
1959/60	414	509
1960/61	417	486
1961/62	293	350
1962/63	279	349
1963/64	373	433
1964/65	385	451
1965/66	342	415
1966/67	450	543
1967/68	286	340
1968/69	273	333
1969/70	245	277
1970/71 NB	282	312
1971/72	169	175
1972/73	182	203
1973/74 NB	279	306

Tabel 6. Jagtudbyttet af sæler i Danmark 1941/42-1973/74. I højre spalte er jægerens indberetninger korrigeret for antallet af ikke returnerede jagttegnsspørgeskemaer. Vedrørende NB se teksten til Tabel 8.

1941/-/46	46/-/51	51/-/56	56/-/61	61/-/66	66/-/71	71/-/74
573	533	496	491	334	307	210

Tabel 7. Det gennemsnitlige årlige jagtudbytte af sæler (ukorrigerede tal) i seks fem-års perioder og den afsluttende tre-års periode fra 1941/42 til 1973/74.

	1958/59	59/60
Københavns	51	19
Frederiksborg	25	15
Holbæk	57	146
Sorø	3	-
Præstø	15	8
Bornholm	-	-
Maribo	37	28
Svendborg	3	1
Odense	8	-
Vejle	(99)	2
Skanderborg	11	5
Århus	28	14
Randers	-	2
Ålborg	8	1
Hjørring	2	26
Thisted	17	30
Viborg	37	24
Ringkøbing	(61)	9
Ribe	147	169
Haderslev	5	-
Åbenrå/Sønderborg	-	-
Tønder	17	10

	1970/71	71/72
Københavns	4	3
Frederiksborg	14	7
Roskilde	3	2
Vestsjællands	50	23
Storstrøms	25	16
Bornholm	-	-
Fyns	2 NB	2
Vejle	12	6
Århus	21	14
Nordjyllands	52	21
Viborg	22	22
Ringkøbing	11	3
Ribe	88	54
Sønderjyllands	8	2

60/61	61/62	62/63	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70
6	6	26	44	23	12	7	9	7	10
31	7	18	14	3	19	5	3	12	6
65	35	44	80	90	45	70	63	80	32
-	-	1	9	-	4	9	-	3	1
20	21	5	6	9	16	10	3	16	10
-	-	2	-	-	8	5	3	4	1
41	28	33	36	32	41	31	37	27	24
5	-	-	1	-	-	1	-	-	3
1	5	7	2	1	-	-	5	3	2
8	1	5	10	1	13	12	-	-	2
2	-	4	6	6	5	25	9	2	6
65	11	28	30	51	26	29	31	25	17
2	7	8	9	4	11	20	9	9	3
6	2	21	4	2	3	4	11	12	15
21	11	17	25	30	43	77	31	15	24
8	21	12	16	19	15	13	11	12	13
30	8	16	-	11	20	14	7	9	6
9	14	23	10	30	14	11	9	8	5
146	128	77	121	132	98	135	87	79	77
-	4	1	2	-	1	2	-	1	2
-	1	-	1	-	-	1	1	-	-
20	40	1	7	7	21	44	11	9	9

72/73	73/74
10	2
3	1
1	6
31	37
17	9 NB
-	1
1	4
1	8
22	41
33	46
34	43
6	11
35	93
4	4

Tabel 8. Jagtudbyttet af sæler (indberetninger korrigeret for ikke returnerede jagttegnsspørgeskemaer) i Danmarks amter i jagtsæsonerne 1958/59-1969/70 (gamle amtsinddeling) og jagtsæsonerne 1970/71-1973/74 (nye amtsinddeling). I årene forud for 1958 blev en så stor del af sælerne på jagttegnsspørgeskemaet noteret i rubrikken »På havet, i fjorde eller vige«, at det ikke er muligt at anslå udbyttet i de enkelte amters farvandsområder.

Ved at sammenligne udbyttene i de enkelte amter ses, at kun ganske få tal afviger markant fra »det normale niveau« i det pågældende amt. I to tilfælde, nemlig Vejle Amt og Ringkøbing Amt i 1958/59 afviger tallene imidlertid så meget fra »det normale«, at der givetvis er sket en fejl, som dog ikke har kunnet verificeres. I to andre tilfælde (Fyns Amt 1970/71, hvor en jæger skulle have nedlagt 139 sæler, og Storstrøms Amt 1973/74, hvor en jæger skulle have nedlagt 148 sæler, hvilket viste sig ikke at være tilfældet) har der været grundlag for at korrigere de officielle vildtudbyttetotal til det her anførte (mærket NB). For de to sidstnævnte år vil der således være betydelig forskel mellem de i »Dansk Vildtforskning« publicerede årsoversigter, og de her benyttede.

indberettede antal og siden 1954/55 de korrigerede tal (korrigeret for antal jagttegns-spørgeskemaer, som ikke er indsendt, gnsn. ca. 15%, se Strandgaard 1972). Tabel 7 viser det gennemsnitlige ukorrigerede årsudbytte i seks fem-års og den afsluttende tre-års periode. Tabel 8 viser udbyttet (korrigerede tal) i de enkelte amter siden 1958/59. Vildtudbyttestatistikens oplysninger er yderligere omtalt under gennemgangen af de enkelte farvandsområder og på side 59.

Oplysninger fra sæljægere m.fl.

Spørgebrevsundersøgelsen til sæljægere

Et meget væsentligt bidrag til vor viden om sæler og sæljagt i de senere år er fremkommet gennem en spørgebrevsundersøgelse til de jægere i seks jagtsæsoner (1960/61, 1966/67-1969/70, 1973/74), som på deres jagttegns-spørgeskema havde anført nedlagte sæler. Formålet med undersøgelsen var dels at belyse den officielle vildtudbyttestatistikens nøjagtighed m.h.t. sæler, dels at tilvejebringe oplysninger om de nedlagte sæler, sæljagten og sælbestandene i det hele taget.

For jagtsæsonerne 1960/61 og 1966/67 - 1969/70 blev jægerne navne og adresser fundet ved gennemgang af alle til Vildtbiologisk Station indkomne jagttegns-spørgeskemaer (100-120.000 pr. sæson). Selvom gennemgangen ofte foretoges to gange, er det sandsynligt, at enkelte jægere er blevet overset. For jagtsæsonen 1973/74 blev oplysningerne udskrevet automatisk fra EDB-materialet, og det er formentlig næsten fuldstændigt.

For jagtsæsonen 1960/61 udsendte H. Strandgaard spørgeskemaer i 1962, og jægerne blev anmodet om at oplyse om lokalitet for de nedlagte sæler, samt om sæler i al almindelighed. - For jagtsæsonerne 1966/67, 1967/68 og 1968/69 foretoges samlet udsendelse i efteråret 1970 og for jagtsæsonen 1969/70 i foråret 1971 af N.-O. Søndergaard. For disse fire sæsoner anmodedes jægerne om at oplyse om lokalitet, måned eller årstid og alder for de pågældende sæler, og der opfordredes til at oplyse detaljeret om bestandenes størrelse på forskellige årstider, om ynglende sæler, om ændringer i sælbestandene, om jagtformer og sæljagten omfang m.m. - For jagtsæsonen 1973/74 blev udsendelsen foretaget af E. Bøgebjerg Hansen i efteråret 1975 med opfordring til at indsende oplysninger i lighed med den nævnte fire-års periode, ligesom jægerne blev anmodet om at berette om forekomst af syge sæler, samt fremover indsende nedlagte sæler til undersøgelse (se side 7). - For alle seks sæsoner blev 1-2 måned efter første udsendelse sendt rykkerskrivelser til de jægere, som endnu ikke havde svaret.

Tabel 9 giver en oversigt over spørgebrevsundersøgelsen. Der blev rettet henvendelse til næsten 700 forskellige jægere, hvoraf en del havde nedlagt sæler i flere af de seks sæsoner. Deres samlede udbytte var iflg. vildtudbyttestatistikens oplysninger næsten 1900 sæler. 66% af spør-

	I		II		III		IV		V		
	Udsendelser	Jæg. Sæler	Ikke modt.	Jæg. Sæler	Ubesvaret	Jæg. Sæler	Pos.besvaret	Jæg. Sæler	Neg.besvaret	Jæg. Sæler	
1960/61	133	405	7	14	31	132	90	249	5	10	
1966/67	160	351	15	20	42	102	96	194	7	35	
1967/68	161	351	15	21	33	96	108	226	5	8	
1968/69	135	322	11	16	38	112	84	192	2	2	
1969/70	92	171	8	8	21	56	59	96	4	11	
1973/74	137	265	-	-	31	52	100	194	6	19	
I alt	Antal	818	1865	56	79	196	550	537	1151	29	85
	%			7	4	24	29	66	62	3	5

Tabel 9. Oversigt over spørgebrevsundersøgelsen til sæljægere i seks jagtsæsoner. I: Antal jægere kontaktet. Da udsendelser for 1966/67-1968/69 blev foretaget samtidig, og en del jægere havde nedlagt sæler i flere af disse sæsoner (se Tabel 13), var det faktiske antal udsendelser ca. 685. - II: Breve, som p.g.a. adresseændring ikke nåede frem til jægerne. - III: Spørgebrev, som forblev ubesvaret. - IV: Besvarelser, hvori jægerne bekræftede de nedlagte sæler. - V: Besvarelser, hvori jægerne oplyste, at de ikke havde nedlagt de anførte sæler.

gebrevne, omhandlende 62% af sælerne, returneredes med bekræftelse af sæljagten samt mange detaljerede oplysninger om de forhold, man havde ønsket belyst. Således rummer materialet oplysning om den nøjagtige lokalitet for nedlæggelsen af 1182 sæler. Når dette tal er højere end det i Tabel 9 anførte, skyldes det, at nogle jægers udbytte var lidt større end det til vildtudbyttestatistikken oplyste. For 550 sæler er oplyst om måned for jagten (se Tabel 11), og mange jægere har oplyst om årstiden. Til belysning af jagtformer foreligger detaljerede beretninger fra et meget stort antal jægere (se side 63). Selv om de indkomne svar ikke giver oplysninger om alle de nedlagte sæler, er der ingen tvivl om, at der er tale om et meget stort og repræsentativt udsnit af jagtudbyttet i de seks sæsoner.

Endnu en meget vigtig side af dette materiale skal fremhæves, nemlig jægerne oplysninger om sælbestande, yngleforekomster, sælernes vaner og ikke mindst forandringer i disse forhold gennem de senere år. Langt over halvdelen af de modtagne breve rummer værdifulde og detaljerede oplysninger om disse forhold, og materialet har for vurderingen af de senere års sælbestande betydet mere end nogen anden kilde.

Sæljægerne oplysninger om sælbestande m.m. er udnyttet i beskrivelsen af de enkelte farvande, og sæljagten er genstand for behandling i et senere kapitel (side 57).

Oplysninger fra andre sælkendere

Foruden sæljægere har et betydeligt antal personer bidraget med oplysninger om sælernes forekomst i Danmark inden for de sidste årtier. I jagtblade, fiskeriblade, »Feltornithologen« og dagspressen er bragt opfordringer til at indsende oplysninger, og der er rettet direkte henvendelse til kredse, som har bistået ved andre af Vildtbiologisk Stations undersøgelser, f.eks. andefugletællingerne og undersøgelser af olieforurening. Under besøg på en lang række kendte og potentielle sælområder har vi haft direkte kontakt med lokalkendte. I forbindelse med den endelige bearbejdelse af materialet blev med bistand af jagtkonsulenter rettet direkte henvendelse til et meget stort antal jægere, fiskere, fyrvæsenets personale, strandfogeder m.fl., hvorved der især skabtes klarhed om sælforekomster i områder, for hvilke andre kilder havde givet sparsomme oplysninger. Foruden sæljægerne har 200-300 personer på denne måde bidraget med oplysninger.

Feltundersøgelser

Siden begyndelsen af 1960-erne har Vildtbiologisk Station foretaget observationer af sæler i danske farvande. Disse er hovedsageligt foretaget i forbindelse med undersøgelser over andet vildt, først og fremmest andefugletællinger, og kun i begrænset omfang i de aller seneste år er der gennemført mere systematiske observationer specielt med henblik på sæler. Observationerne er foretaget fra kyster, både og små fly. Disse aktiviteter skal kort beskrives, men først skal omtales nogle sider af den spættede sæls levevis, som er afgørende for mulighederne for at gennemføre bestandsopgørelser over denne art.

Den hyppigst anvendte metode til bedømmelse af sælbestandes størrelse er tællinger af dyrene, når de opholder sig på land eller is. Sæler, som opholder sig i vand, kan ofte registreres, men i almindelighed ikke tælles. Flere sælarter har i deres årsrytme perioder, da de tager fast og varigt ophold på land eller is, f.eks. i parringstiden, ved ungeres fødsel, under ungeres opvækst, eller under hårfældningen, og tællinger i sådanne perioder kan give enten absolutte tal for bestandens størrelse eller produktion, eller sikre relative skøn, som kan belyse bestandsvariationer fra år til år. Den spættede sæl er i denne henseende langt vanskeligere at studere end mange andre arter, f.eks. gråsælen, fordi den hele året er mindre afhængig af ophold på land. Spættede sæler udviser i danske farvande en udpræget årsrytme mht. koncentration omkring de faste hvile- og ynglepladser. Dyrene optræder koncentreret fra forår til sensommer, mens de hele efteråret og vinteren spreder sig over noget større farvandsområder (se side 56). Også deres ophold på land viser udpræget sammenhæng med en række ydre faktorer, f.eks. lav vandstand, vindstille, varmt og solrigt vejr, og de er mere på land om natten og i morgen- og formiddagstimerne end om eftermiddagen. Men arten tager aldrig permanent ophold på land, således heller ikke i yngletiden, idet ungerne kan gå i vandet i en alder af få

timer. Med andre ord: Der er intet tidspunkt på året, da man med sikkerhed kan påregne at træffe alle eller et konstant og repræsentativt udsnit af et områdes bestand af spættede sæler på land.

I Danmark er sæler, når de flokkevis ligger på land, yderst sky og følsomme overfor enhver menneskelig forstyrrelse. Det er ganske normalt, at vandrende, sejlede eller flyvende får dyrene til at gå i vandet på en afstand af 1-2 km, således at de vanskeligt lader sig observere og tælle på nært hold.

Da man ved de enkelte observationer ofte kun ser et tilfældigt udsnit af et områdes sælbestand, er det nødvendigt at foretage meget hyppige tællinger for at danne sig et sikkert indtryk af bestandens størrelse. Vildtbiologisk Stations sæltællinger er som regel foretaget i forbindelse med andre projekter, og der er ikke taget særligt hensyn til de faktorer, som giver de gunstigste resultater for sæler. Tallene alene kan derfor ikke danne baggrund for vurdering af bestandens størrelse, og selvom en del områder har været dækket regelmæssigt igennem en ti-årig periode kan dette materiale alene ikke belyse ændringer i disse bestande. I vurderingen af disse forhold er i høj grad inddraget andre oplysninger.

En enkelt detalje ved sæltællinger skal nævnes, nemlig tælling af unger i deres første leveuger, da de dels er lette at skelne fra voksne individer, dels ved forstyrrelse ofte går i vandet senere end de voksne. Observationer af unger om sommeren kan give vigtige oplysninger om yngleaktivitet på en lokalitet, og i visse tilfælde foreligger ret sikre skøn over antallet af unger i et område. Disse hører dog til undtagelserne, idet ungetællingerne oftest er så usikre, at de kun kan danne baggrund for meget grove skøn over områdernes minimale ungeproduktion.

Flytællinger

Siden 1966 har Vildtbiologisk Station med henblik på kortlægning og måling af andefuglebestanden i Danmark og omgivende farvande foretaget observationer fra mindre fly. I tiden indtil april 1973 gennemførtes flyvning i ca. 950 timer, hvoraf 750 medgik til observationer langs kyster og over åbne havområder (Joensen 1972, 1974). Fra april 1973 til udgangen af 1975 er yderligere gennemført 250 timers flyvning, heraf ca. 200 timers observation over hav. Omkring en tredjedel af observationstimerne falder i sommerhalvåret, idet hovedformålet var kortlægning af havændernes fældningspladser, mens to tredjedele medgik til kortlægning og tælling af trækkende og overvintrende andefuglebestande. Hvor og når det var muligt blev der foretaget tælling af sæler i det undersøgte område, men kun i nogen udstrækning blev der taget særligt hensyn til denne side af undersøgelsen. Specielt i vinterhalvåret gennemførtes et stort antal flyvninger under vejrforhold, som nok giver acceptable resultater for andefugle, men som ikke kan betegnes egnede til tælling af sæler på hvileplads. I mange tilfælde er dog taget så meget hensyn til sæltællingerne, at man har overfløjet hvilepladserne først, således at flyets tilstedeværelse i området ikke jagede sælerne i vandet før registreringen. I 1975 gennemførtes en række flytællinger specielt med henblik på sæler og i de fleste tilfælde under for sæltælling meget gunstige forhold.

Oplysninger om flytyper, rapportering m.m. er givet af Joensen (1974). I de fleste tilfælde er sælernes flokstørrelse skønnet visuelt, i visse tilfælde i 1974 og 1975 dog suppleret med fotos.

Appendix 1 viser antallet af sæler registreret ved de enkelte flytællinger i en række vigtige sælområder. Der er kun markeret tælling, hvis denne har omfattet alle eller en væsentlig del af de pågældende områders sælhvilepladser. Af de 10.100 sæler, som i

alt er registreret under flytællinger, er de 99,9% observeret i de i Appendix 1 beskrevne områder. I beskrivelsen af de enkelte farvande er flyobservationerne, bl.a. registreringer af unger, omtalt nærmere.

Observationer fra kyster og både

I forbindelse med andefugleundersøgelser, og i de seneste år specielt med henblik på sæler har Vildtbiologisk Station foretaget observationer og tællinger af sæler fra kyster og både. De fleste sælområder har været besøgt nogle gange, og i følgende områder har der været foretaget mere systematiske observationer eller igennem årene aflagt et særlig stort antal besøg. - Vadehavet (talrige besøg i forskellige dele af dette område, omkring øen Jordsand kontinuerlige observationer i perioder fra begyndelsen af 1960-erne), Limfjorden (en lang række besøg i somrene 1970-72), øerne øst for Samsø (talrige besøg siden 1970, især fra slutningen af april til midten af juni), området vest for Samsø (henved 25 besøg med båd på alle årstider siden 1970). - Regelmæssige besøg omfatter selvsagt også en række områder med mindre eller uregelmæssige bestande af sæler, f.eks. Østjyllands kyst fra Limfjorden til Lillebælt, inkl. Djurslands kyster og Samsø, Jyllands vestkyst (mellem Blåvandshuk og Hvide Sande henved hundrede besøg siden 1950-erne), samt farvandet ved Møn (talrige besøg siden 1960).

Tællinger fra både og land vanskeliggøres i endnu højere grad end flytællinger af sælernes skyhed, og i de fleste tilfælde udgør de observerede sæler kun en beskedent del af områdets faktiske bestand. Selvom man således ikke altid kan foretage egentlige tællinger fra båd, kan man ofte bedømme, om der findes unger i området, og under landgang på rev og holme har fund af moderkager ofte kunnet belyse ynglevirksomheden.

DEN SPÆTTEDE SÆLS FOREKOMST

Forekomst i de forskellige farvande

I dette kapitel gives en kortfattet oversigt over den spættede sæls forekomst i de forskellige farvande i perioden 1940-1975. Mængden af oplysninger om forekomst, flok- og bestandsstørrelser, ynglevirksomhed m.m. i den sidste halve snes år er så stor, at det hverken er hensigtsmæssigt eller muligt at referere alle kilderne. Forholdene er derfor belyst med et sammendrag af alle disse oplysninger. I den udstrækning, der har foreligget gode oplysninger, er også bestande og disses ændringer i periodens første årtier beskrevet. Sæljagten, især dens omfang, i de enkelte farvande er beskrevet og desuden er refereret en del af de oplysninger, som er indkommet om mulige årsager til bestandsændringer og forekomsten af syge sæler.

Som det vil fremgå af senere afsnit, er sæler genstand for stor interesse både jagtligt og i forbindelse med den naturoplevelse det er at iagttage sæler. Sæler er imidlertid meget følsomme overfor forstyrrelse, og den

generelt øgede færdsel på dyrenes tilholdssteder har medført et øget pres i de senere år, et pres som allerede nu i en del områder må betegnes som kritisk for bestandenes trivsel. For ikke indirekte at vejlede interesserede og derved medvirke til en forøgelse af dette forstyrrelsesstryk, er der i den følgende beskrivelse af sælernes tilholdssteder udeladt en lang række detaljer om lokaliteterne, som hvis de blev publiceret for en bredere kreds kunne skade sælerne. Den samlede mængde af oplysninger og detaljer om de enkelte sællokaliteter er således langt mere omfattende end det der her fremlægges. Materialet forefindes på Vildtbiologisk Station.

Vadehavet

I hele Vadehavet, både den hollandske, tyske og danske del, findes faste bestande af spættede sæler. Artens forekomst i Holland og Tyskland er omtalt side 9, og her skal omtales bestanden i farvandet mellem Hindenburg-dæmningen og Blåvandshuk, hvor forholdene takket være talrige detaljerede beretninger fra jægere og andre lokalkendte, samt Vildtbiologisk Stations undersøgelser i de senere år, er ganske godt belyst.

Bestandens udvikling: I 1940-erne var sælerne noget mere udbredt i Vadehavet end i dag, og bestanden var langt større. Erfarne jægere har anslået størrelsesordenen tusinde dyr, men i slutningen af 1940-erne eller begyndelsen af 1950-erne skete en ret kraftig tilbagegang. Herefter har hele områdets bestand øjensynligt stabiliseret sig, og i hvert fald synes tilbagegangen siden begyndelsen af 1960-erne at have været ret beskedent.

Sælernes udbredelse: I begyndelsen af perioden optrådte sælerne flokkevis i alle dele af Vadehavet. Således var der faste flokke i Ho Bugt, Grådyb og på mange banker øst for Vadehavets øerne, men antallet af dyr i disse indre dele af farvandet er mindsket stærkt (se nedenfor), og sælerne er - selvom de stadig kan træffes enkeltvis eller i små grupper i alle dele af området - i dag først og fremmest koncentreret i de ydre dele af Vadehavet. Under et påfaldende stort antal flytællinger, næsten halvdelen, er overhovedet ikke registreret sæler i Vadehavet. I en del tilfælde har vejrforhold og vandstand været uegnede til sæltælling, men selv under gode forhold har sæler undertiden ikke været observeret. Dette tyder på, at der næsten hele året kan ske pludselige og voldsomme forskydninger i bestanden, herunder vandring til tilgrænsende tyske farvande og andre områder, som ikke omfattes af flytællingerne.

Bestandens størrelse og ynglevirksomhed: Mange jægere har givet oplysninger om antallet af unger i observerede flokke. Ungeprocenten om sommeren og tidligt på efteråret varierer meget (fra 10% til 50%), men ligger gennemgående ret højt. Ved enkelte flytællinger i de seneste år har det været muligt at skønne ungeprocenten i en del flokke, og der er noteret tal fra 15% til 35%. De tidligste unger er set omkring midten af juni, men også i begyndelsen af juli sker en del fødsler. - Vadehavets sælbestand i de senere år kan selvsagt kun groft anslås. Flere jægere, hvis kendskab omfatter en stor del af de vigtigste yngle- og hvilepladser, anslår sensommerbestanden til 500-600 sæler, inklusiv ca. 150 unger. Under flytælling blev i juni og oktober 1975 observeret godt 400 sæler, men trods gunstige forhold er næppe alle områdets sæler blevet registreret, og den af jægerne anslåede størrelsesorden er formentlig realistisk.

Forstyrrelse: Ved Grådyb og Langli sås tidligere hyppigt 40-50 sæler, i de senere år sjældent mere end 10-15 dyr, og flere jægere tilskriver denne tilbagegang den øgede trafik i farvandet omkring Esbjerg. - På revlerne udfor Blåvandshuk kunne i 1950-erne hyppigt iagttages 50-75 sæler, i 1960-erne regelmæssigt 30-40 dyr, mens antallet i de senere år har ligget på 5-15 dyr (max. 25). Revlerne er i den forløbne periode rykket nærmere til kysten, og den øgede færdsel i området er formentlig årsag til nedgangen i antallet af sæler.

Indenfor de aller seneste år er der imidlertid sket en nok så foruroligende udvikling i Vadehavet i det hele taget, idet den opblomstrende turisme i området har medført stadig hyppigere forstyrrelse i sommermånederne. Vandrende og sejlene turister opsøger næsten hver eneste krog af Vadehavet, ikke blot de indre områder bag øerne, men efterhånden også de ydre banker. Vigtige yngleområder besøges næsten dagligt fra juni til august af turister. En stor del af det centrale yngleområde er som militært skydeområde lukket de fleste af ugens dage, men i weekender optræder også her turister i stigende antal. Mange lokale udtrykker bekymring for den voksende uro på ynglepladserne.

Syge sæler: Vadehavet var det første farvandsområde i Danmark, hvorfra der blev meldt om syge sæler, afkræftede individer, ofte med sår på kroppen, især undersiden. Der findes oplysninger om syge dyr fra omkring midten af 1960-erne, og i de følgende år blev fænomenet mere og mere almindeligt. I begyndelsen af 1970-erne blev der fundet særlig mange, undertiden 5-6 eller flere dyr sammen, og endnu i 1975 skal der være set enkelte, idet flere jægere dog bemærker, at der nu er færre syge sæler end tidligere år.

Jagt: Jagtudbyttet af sæler i Vadehavet har i tiden 1958-1973 varieret meget fra år til år, men der er en klar tendens til nedgang fra ca. 150 dyr pr. år til under det halve. I begyndelsen af perioden drev flere jægere ret intensiv - nærmest professionel sæljagt. Endnu i de senere år har nogle jægere årsudbytter på 5-10 dyr, i enkelte tilfælde større antal, men langt de fleste sæljægere nedlægger kun et enkelt eller to dyr, og jagten synes i større udstrækning end i andre farvande at foregå om vinteren i kombination med dykandejagt. Vadehavet tegner sig for knap en tredjedel af landets samlede jagtudbytte af sæler.

Jyllands vestkyst mellem Blåvand og Thyborøn

Langs denne kyst findes ingen faste tilholdssteder, endsige ynglepladser for sæler, men den spættede sæl er regelmæssig gæst i området. Hyppigst ses sæl (idet der som regel er tale om enlige dyr) i den sydlige del, fra Blåvandshuk til Hvide Sande, men antallet synes at have været faldende siden 1950-erne. Fra Ringkøbing Fjord foreligger kun oplysning om enkelte sæler i perioden 1940-75, og der er ikke oplyst om forekomster i Nissum Fjord. - De fleste er unge sæler, som optræder fra sensommer til først på vinteren. - Adskillige døde og syge sæler er i årenes løb fundet langs Jyllands vestkyst.

Jyllands nordvestkyst fra Thyborøn til Skagen

Langs hele Jyllands NV-kyst kan ses sæler, men de fleste steder optræder kun enkelte strejfer, mest unge dyr, med års mellemrum. Hyppigst om efteråret og vinteren, undertiden om foråret. Thy: Ved Hanstholm ses sæl næsten hvert år, og der foreligger enkelte sommerobservationer, bl.a. af en voksen sæl med en lille unge for

nogle årtier siden. Øst og syd for Hanstholm er sæler sjældne. Ved Klitmøller skal de have været almindeligere i 1940-erne end i dag. Vendsyssel: De fleste steder er sæler yderst sjældne, således ved Hirtshals, Rubjerg og Løkken, hvor de kun ses med flere års mellemrum. Men ved Skagen, Gl. Skagen, Mårup og Blokhuis ses sæler de flest år, og der oplyses om ynglevirksomhed ved Skagens Rev engang i 1940-erne.

Limfjorden

I Limfjorden findes faste bestande af spættede sæler i to områder, nemlig Nissum Bredning og Løgstør-Livø Bredning.

Bestanden i Nissum Bredning: Der findes ikke oplysninger om sælbestanden i periodens første årtier, og i 1960-erne er der fra jægerne ingen sikre oplysninger om bestandsændringer. Antallet af sæler observeret her om efteråret er iflg. flere jægere normalt 30-50 stk., men ved flytællinger er registreret op til 87 sæler. Antallet af unger er formentlig omkring 15. - Om vinteren træffes enkelte dyr eller mindre grupper jævnlgt på vestsiden af Harbøre-Agger tangerne.

Bestanden i Løgstør-Livø Bredning: Bestanden skal i 1960-erne være gået noget frem, og inden for de aller seneste år måske lidt tilbage. I midten af juni 1972 taltes på en yngleplads 21 moderkager, og antallet af ungefødsler i hele farvandet kan formentlig anslås til ca. 30. Der foreligger talrige observationer af 40-60 sæler, snart det ene - snart det andet sted, idet de største flokke normalt er iagttaget tidligt om efteråret. Det bedste skøn over den samlede bestand fik man imidlertid i januar 1970, da hele bredningen var islagt og alle områdets sæler lå på isen ved deres åndehuller. Der taltes denne måned 125 sæler, og marts samme år var der 110 sæler på isen. - I normale vintre uden is, optræder enlige sæler regelmæssigt i alle dele af Løgstør-Livø Bredning.

Andre dele af Limfjorden: Enkelte sæler ses jævnlgt omkring Oddesund-broen, og i Kås Bredning skal i perioder have opholdt sig småflokke. Også i Sallingsund ses af og til strejfende individer, ligesom enkelte sæler vel hvert år gæster Lovns Bredning. De små bestande, som før 1940 fandtes i den østlige del af Limfjorden, er stort set forsvundet. Det drejer sig om Troldholmene og Rønholm-Draget, hvor man endnu omkring 1960 kunne se op til en halv snes sæler, og endnu i begyndelsen af 1970-erne sås enkelte dyr regelmæssigt forår og efterår ved Draget og Klitgaard Hage. I Langerak sås i 1960-erne enkelte sæler næsten hvert år.

Jagt m.m.: Jagtudbyttet i Limfjorden har vist betydelig årlig variation, men har siden 1958 været omkring 20, i de senere år stigende til omkring 40 sæler pr. år. Heraf er langt de fleste blevet nedlagt i Løgstør-Livø Bredning. Flertallet af jægere nedlægger kun en enkelt sæl årligt, men enkelte opviser udbytter på 5-10 sæler, undertiden flere. I de senere år har en del jægere udtrykt beklagelse over den meget voldsomme forstyrrelse, som jagten forvolder, og hvorved også mulighederne for at drive jagt forringes. At udbyttet alligevel har været stigende, hænger vel sammen med, at flere og flere jægere søger til dette relativt let tilgængelige område. - Også i sommertiden har forstyrrelsen forårsaget af besøgende på Limfjordens sælynglepladser været voksende. - Kun to syge sæler er rapporteret fra Limfjorden.

Nordlige Kattegat

Læsø: I hele perioden har der været store ynglebestande af sæler på holme og rev omkring Læsø. Bestandens udvikling i perioden er det vanskeligt at sige noget sikkert om, men niveauet har formentlig været omtrent det samme. Bestanden om sensommeren er 400-500 sæler. Mindst 72 unger blev observeret ved flytælling i august

1975, og områdets samlede årlige ungeproduktion er af størrelsesordenen 100. - Udenfor yngletiden kan man træffe sælerne i større eller mindre flokke langs Læsø's kyster. Antallet af nedlagte sæler har i perioden siden 1958 været nogenlunde konstant, de fleste år mellem 20 og 40 dyr. For at beskytte ungerne blev i 1960 indført en særfredning af sælerne på Læsø i juni-juli-august, og denne blev opretholdt, indtil den nye jagtlov i 1967. - De fleste vigtige ynglepladser omkring Læsø ligger ret afsides, og forstyrrelse i yngletiden er næppe i øjeblikket noget stort problem. - Syge sæler har i de aller seneste år forekommet i meget stort tal, idet næsten alle de nedlagte sæler i 1973/74 havde sår.

Anholt: I begyndelsen af 1940-erne var der en god bestand af sæler på Anholt, og denne synes i løbet af perioden, navnlig efter 1960, at være vokset noget. Antallet af iagttagne sæler har varieret betydeligt i de senere år, men der er flere samstemmende oplysninger om en fast sensommerbestand på henved 150 dyr, og at der undertiden udenfor yngletiden kommer gæstende flokke på 50-75, undertiden det dobbelte til øen, formentlig fra Hesselø ca. 55 km sydligere eller Læsø ca. 60 km mod nordvest. Under flytælling i midten af juli 1975 observeredes 40 voksne og 50 unger ved Anholt. Sæl jagtens omfang kan vanskeligt belyses for en længere periode. Der synes at have været betydelig årlig variation i udbyttet, og tendensen har i de seneste år været et fald i antallet af nedlagte sæler. Det er relativt få jægere, som har lejlighed til at drive sæljagt på Anholt. - Der synes i de senere år at være sket en forøgelse i forstyrrelse af sælernes ynglepladser. - I de seneste år er jævnligt observeret en del syge sæler med sår. - Anholt er vel det sted i Danmark, hvor græsælen er truffet hyppigst i de senere år (se side 56).

Østjylland fra Skagen til Grenå: Mellem Ø. Hurup og Hevring findes områdets eneste ynglebestand på 5-10 dyr. Enkelte unger observeres næsten hvert år. Bestanden for ca. 10 år siden var større, mindst 15 dyr. I 1960-erne blev de fleste år skudt 1-2 sæler her. - Derudover ses sæler enkeltvis, mest i vinterhalvåret, ved Hirsholmene, mellem Frederikshavn og Sæby, ved Hals, Bønnerup og Fornæs, men langs Vendsyssels, Himmerlands og Norddjurslands øvrige kyster er spættede sæler sjældne. - Syge sæler er nogle gange observeret ved Hirsholmene.

Sydøstlige Kattegat

Hesselø: I 1951 blev det første sælreservat herhjemme oprettet, idet Hesselø med omliggende holme og rev samt det omgivende danske søterritorium blev udlagt som videnskabeligt reservat. De vigtigste bestemmelser er adgangsforbud på holme og rev fra 15. april til 30. september, samt forbud mod sæljagt. Med henblik på indsamling til Zoologisk Museum i København blev dog i nogle år i 1960-erne nedlagt et antal sæler, men i 1970-erne er såvidt vides overhovedet ikke drevet jagt i området. Kun ganske få har haft lejlighed til at besøge sælområderne i reservatet, og Vildtbiologisk Station har kun gennemført nogle få flytællinger, hvorunder det for øvrigt viste sig meget vanskeligt at foretage tælling af sælerne imellem de store sten. - Vurderingen af områdets bestand er baseret på oplysninger fra Johs. Højsgaard og Svend Jensen og tidligere beboere på øen. Sidst i 1940-erne blev der drevet meget intensiv sæljagt, og i denne periode sås oftest kun 10-15 sæler. I begyndelsen af 1950-erne kunne man imidlertid se omkring hundrede, og fremgangen er fortsat til de seneste år. I slutningen af 1960-erne sås op til 250 sæler, men i 1975 taltes omkring 150 unger og hele bestanden blev anslået til over 500 sæler. Udenfor yngletiden er områdets bestand betydeligt mindre, idet mange sæler søger bort til omliggende

farvande, og det er formentlig sæler fra Hesselø, som udenfor yngletiden undertiden viser sig i ret store flokke på Anholt og Sjællands Rev. - Forstyrrelse på sælernes ynglepladser ved Hesselø er selvsagt kun undtagelsesvis et problem, og Vildtbiologisk Stations medarbejdere havde i efteråret 1975 lejlighed til at se, at sælerne her virkede langt mindre sky, end man havde oplevet på nogen anden sællokalitet herhjemme. - Kun enkelte syge sæler med sår er observeret ved Hesselø i de senere år.

Sjællands Rev: På revet har i hele perioden ynglet sæler. I 1940-erne skal bestanden have været meget stor, idet der er oplyst om flokke på mere end hundrede sæler, men i 1950-erne skete tilsyneladende tilbagegang, der dog muligvis i de aller seneste år er afløst af beskeden fremgang i ynglebestanden. Jægerne skøn over ynglebestanden varierer meget, formentlig fordi den rent faktisk har svinget en del fra år til år, men hovedindtrykket er, at der om sommeren i de senere år har holdt 40-50 sæler til, hvoraf 10-15 har været unger. Endnu mere uregelmæssig er sælernes forekomst uden for yngletiden, idet flokkene tidvis er ret små, men andre gange væsentligt større end den lokale ynglebestand, undertiden over 75 sæler. Det er givet, at revet nu og da besøges af sælflokke fra Hesselø. - Sjællands Rev er et ret søgt sæljagtområde. Indtil slutningen af 1950-erne havde flere professionelle jægere, som opererede i det sydlige Kattegat, store udbytter her, og enkelte jægere nedlægger stadig 5-10 sæler årligt, undertiden flere. Flertallet skyder dog kun en enkelt eller to sæler. Det samlede udbytte ved revet har i de senere år været omkring 30 sæler årligt, et stort tal i forhold til områdets faste bestand. At denne alligevel ikke synes dalende kan måske bekræfte, at jagten i en vis udstrækning omfatter gæstende sæler. - Den menneskelige færdsel i området om sommeren synes ikke at være ret stor. - Der er ikke oplyst om syge sæler ved Sjællands Rev.

Andre områder: Ved Griben, langs Oddens nordkyst, ved Korshage, på Grønne-revle nord herfor, samt i Issefjordens og Roskilde Fjords nordlige dele optræder udenfor yngletiden jævnligt enlige sæler, eller sjældnere småflokke, og enkelte dyr nedlægges nu og da. Der har formentlig ikke ynglet sæler her i tiden 1940-75. Arten synes at være sjælden langs Nordsjællands kyst, idet der kun er oplyst om enkelte iagttagelser ved Kikhavn og Tisvilde.

Sydvestlige Kattegat

Sejersø-Bugten: I dette område opholder sig regelmæssigt et mindre antal sæler. Bestanden synes nogle år tilbage at have været noget større, måske 10-20 dyr, men i de seneste år har der formentlig kun været 6-8 sæler i området. En jæger mener, at enkelte yngler, men flere andre beretter at sælerne kun opholder sig her fra det tidlige efterår til om vinteren. - Der er kun nedlagt ganske få sæler i området i de senere år.

Øerne øst for Samsø: Endnu i 1940-erne var her store bestande af spættede sæler, og i hvert fald indtil omkring 1945 var det ikke ualmindeligt at se 20-30 sæler ligge på Kolderne inde i selve Stavns Fjord, ligesom mindre antal formentlig har ynglet her. Fra slutningen af 1940-erne og lige til de aller seneste år har bestanden imidlertid været i konstant tilbagegang. Endnu i 1950-erne kunne der ses flere flokke på 30-40 sæler, undertiden endnu flere. Hele områdets faste ynglebestand tæller i dag næppe mere end 15-20 dyr, og antallet af unger overstiger næppe 5 pr. år. Om efteråret, undertiden allerede i september kan dog ses flokke på ca. 25 sæler, men der kan være tale om gæster fra andre ynglepladser. - Sælerne har flere opholdssteder i området, hvilket naturligvis gør det vanskeligt at anslå bestandens størrelse. - Indtil midten af 1950-erne skal være drevet en ret omfattende jagt i området. Endnu i

1960/61 blev der nedlagt mindst 19 sæler, men siden har udbyttet været faldende og har i de senere år kun været ganske få dyr. - Flere har ment, at jagten i området og den øgede sejlads med motorbåde har været medvirkende til sælernes tilbagegang. - Der er oplyst om enkelte sæler med sår i de senere år.

Sydskysten af Djursland, Kalø Vig og Hjelm: Her ses sensommer og efterår af og til enkelte sæler. - I de aller seneste år har mindre flokke på 4-6 sæler været set mere regelmæssigt i den vestlige del af området, og det kan ikke udelukkes at enkelte nu og da yngler her. - En enkelt syg sæl er observeret ved Hjelm i de senere år.

Området vest for Samsø: I dette farvand findes en bestand af spættede sæler, som i løbet af årene siden 1940 formentlig er mindsket en del, men stadig er ganske stor. Over hundrede sæler er observeret. Områdets samlede bestand er på grund af de spredte forekomster meget vanskelig at anslå, men den har formentlig i de senere år været at størrelsesordenen 75-125 dyr om sensommeren, og ungeproduktionen kan meget groft anslås til størrelsesordenen 25. I områdets mere perifere dele, f.eks. den yderste del af Horsens Fjord ses af og til enkelte sæler. - Området er ret stærkt besøgt af jægere, som driver både dykandejagt og sæljagt. Det årlige udbytte kan vanskeligt anslås, men skønnes i slutningen af 1960-erne at have været omkring 20 sæler, men i de seneste år noget mindre. - I sommertiden er der voksende turistsejlads i farvandet. - Der er ikke oplyst om iagttagelser af syge sæler i området.

Nordfyn - Vejle Fjord: Langs Nordfyns kyst ses nu og da enkelte individer ved Fyns Hoved og i det yderste af Odense Fjord (meget sjældent i fjordens indre dele). Noget regelmæssigere optræder arten om efteråret omkring Æbelø og i farvandet udfør Nærå Strand, hvor der de seneste år er set 2-4 sæler i længere perioder. I Båring Vig og den nordligste del af Lillebælt er sæler en stor sjældenhed. I Vejle Fjords ydre dele og ved Bjørnskiude er visse år set mindre antal sæler, men der er ikke tale om regelmæssig forekomst. - Kun ganske få sæler er lejlighedsvis blevet skudt i hele dette område.

Lillebælt og Sydfynske Øhav

Kontakt med adskillige erfarne jægere, fiskere og fyrvæsenets personale i disse områder viser klart, at sæler er en stor sjældenhed, og at der intetsteds siden 1940 har været regelmæssige forekomster. Af ca. 20 iagttagelser i løbet af hele perioden, som der har kunnet berettes om, drejer de fleste sig om en enkelt sæl på kortvarigt ophold i områdets sydligste del. Interessant er det, at der ved Christiansfeld i slutningen af 1960-erne regelmæssigt sås enkelte sæler, og at der i sommeren ca. 1970 ved Sydals holdt 1-2 sæler til i flere uger, og en enkelt dag iagttoges 9 dyr. På Ærøss Hale iagttoges i juli 1974 4-5 sæler. Ved Bågø ses med mellemrum enkelte strejfere.

Storebælt

Også for dette område har der været kontakt med adskillige lokalkendte med omtrent samme resultat som for ovennævnte farvande. For år tilbage (måske 1940-erne og 1950-erne) skal 4-5 sæler have opholdt sig regelmæssigt ved Sevedø om sommeren. Ved Omø og Sprogø ses en enkelt sæl de fleste år, men i alle andre områder, hvorom der er indhentet oplysninger, er sæler meget sjældne, idet der kun er set sæl et fåtal gange, altid kun en enkelt, de fleste steder med mange års mellemrum. Største flok registreret er 2 sæler på Vresen (flytælling nov. 1968).

Smålandshavet

Områdets eneste faste bestand findes ved Aunø Fjord og Knudshoved Odde, hvor der lige siden 1940 har været 15-25 sæler, i de senere år nærmest det sidste tal. Antallet af ungfødsler i de senere år har været 5-10. - Ganske små antal strejfende sæler optræder ret regelmæssigt enkelte andre steder i Smålandshavet, men i øvrigt er sæler fåtallige og tilfældige gæster i dette farvand, og der er kun nedlagt enkelte dyr årligt i de senere år.

Øresund

I begyndelsen af 1940-erne var der endnu en ganske god ynglebestand af spættede sæler på Saltholm, hvor flokke på op til 25 dyr ikke var ualmindeligt, og mindre antal sæler yngede desuden på revlerne ved Amagers sydkyst og i Køge Bugt, hvor flokke på 10-15 sæler jævnlige sås. Siden er bestanden gået jævnt tilbage, og i dag yngler kun ganske få på Saltholm, mens ynglevirksomhed ved Amager og i Køge Bugt kun forekommer undtagelsesvis. Udenfor yngletiden ses dog stadig enlige sæler, og småflokke ved disse kyster. Områdets samlede bestand i de aller seneste år har været 10-15 dyr, og der fødes formentlig under fem unger i området. Det er tænkeligt at en del af de sæler, som ses om efteråret, er gæster fra svenske ynglepladser, og her tænkes først og fremmest på revene ved Falsterbohalvøen. - I andre dele af Sundet og ved Stevns er sæler i dag meget sjældne. - Antallet af nedlagte sæler har været jævnt faldende siden 1958, og i de senere år er kun ganske enkelte dyr blevet skudt i Øresund.

Møn - Fakse Bugt

På sandrevler og småøer nord for Møn fandtes endnu i 1940-erne en ganske pæn bestand af spættede sæler, idet flokke på 30-40 dyr ikke var noget sjældent syn, og enkelte sæler eller et par stykker sammen strejfede regelmæssigt til sydkysten af Stevns, Præstø Fjord, Møns kyster, Stege Bugt, Storstrømmen og Grønsund. - Bestanden er siden aftaget noget, men der findes stadig 15-20 sæler i området og fødes vel op til 5 årligt. Uroen i forbindelse med jagt synes dog at have fordrevet dem fra dele af området i de senere år. - I 1950-erne lå det årlige jagtudbytte på 10-20 sæler i området, men i de senere år er kun nedlagt ganske enkelte.

Rødsand

I begyndelsen af 1940-erne var der store ynglebestande af spættede sæler ved Rødsand. Områdets faste bestand har formentlig været langt over 100, men nu og da kunne iagttages endnu større mængder, henved 250 dyr. I sådanne ekstreme tilfælde har der nok været tale om gæster fra andre dele af Østersøen. I årene fra 2. Verdenskrig til omkring 1965 skete jævn tilbagegang i bestanden, men endnu i midten af 1960-erne var den formentlig på mindst et halvt hundrede, og der var god ynglevirksomhed. I de aller seneste år er bestanden faldet kraftigt, og oplysninger fra 1974 og 1975 viser, at der formentlig maksimalt findes 20 spættede sæler i området. I 1975 sås 3 unger, og der fødes formentlig kun omkring fem. - I de gode tider yngede sælerne flere steder i området - dog fortrinsvis på selve Rødsandet, og strejfende sæler kunne udenfor yngletiden ses enkeltvis eller i småflokke andre steder langs Lollands sydkyst, i Guldborgsunds sydlige del, og langs Falsters kyster. I de senere år er sæler sjældent set udenfor Rødsand området. Helt tilbage fra midten af 1800-tallet og frem til midten af 1950-erne foregik en storstilet rusefangst af sæler ved Rødsand. Udbyttet skal i årene efter 1940 have varieret fra 30 til 150 sæler pr. år, i gennemsnit

50-60, men det var konstant faldende. I begyndelsen af 1950-erne blev der fra forskellig side rejst kritik mod denne fangst, og der blev rejst sag mod udøverne, som dog endte med frifindelse. Rusefangstens udbytte er ikke omfattet af vildtudbyttestatistikens tal. - I periodens begyndelse drev flere jægere en ret omfattende sæljagt, og det samlede årlige udbytte må have været stort - og sammen med rusefangst-udbyttet nok uforholdsmæssigt stort i forhold til områdets faste bestand. Jagtudbyttet faldt imidlertid, og fra 1958 til ca. 1970 lå det årligt mellem 20 og 35. I de senere år er det faldet yderligere, idet der nu nedlægges meget få sæler i området. - Om årsagerne til sælernes tilbagegang ved Rødsand udtaler flere, at den voksende uro i området hele året må have spillet en betydelig rolle, men også jagtens omfang omtales af flere.

Bornholm

I hele perioden siden 1940 har den spættede sæl været sjælden ved Bornholms kyster. Undertiden er ved Christiansø set småflokke på klipperne, men arten har næppe vist sig i farvandet hvert år.

Bestandens udvikling siden 1940 og dens størrelse i 1970-75

I forhold til tilstanden omkring 1930-40 er der i årene frem til 1975 ingen væsentlige ændringer sket i den spættede sæls yngleudbredelse i Danmark. Arten yngler i dag i praktisk talt de samme få områder som for 40 år siden. Men der er sket betydelige ændringer i bestandenes størrelse. Hvor store bestande, der fandtes i Danmark i 1940-erne og 1950-erne, er det i dag ikke muligt at anslå, men som det fremgår af beskrivelsen af de enkelte områder, er oplysningerne fra de seneste år så talrige og gode, at vi har følt os foranlediget til at anslå områdernes bestande i 1970-erne. Det må naturligvis kraftigt understreges, at der er tale om meget grove skøn, i de fleste tilfælde forsigtige skøn, som højst kan give et begreb om bestandenes størrelsesorden. På kortet Fig. 4 er de nuværende yngleområder og de enkelte områders sensommerbestande markeret. Udviklingen i de enkelte områder i perioden 1940-1975 har i korthed været følgende:

VADEHAVET: Stor tilbagegang i begyndelsen af perioden, siden stabilisering, bestanden i dag 500-600 sæler, dvs. en fjerdedel af landets bestand. - **LIMFJORDEN:** Ingen væsentlige bestandsændringer, i dag ca. 200 sæler, dvs. en tiendedel af landets bestand. - **NORDLIGE KATTEGAT:** Bestanden stort set uændret, dog nogen fremgang på Anholt, bestanden i dag ca. 600 dyr eller knap en tredjedel af landets bestand. - **SYDØSTLIGE KATTEGAT:** I hele perioden tilbagegang på Sjællands Rev, men meget betydelig fremgang på Hesselø; bestanden i dag 500-600 sæler eller en fjerdedel af landets bestand. - **SYDVESTLIGE KATTEGAT:** Betydelig tilbagegang, i dag 90-145 sæler, dvs. 5% af landets bestand. - **SMÅLANDSHAVET:** Stabil bestand på 20-25 sæler, dvs. 1% af landets bestand. - **ØRESUND, MØN, RØDSAND:** Betydelig tilbagegang i alle områder i løbet af perioden, i dag sammenlagt

næppe over 50 sæler, dvs. et par procent af landets bestand. - I hele perioden har arten ikke ynglet i Lillebælt, Sydfynske Øhav, Storebælt og ved Bornholm.

Er tallene for de enkelte områders bestande usikre, så gælder dette i endnu højere grad for det sumtal på godt 2.000 sæler som fremkommer ved addition. Det er dog utænkeligt, at bestanden om sensommeren i begyndelsen af 1970-erne har været mindre end 1500 sæler, og den har næppe oversteg 3000 dyr.

Ynglebestanden er knyttet til omkring 25 for de flestes vedkommende ganske små velafgrænsede områder, og også uden for sommertiden

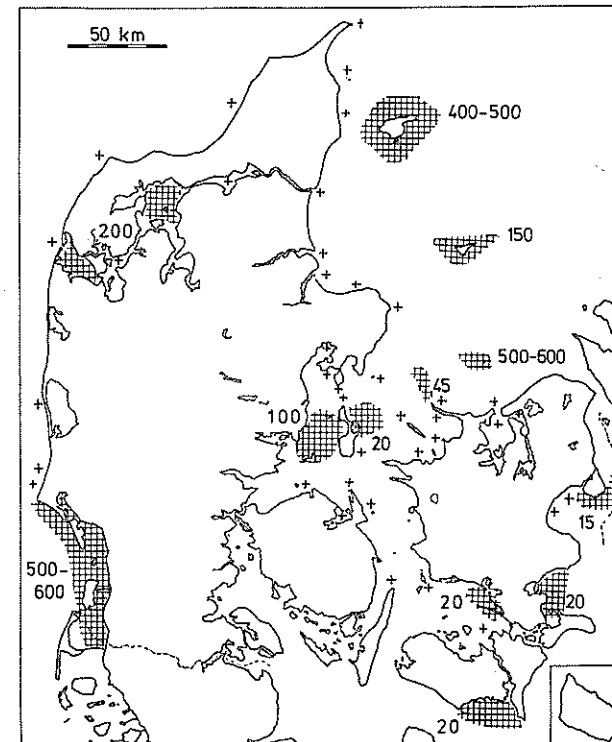

Fig. 4. Den spættede sæls forekomst i Danmark i begyndelsen af 1970-erne. Skraveringen viser yngleområder med bestande på mere end 15 (mindre og mere uregelmæssige ynglebestande er ikke medtaget). + viser områder, hvor enkelte sæler optræder regelmæssigt (hvert eller næsten hvert år), hovedsageligt uden for yngletiden. Markeringen er af grunde omtalt side 46-47 meget grov.

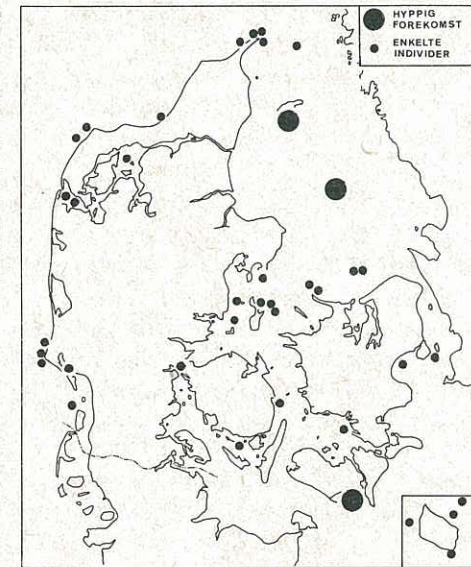
optræder langt de største koncentrationer af sæler på disse få lokaliteter. Enlige sæler og småflokke træffes dog regelmæssigt på en lang række lokaliteter, og det drejer sig hovedsageligt om ungsæler på strejfture uden for yngletiden. Mængden af sådanne strejfer synes dog at have været svindende i de senere år i de fleste farvande. I beskrivelsen af de enkelte sælområder er også omtalt større forskydninger i bestandene uden for yngletiden, idet hele flokke tilsyneladende bevæger sig over ret store afstande fra en hvileplads til en anden.

I de senere år er der mærket spættede sæler bl.a. i det hollandske og tyske vadehav, og der er foreløbig indkommet oplysninger om tre dyr mærket i Tyskland og siden genfundet i Danmark: En mærket Borkum 22. sept. 1974 blev fundet ved Thorsminde 12. april 1975 (325 km, 200 dage). - To sæler løsladt fra fangenskab i Büsum, Ditmarsch, 31. okt. 1974 (som h.h. unge og etårig), blev genfundet henholdsvis ved Mariager Fjord 27. dec. 1974 (mindst 500 km, 57 dage) og ved Thyborøn 15. feb. 1975 (275 km, 107 dage). - Disse få eksempler viser blot, at selv om spættede sæler i vore farvande i høj grad er knyttet til nogle få faste tilholdssteder, så kan navnlig unge dyr foretage betydelige vandringer.

GRÅSÆL OG RINGSÆL

Kortet Fig. 5 viser sikre forekomster af gråsæler i Danmark 1940-75. Kun tilfælde, hvor artsbestemmelsen er sikker, er medtaget, hvorved flere formentlig rigtige, men utilstrækkeligt belyste forekomster er udeladt. I hele perioden har arten i de fleste farvande været en yderst sjælden og uregelmæssigt forekommende gæst, som oftest træffes enkeltvis. Ved ANHOLT er arten dog regelmæssig gæst, især sommer og efterår, i småflokke (op til 40 er dog set af forfatterne). Ved LÆSØ har i 1970-erne opholdt sig enkelte gråsæler regelmæssigt. Ved RØDSAND var arten fåtallig men regelmæssig gæst i begyndelsen af perioden, en del blev fanget eller skudt, og siden 1960 har der formentlig været enkelte gråsæler næsten hvert år. Endelig skal nævnes, at gråsælen faktisk har ynglet i Danmark i perioden, idet der på isen ved BORNHOLM i de strenge vintre i begyndelsen af 1940-erne blev fundet flere nyfødte gråsælunger. I denne periode kunne der ligge 60-70 sæler på skærene ved Christiansø, og efter alt at dømme har der været tale om gråsæler. De spredte forekomster synes bortset fra flokkene på Anholt og Bornholm at være nogenlunde jævnt fordelt på alle årstider. Ved Rødsand, Anholt og Læsø har adskillige af de iagttagne gråsæler været gamle dyr.

Fig. 5. Sikre forekomster af gråsæl i danske farvande i perioden 1940-1975. Mht. Læsø, Anholt og Rødsand se teksten. 5 enlige forekomster (2 Skagen, 1 Klitmøller, 1 Nissum Bredning, 1 Vejrs) ved Vestkysten er gråsæler mærket som 10-14 uger gamle unger i nov.-dec. på Farne Island ved Storbritanniens Nordsøkyst og genfundet 40-125 dage senere i Danmark (Hewer 1974).

Ringsælen har i perioden 1940-75 været en yderst sjælden gæst i danske farvande, idet der kun foreligger sikre oplysninger om to individer: En ringsæl mærket i Holland (hvor arten er yderst sjælden) 26. juli 1973 blev 4. august samme år genfundet ved Mandø (300 km, 8 dage). Til Zoologisk Museum, København er i 1951 indsendt en ringsæl der angives at stamme fra Christiansø.

SÆLJAGT I VORE DAGE

På Læsø indførtes allerede i 1960 sommerfredning (juni-august) af sæler, men i andre dele af landet var det indtil 1. august 1967 tilladt at jage alle arter af sæler hele året. Med jagtloven af 1967 blev jagt på spættet sæl begrænset til tiden 1. september-31. maj, og andre sælarter blev totalfredet. Blandt jagtlovens andre bestemmelser, som berører sæler, skal nævnes, at rusefangst er forbudt (§ 19 stk. 2), at sæler ikke må beskydes med hagl eller kugle af kaliber under 6,5 mm (§ 16 stk. 2), samt at sæler i modsætning til andet vildt må jages fra motorbåd i hele deres jagttid (§ 20 stk. 2). Sæljagt kan udøves af jagttegnsløserne, som er danske stats-

borgere, overalt på søterritoriet med undtagelse af visse reservater, hvoraf Hesselø (oprettet 1951) og Vadehavsreservatet omkring Jordsand (sæljagt forbudt fra 1975) er de vigtigste. - I dette kapitel skal sæljagtens udvikling i perioden 1940-1975 opridses og en karakteristik af sæljagtens udøvere og metoder gives.

Jagtudbyttets størrelse i årene 1941-1973

Jagtudbyttets størrelse i hele landet kan belyses ved hjælp af den officielle vildtudbyttestatistik, som ganske vist er behæftet med usikkerhed og kun omfatter en del af den dødelighed, som jagt og fangst har forårsaget (se side 39). Af Tabel 6 side 40 ses betydelig variation i hele landets udbytte fra år til år, men samtidig en klar faldende tendens, der udtrykt med ukorrigerede - absolut minimale - tal går fra knap 600 pr. år i begyndelsen af 1940-erne, ca. 500 i 1950-erne, godt 300 i 1960-erne, til et par hundrede sæler i de aller seneste år. I betragtning af, at vildtudbyttestatistikens undervurdering af det faktiske udbytte er størst i den første del af perioden (se side 39), kan man konkludere, at de senere års udbytte udgør omkring en fjerdedel af udbyttet i periodens begyndelse.

Endnu i begyndelsen af perioden blev jagten på sæler, til trods for at udbetalingen af skydepræmier forlængst var ophørt, drevet ud fra bekæmpelsessynspunktet. Især under 2. Verdenskrig, men helt frem til 1950-erne kunne der dog opnås gode priser for spæk, og for velbehandlede smukke skind betaltes ofte over 100 kr. For adskillige betød sæljagten en væsentlig indtægt (se side 62). Som et kuriosum kan nævnes, at der omkring 1960 blev solgt sælskind til Grønland, hvor skind af den spættede sæl er meget efterspurgt, idet de benyttes til bukseskind i kvindernes festdragt. Også sælkød og -lever var tidligere eftertragtet af liebhavere, omend det næppe gav jægeren indtægter. Under påvirkning af de senere års miljøgift-debat er det vist færre og færre, der udnytter sælkødet.

Der er næppe tvivl om, at de faldende priser, først på spæk, og siden på skind har betydet bortfald af et motiv til at drive sæljagt for mange, især jægere, som nedlagde store antal sæler, men samtidig har det med de svindende bestande og dyrenes øgede skyhed været vanskeligere og vanskeligere at opnå gode udbytter. Endelig har sommerfredningen fra 1967 mindsket muligheden for jagt. I de senere år - vel helt fra begyndelsen af 1960-erne - har sæljagt i Danmark først og fremmest været motiveret af det rekreative moment ved denne jagtform, og sælskind har hovedsageligt været et eftertragtet trofæ.

I løbet af perioden 1940-75 skete foruden et fald i det samlede udbytte en vis forskydning i dets geografiske fordeling. Tabel 8 side 41 viser de korrigerede tal for amterne siden 1958/59, og Tabel 10 side 59 viser udbyttets procentvise fordeling i farvandsområder i seks jagtsæsoner, baseret på spørgrebrevsundersøgelsens oplysninger. Hovedtendensen i de enkelte farvande i årene efter 1958/59 er i korthed følgende:

VADEHAVET: Udbyttet faldende fra godt 150 sæler pr. år til knap det halve, i hele perioden tegner området sig for knap en tredjedel af landsudbyttet. - LIMFJORDEN: Udbyttet 20-40 pr. år, stigende i løbet af perioden, farvandets andel af landsudbyttet fordoblet. - NORDLIGE KATTEGAT: Udbyttet og dets andel af landsudbyttet stærkt varierende, men stort set samme niveau. - SYDLIGE KATTEGAT: Udbyttet faldende fra ca. 150 pr. år til omkring det halve, idet området i hele perioden tegner sig for omkring en fjerdedel af landsudbyttet. - ØRESUND: Udbyttet stærkt svingende men jævnt faldende, i hele perioden kun få procent af landsudbyttet. - STORSTRØMS AMT: Flere beretninger fra 1940-erne og begyndelsen af 1950-erne antyder at dette områdes (specielt Rødsands) andel må have været betydelig større end i årene 1958-1970, da udbyttet lå omkring 40-50 pr. år, hvorefter det faldt brat til meget få dyr.

Farvand	1960/61	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1973/74	Gnsn.
Vadehavet	48	32	26	29	28	28	33
Limfjorden	7	10	12	11	17	19	12
Nordl. Kattegat	8	20	26	22	10	21	18
Sydl. Kattegat	20	24	25	28	26	28	25
Øresund	1	1	—	1	11	2	2
Storstrøms Amt	14	13	10	8	7	2	9
Andre farvande	1	—	1	—	—	1	1
Antal sæler i materialet	249	205	242	203	96	187	

Tabel 10. De forskellige farvandsområders procentiske andel af jagtudbyttet af spættede sæler, jvf. oplysninger om nedlæggelseslokalitet fra sæljægere, i seks jagtsæsoner. Sydl. Kattegat omfatter også Issefjorden og Roskilde Fjord. Grænsen mellem Nordl. og Sydl. Kattegat går ved Grenå. Andre farvande omfatter 8 sæler, heraf 6 langs Jyllands vestkyst, 1 ved Bornholm og 1 i Storebælt. Bemærk at materialet for 1969/70 er forholdsvis lille, og dette kan være grunden til, at visse områder (især Nordl. Kattegat og Øresund) opviser usædvanlige andele.

Et karakteristisk træk ved udbyttets geografiske fordeling er, at der i farvandsområder, som ikke rummer ynglebestande, næsten ingen sæler nedlægges. Det drejer sig om Jyllands vestkyst nord for Blåvand, selve Jyllands østkyst fra Skagen til Djursland, kysten af Nordfyn, hele Lillebælt, det Sydfynske Øhav og Storebælt, størstedelen af Smålands-havet, samt farvandene omkring Bornholm. Tilsammen tegner de sig for højst et par procent af landsudbyttet.

Langt de fleste - vel over 90% af sælerne - er nedlagt på eller i umiddelbar nærhed af sælernes vigtigste ynglepladser, som også udenfor yngletiden er artens vigtigste tilholdssteder. De mange sæler, som om vinteren strejfer videre omkring, er kun i meget beskedent omfang genstand for jagt.

Måned for jagten og de nedlagte sælers alder

I forbindelse med spørgebrevsundersøgelsen indkom oplysninger om måned for nedlæggelsen af knap 550 sæler (Tabel 11), og mange jægere havde desuden oplyst om årstiden for sæljagt i det hele taget. Før sommerfredningen ved jagtloven af 1967 blev 28% af sælerne nedlagt i juni, juli og august, mens sept., okt. og nov. tegnede sig for 57%. Meget få sæler (15%) blev nedlagt i halvåret december-maj. I årene efter sommerfredningen er størstedelen (75%) stadig blevet nedlagt om efteråret (sept.-nov.), mens forårsmånedernes andel af årets udbytte er mindst fordoblet. De forskellige farvande viser ikke væsentlige forskelle med hensyn til årstidsfordeling, idet vinterjagt dog foregår noget hyppigere i Vadehavet end i andre farvande.

		Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	Jan.	Feb.	Mar.	I alt
60/61 } 66/67 } 67/68 }	Antal	4	6	5	43	27	70	50	33	16	11	2	2	269
	%	1	2	2	16	10	26	19	12	6	4	1	1	
68/69 } 69/70 } 73/74 }	Antal	11	15	—	—	—	77	99	31	24	10	4	6	277
	%	4	5	—	—	—	28	36	11	9	4	1	2	

Tabel 11. Den månedsvise fordeling af sæler nedlagt i to gange tre jagtsæsoner, henholdsvis før og efter fredningen i juni, juli og august trådte i kraft. Ikrafttrædelsesdatoen var 1. august 1967, således at sælerne faktisk var fredet i august dette år.

I spørgebrevsmaterialet er der oplysning om alderen på 458 sæler. Aldersbestemmelsen kan være behæftet med nogen usikkerhed, men en opdeling i to kategorier, nemlig unger og ældre sæler, er formentlig forsvarlig. I 1960/61, 1966/67 og 1967/68 er oplyst om 166 unger og 108 ældre dyr, og i 1968/69, 1969/70 og 1973/74 om 120 unger og 64 ældre dyr. I begge tilfælde udgør ungerne således knap to tredjedele af de nedlagte sæler. Især tidligt om efteråret - og før 1967 også om sommeren - er ungerne helt dominerende i jagtudbyttet. Da ungerne andel af bestanden i sagens natur må være langt mindre, må deres dominans i jagtudbyttet først og fremmest ses som udtryk for, at de er mindre sky og derfor langt lettere at skyde end de ældre, erfarne dyr. Dette er bekræftet af talrige jægere. At ungeskindene er mere eftertragtede spiller for den faktiske jagtudøvelse næppe nogen nævneværdig rolle.

Sæljægerne og deres jagtudbytte

Sæljægerne fordeling på erhverv var for sæsonerne omfattet af spørgebrevsundersøgelsen (i alt 633 personer): Fiskeri og søfart 12%, landbrug - skovbrug - gartneri 14%, håndværk - industri - transport 50%, og handel-kontor-akademikere-studerende-offentlige sektor 24%. I løbet af de seks sæsoner markerer sig ingen tendens til ændring i denne fordeling. Vi kender i dag ikke erhvervsfordelingen blandt alle jagt-tegnsløserne i Danmark, men fiskeri og søfart er formentlig noget stærkere repræsenteret blandt sæljægere end blandt jagttegnsløserne i almindelighed. At disse erhverv ikke er endnu stærkere repræsenteret understreger meget kraftigt, at sæljagt i dag drives som rekreation.

Tabel 12 illustrerer fordelingen af jægere og disses udbytter i relation til den enkelte jægers årlige udbytte af sæler. Størstedelen af jægerne nedlægger en enkelt eller ganske få sæler om året, og sådanne jægere tegner sig for en stigende del af det samlede udbytte. Fra 1960/61 til 1973/74 voksede andelen af årsudbytter på 1 og 2 sæler fra 37% til 60%

Jagtudbyttets størrelse	1960/61		1966/67		1968/69		1973/74	
	Jæg.	Sæl.	Jæg.	Sæl.	Jæg.	Sæl.	Jæg.	Sæl.
1 sæler	50	18	54	25	59	28	73	44
2 sæler	26	19	24	22	20	19	13	16
3 sæler	6	6	6	8	6	9	8	14
4 sæler	6	8	8	15	6	12	1	2
5 sæler	2	4	2	5	4	9	1	3
1-5 sæler	90	55	94	74	95	77	96	80
6 sæler	4	10	2	4	—	—	—	—
7 sæler	—	—	2	5	1	5	1	4
8 sæler	1	3	5	2	1	3	1	5
9 sæler	—	—	5	2	—	—	1	5
10 sæler	—	—	—	—	1	7	1	6
6-10 sæler	5	13	4	13	4	14	4	20
11-15 sæler	3	14	1	5	1	9	—	—
16-20 sæler	—	—	1	8	—	—	—	—
21-25 sæler	2	18	—	—	—	—	—	—
> 10 sæler	5	32	2	14	1	9	—	—
Gnsn. udbytte pr. sæljæger	2.7		2.2		2.1		1.7	

Tabel 12. Den procentvise fordeling af jægerne og disses sæludbytte i forhold til den enkelte jægers udbyttestørrelse pr. sæson.

af det samlede antal nedlagte sæler. Antallet af jægere med store udbytter (f.eks. over 10 sæler) faldt i løbet af perioden. Endelig faldt det gennemsnitlige udbytte pr. sæljæger pr. år med en tredjedel.

Tabel 13 illustrerer hvor regelmæssigt jægerne nedlægger sæler. I fire-års perioden 1966/67-1969/70 har tre fjerdedele af sæljerne kun nedlagt sæl i en enkelt sæson, og deres gennemsnitlige udbytte var 1,5 sæler. En syvendel af jægerne har nedlagt sæler i to af disse fire sæsoner med et gennemsnitligt udbytte pr. år som hos førstnævnte kategori. Kun en tiendedel af jægerne har nedlagt sæler i 3 eller 4 af sæsonerne, men de har haft et årligt udbytte, der var 2-3 gange så stort.

Flere af de mest »professionelle« sæljægere, som igennem en længere årrække hvert år havde nedlagt mange sæler, har oplyst, at de lagde op i løbet af disse fire sæsoner, bl.a. på grund af sommerfredningens indførelse i 1967. Hvis man havde betragtet en periode, der i sin helhed lå før sommerfredningen, ville et større antal jægere og en større andel af sælerne have figureret i kategorierne 3 og 4 sæsoner i Tabel 13.

Der er ingen tvivl om, at antallet af jægere, som nedlagde store antal sæler regelmæssigt, var betydeligt større i 1940-erne og 1950-erne end i den her betragtede periode, og disse specialister har tegnet sig for en betydelig del af det samlede udbytte. Hvor mange jægere, der drev sæljagten mere professionelt, er det i dag - så mange år efter - umuligt at danne sig et sikkert billede af. I 1950-erne har mindst 10, måske det dobbelte antal jægere nedlagt sæler i så stort tal, at de må have haft ganske store indtægter heraf. Der foreligger således oplysninger om to ved Rødsand (rusefangst indtil midten af 1950-erne), tre-fire i Kattegat - især den sydlige del (en nedlagde i en længere årrække ca. 100 sæler om året, en anden nedlagde i tiden 1940-70 760 sæler), og fem-seks i Vadehavet (en nedlagde 50 sæler årligt fra 1920 til 1965, en anden i alt 500 sæler i årene 1940-60).

Som tidligere nævnt var faldende priser på spæk og skind, de svindende sælbestande og sommerfredningens indførelse de væsentligste årsager til, at sæljagt som bierhverv er forsvundet i Danmark.

Nedlagt sæler i	Antal jægere	%	Antal sæler	%	Gnsn. udbytte pr. jæger pr. år
1 sæson	304	76	471	40	1,5
2 sæsoner	57	14	179	15	1,6
3 sæsoner	35	9	445	38	4,2
4 sæsoner	5	1	72	6	3,6

Tabel 13. Antallet af jægere (og disses udbytte af sæler), som i de fire jagtsæsoner 1966/67-1969/70 har nedlagt sæler i henholdsvis 1, 2, 3 og 4 af disse sæsoner. Materialet omfatter alle adspurgte jægere, i alt 401 jægere og 1167 sæler.

Jagtmetoder

I forbindelse med spørgebrevsundersøgelsen fremkom mange jægere med beretning om de metoder, som var blevet benyttet under jagten, og den følgende beskrivelse er dels baseret på dette materiale, dels på oplysninger indsamlet ved direkte kontakt med sæljægere.

Hovedparten af de nedlagte sæler skydes under decideret sæljagt. Lidt over halvdelen af sæljerne oplyser at have nedlagt sælerne fra land, rev, banker m.m., mens lidt under halvdelen nedlagde fra båd. En del jægere har endvidere nedlagt sæler fra motorbåd under dykandejagt. Dette gælder specielt for Vadehavet, mens det er sjældent i andre af vore farvande. Det fremgår ligeledes af svarbrevene, at disse jægere kun nedlægger sæler lejlighedsvis og ikke sejler specielt efter dem. Andre jagtformer udgør kun en ubetydelig del.

Det er ikke muligt med sikkerhed at angive udbyttet af sæler ved de enkelte jagtformer, men jægerens oplysninger synes at vise, at der under decideret sæljagt lejlighedsvis kan skydes adskillige sæler, mens den mere tilfældige jagt i forbindelse med fiskeri og dykandejagt oftest kun giver en enkelt sæl. I udbyttet af sæler tegner dyr nedlagt under decideret sæljagt sig således formentlig for en væsentlig større andel af det samlede udbytte end jægerens fordeling på de forskellige jagtformer synes at vise.

Sæler må i dag kun skydes med kugle (se side 64). Ifølge loven om værn af dyr af 27. maj 1950 blev det forbudt at nedlægge sæler med hagl, men først fra 1967 er denne bestemmelse optaget i selve jagtloven. Oplysninger om anskudte og dødfundne dyr viser, at der desværre endnu skydes med hagl på sæler.

Under den 2. verdenskrig var de fleste jægere henvist til at bruge jagtgeværet. Helst benyttede man Brennecke-kugler, men da disse var meget vanskelige at skaffe, benyttedes også i vid udstrækning hagl. For at gøre haglskuddet effektivt på længere afstand er der brugt mange metoder for at få haglene samlet, så skuddet nærmest havde karakter af et kugleskud. Det var meget anvendt at skære patronhylstret igennem fra to sider udfor filtproppen, så der kun var lidt tilbage til at holde sammen på hylsteret. Når skudet gik, fulgte den løse del af hylsteret med og havde en vis samlende virkning. For at forbedre denne samling blev der ofte smeltet stearin eller tælle ned imellem haglene. Andre forsøgte sig med hjemmelavede kugler og store hagl. Med hagl foretrak man at skyde sælen på siden af hovedet og undertiden i nakken, men helst ikke på hovedet forfra, da haglene har svært ved at trænge igennem ansigtets kraftigere knogler og ofte ikke virker dræbende.

Ved skydning med kugle holdes også til hovedet, hvor chancen for

dødeligt skud er størst. Nogle jægere fremhæver en vis fordel ved at skyde med hagl på dybt eller uklart vand, idet sælen oftest synker straks efter et riffelskud, mens den efter et haglskud ofte ligger og vælter sig i overfladen, før dens sidste reflekser ebber ud, og dette giver jægeren en bedre mulighed for at bjærge den. Enkelte mener, at haglskuddet ofte lukker for luftvejene, så sælen flyder med den luft, der er i lungerne.

Generelt må siges, at skudte sæler synker i danske farvande. Enkelte anfører, at de har større tendens til at flyde sidst på efteråret, om vinteren og lidt ud på foråret som følge af det større spæklag og dermed mindre vægtfylde. Flere beretninger viser, at de små unger om sommeren normalt flyder. Der anføres også, at det er bedst at skyde, når sælen har fyldt lungerne med luft, dvs. ikke umiddelbart ved uddykning eller ved neddykning. Før neddykning ånder sælen ud, og den vil derfor let synke.

Efter skuddet flyder sælen normalt et kort øjeblik. I heldige tilfælde er luftvejene blokeret, så den ikke straks synker, men ofte kan blot uroen i vandet, når båden nærmer sig, tilsyneladende forårsage at blokeringen ophæves. Mange sæljægere har oplevet, at sælen synker, i samme øjeblik de kommer hen til den, og den forsvinder da i dybet med en synlig boblen. At sælen ofte synker meget hurtigt ved et riffelskud, kan måske skyldes et hurtigt luft- og blodtab.

Til sæljagten foretrækker de fleste jægere stille og solrigt vejr, da sælerne ofte samles ved banker og rev. Enkelte benytter sig af tåget vejr, som visse steder giver bedre mulighed for at snige sig ind på sælerne. Endelig er jagten visse steder betinget af hårdt vejr, da sælerne søger læ.

Med hensyn til tidspunkt på døgnet regnes morgentimerne for de bedste. Er vejret godt og området uforstyrret, forbliver sælerne ofte nær land hele dagen, men hvis der er uro, forsvinder de i løbet af formiddagen. Sidst på dagen, da sælerne ofte vender tilbage for at sove på land, anses også for et godt jagttidspunkt. I Vadehavet er jagtmulighederne afhængige af tidevandet, og ebbe er det bedste tidspunkt.

Som under udøvelsen af andre former for jagt har fantasien også fået frit spillerum, når det gælder sæljagt. Mangfoldige er de metoder og små tricks, som benyttes af sæljægerne.

Jagten fra båd kan foregå ved at der sejles efter en flok eller en enkelt sæl. Når man så er på skudafstand af flokken eller dyret, skydes der til hovedet, når dette er synligt, hvorefter byttet bjærges. Enkelte jægere benytter at sejle efter en enkelt sæl og affyre skud, så snart den dukker ud, hvorved den ofte dukker igen inden den har fået tilstrækkelig med luft. På denne måde trættes sælen hurtigt, så man kan komme den på nært hold. Sælen gribes ofte af panik og kan da springe helt fri af

vandet. Ulempen ved denne jagtform er, at det ofte er umuligt at skyde til hovedet, og sælen rammes i stedet i kroppen uden at døden indtræder øjeblikkeligt. Selvom jægeren får bjærget sin sæl, er skindet ofte spoleret. En enkelt jæger nævner på denne måde at have drevet en sæl på land, hvorefter det var en let sag at nedlægge den.

Andre driver sæljagt fra båd ved at ankre op på en sællokaltet og udnytte sælernes nysgerrighed, som kan drive dem på skudhold. Lykkes det ikke med jægerens blotte tilstedeværelse, benyttes til tider transistorradio, hvorpå der spilles beroligende musik, eller jægeren sidder i båden og synger, laver forskellige lyde, banker på båden m.m. Dette vil i en del tilfælde vække sælens nysgerrighed, så den kommer på skudhold. En del jægere udøver jagten fra skydepram, som gemmes bag store sten eller camoufleres med tang o.lign.

Sæljagt fra land drives på forskellige måder, idet metoder veksler fra sted til sted. Hvad der er anvendeligt et sted er ofte uanvendeligt et andet, tilsyneladende afhængigt af sælernes kendskab til og omgang med mennesker. De fleste jægere lægger sig på et rev eller en banke, hvor sælerne normalt søger på land, og man venter, til en sæl kommer på skudhold. Enkelte graver sig ned eller camouflerer sig, og lægger eventuelt lokkeænder ud. Almindelig aktivitet i forbindelse med andejagt kan undertiden vække sælernes nysgerrighed.

En del jægere efterligner lyde, som de mener sælerne udstøder. Visse steder bruges det at lokke sælerne ved at efterligne deres bevægelser. F.eks. ved at ligge på knæ og albuer, ligge på ryggen og vippe med de løftede ben, eller endog ligge på en dertil specielt indrettet trævugge, der gør det muligt at opnå den ønskede bevægelse, uden at det giver for ømme lemmer.

Flere nævner, at man skal tage sig i agt for sælens fine lugtesans. Mangen en sæljagt er tilsyneladende ødelagt ved at vinden er sprunget over i et uheldigt hjørne.

Et helt kapitel for sig er sæljægerens metoder til at få de nedlagte sæler bjærget. Som nævnt synker langt de fleste sæler, som skydes i vandet, og til at fiske dem op igen er der konstrueret et væld af harpuner, stager med hager, lodder med hager, eller man har blot anvendt en nylonline med pirk. Også vod benyttes. Metoderne er afhængige af de lokale forhold, f.eks. dybder, strøm, bundforhold og vandets gennemsigtighed. Blot der er lidt krusninger på vandoverfladen, kan det være vanskeligt at få øje på en sæl selv på lavt vand. Derfor anvender flere en vandkikkert.

Ved jagt fra motorbåd bruger mange at afmærke stedet med en lille forankret vager. På skudstedet vil der ligge en oftest synlig fedtplet fra

hjerne og spæk. Ofte føres pletten hurtigt væk af strømmen, hvorfor det er vigtigt af markere stedet med vageren straks. Ved havblik kan det være vanskeligt at se fedtpletten, men blodpletten viser vej. Ofte ses det stadig opstigende blod som en mørk stribe.

Fra land anbefales det at markere retningen til skudstedet med et par pejlestokke. Ofte er det svært at få en retning ved landkending alene, og mange sæler er mistet på grund af manglende retningsangivelse.

Bjærgning af sælerne er i høj grad et spørgsmål om erfaring. Den erfarne sæljæger har et vågent øje til strøm og dybdeforhold, og han skyder kun, når han er sikker på at kunne bjærge sælen. Det fremgår også klart af spørgebrevsundersøgelsens oplysninger, at nybegynderen ofte ikke har gjort sig klart, hvad der kræves for også at få de skudte dyr med hjem.

Konklusion

Der er i det foregående tegnet et billede af sælernes forekomst i Danmark og omgivende farvande igennem 200-300 år, og navnlig for de sidste ca. 150 år er oplysningerne så gode, at udviklingen har kunnet beskrives ret sikkert. Den gennemgående tendens har været tilbagegang for Danmarks sælbestande. Hårdest har den ramt gråsælen, der er helt forsvundet som ynglende, men også bestanden af den spættede sæl er gået tilbage. Sidstnævnte art havde for hundrede år siden en noget større udbredelse i danske farvande end i dag, og der er ikke tvivl om, at bestanden dengang var betydeligt større end nu. I de sidste ca. 40 år er antallet af ynglepladser ikke reduceret, men antallet af sæler er fortsat mindsket.

Der er ingen tvivl om, at tilbagegangen siden ca. 1750 som helhed er resultatet af menneskets omfattende jagt og til tider hensynsløse efterstræbelser af disse dyr, motiveret af både deres skadelighed for fiskeriet og dyrenes betydelige værdi som en kilde til tran, skind og andre produkter. Jagten og fangsten kulminerede i begyndelsen af dette århundrede, da der gennem en længere årrække ved præmiering fra myndighedernes side blev animeret kraftigt til bekæmpelse. Uden tvivl har denne kampagne ført til en ganske effektiv reduktion af bestanden. Men omfattende jagtlig udnyttelse fortsatte ind i 1940-erne, da sæler endnu var værdifulde. I de sidste ca. 25 år er dette moment kommet til at spille mindre og mindre rolle, og jagten har i de senere år mere og mere - som jagt i Danmark i det hele taget - været motiveret af rekreation.

Den nuværende bestand af spættede sæler skønnes at omfatte af størrelsesordenen to tusinde dyr om sensommeren kort efter yngletiden, da bestanden som helhed er størst. I visse områder synes der i de senere år at være sket en stabilisering af bestandens størrelse, et enkelt sted er der endog sket en markant fremgang (Hesselø), men i det sydvestlige Kattegat, Øresund og Storstrøms Amt har bestandene lige til det sidste været i fortsat tilbagegang, og de har i flere områder nået et så lavt niveau, at man må betegne artens blotte eksistens i disse områder som stærkt truet.

MULIGE ÅRSAGER TIL TILBAGEGANGEN I NYERE TID

Formålet med denne rapport har først og fremmest været at tegne et billede af den danske bestand af spættede sæler - dens forekomst i fortid og nutid. Vor viden om en lang række vigtige sider af sælernes biologi er derimod stadig meget mangelfuld, først og fremmest herhjemme, men også i vore nabolande, omend man her i højere grad har gennemført studier af sælernes levevis, og herunder vurderet de faktorer, som har indvirkning på bestandenes trivsel. Når vi i dag skal vurdere årsagerne til den danske sælbestands fortsatte tilbagegang og diskutere mulighederne for en bedre sikring af sælerne i årene fremover, er det vigtigt at understrege, at vi for vore egne bestande i høj grad mangler biologisk viden og derfor i høj grad har måttet støtte os til umiddelbare indtryk og iagttagelser, samt erfaringer fra udlandet.

Her skal ikke gennemgås alle de mulige faktorer, som kan have været medvirkende til sælernes tilbagegang i nyere tid, men der er grund til en kort omtale af tre iøjnefaldende menneskeskabte faktorer, nemlig jagten, forstyrrelsen på sælernes yngle- og hvilepladser, samt problematikken omkring miljøgifte, sygdomme og parasitter.

Jagt: Igennem de sidste årtier har antallet af nedlagte sæler i Danmark været jævnt faldende, og det har i de senere år kun udgjort nogle få hundrede årligt. Den årlige afskydning har i 1970-erne, og måske også tidligere, formodentlig ligget på omkring 10-15% af bestanden.

Der foreligger hverken fra Danmark eller fra vore nabolande oplysninger om omsætningsforhold, dødelighed og reproduktion i bestande af spættede sæler, som kan danne baggrund for en sikker vurdering af, hvor stor en afskydning bestanden kan tåle, uden at selve jagtudbyttet bliver en bestandsbegrænsende faktor. For bestande i andre områder og for andre arter af sæler foreligger imidlertid oplysninger, som man er henvist til at benytte, hvis man i den øjeblikkelige situation skal vurdere jagttrykkets betydning herhjemme. Disse oplysninger synes at vise, at den optimale afskydning af en sælbestand i stabilitet ligger på 5-10%. På baggrund af sådanne oplysninger er der grund til at antage, at det nuværende jagttryk på den danske bestand af spættede sæler som helhed er så stort, at det er en bestandsbegrænsende faktor, eller i hvert fald ikke giver bestanden muligheder for at komme på fode.

Det bør yderligere tilføjes, at visse danske sælbestande i dag er så små, at selv nedlæggelse af enkelte dyr, f.eks. nogle få gravide hunner, kan få afgørende indflydelse på den pågældende lokalbestands fortsatte eksistens. Her tænkes først og fremmest på de små bestande i Øresund

og Storstrøms Amt, som tillige ligger relativt isolerede fra større forekomster af spættede sæler.

Foruden selve jagtudbyttets størrelse, bør man inddrage jagtudøvelsen. Langt de fleste sæler nedlægges på og umiddelbart omkring ynglepladserne, som også udenfor yngletiden rummer de største koncentrationer af sæler. Størsteparten af de nedlagte dyr er unger, som skydes i jagttidens første måneder, september-november, da disse ungsæler er langt mere tillidsfulde og derfor lettere at nedlægge end ældre og mere erfarne dyr. I flere områder er fra jægerne selv gjort opmærksom på den voldsomme forstyrrelse, som den tidlige sæljagt medfører. I det sene efterår og om vinteren ses de fleste sæler stadig på de vigtigste ynglepladser, men bestanden spreder sig noget over større farvandsområder. Igen om foråret, fra marts-april koncentrerer de sig ved ynglepladserne, og der synes i de senere år at have været tendens til øget jagtlig udnyttelse af bestandene i forårmånederne, omend denne stadig udgør en beskedent del af det samlede jagttryk på bestanden.

Forstyrrelse på yngle- og hvilepladser: At den overalt øgede trafik, færdsel og støj m.m. generelt har forringet sælernes milieu, kan der ikke være delte meninger om. Men i de aller seneste år har der især været en stigende uro i sommertiden, sælernes yngletid, på selve ynglepladserne, i takt med ekspansionen inden for søsporten og andre former for rekreativ udnyttelse af strande og farvande. Der findes stadig enkelte afsides beliggende tilholdssteder for sæler, hvor forstyrrelsen selv i sommermånederne endnu er ret begrænset, men på en lang række vigtige ynglepladser er uroen i juni, juli og august vokset betydeligt i de senere år. Selv i områder af Vadehavet, som tidligere kun besøgte af et fåtal lokale beboere, er strømmen af besøgende i dag forbløffende, bl.a. i betragtning af disse farvandes uegnethed til småbådssejls, og selv til fods besøger sommergæster banker langt fra kysten. Mange steder kan man i dag observere, at sælerne ustandseligt - dagligt eller flere gange dagligt - bliver forstyrret og bortjaget fra deres hvilepladser. Det sker også ved midsommertid, da ungerne fødes, og selv om de allerede i deres første levedage er i stand til at svømme, synes deres normale adfærd at være, at de fortrinsvis opholder sig på fast grund. Bortset fra at der forekommer påsejling og som følge af forstyrrelse drukning af unger, er det ikke muligt nærmere at vurdere, hvilken indflydelse det generelle forstyrrelsestryk rent faktisk har på ungernes trivsel, opvækstchancer m.v., men fænomenet forstyrrelse i yngletiden, hvorunder den nære kontakt mellem moderdyr og unge brydes, betragtes i almindelighed med stor alvor.

Forstyrrelsen i yngletiden er muligvis den faktor, som i disse år og fremover udgør den største trussel for vore sælbestande.

Med hensyn til sæler findes begrebet »heulere«, dvs. ganske små unger, som tilsyneladende er forladt af moderen, og som vantrives og findes i hjælpeløs tilstand på unormale lokaliteter. Fænomenet er gammelt, men bl.a. i det tyske Vadehav er antallet af »heulere« tilsyneladende øget i de senere år, og man giver først og fremmest den menneskelige forstyrrelse ansvaret for denne udvikling.

Også uden for sommermånederne er der i de senere år sket en voldsom vækst i forstyrrelsen, f.eks. i forbindelse med fritidsfiskeri, udøvelse af svømmefuglejagt og ren fritidssejlad. Ikke mindst andejagten, hvorunder jægerne ofte tager ophold på eller umiddelbart nær sælernes hvilepladser, har påført disse områder øget uro.

Et indirekte eller omvendt mål for forstyrrelsens betydning må man nok siges at have i eksemplet Hesselø, som siden 1951 har været reservat (se side 50). Ganske vist er der i nogle år nedlagt et ikke helt ringe antal sæler her, men bortset fra nogle få jagtliges besøg om året, har området praktisk talt ligget uforstyrret hen. Bestanden har været i stor fremgang, og sælerne her virker langt mere tillidsfulde end i andre danske farvande.

Miljøgifte, sygdomme og parasitter: Ud fra de erfaringer, man allerede har høstet i vore nabolande angående miljøgifte, sygdommes og parasitters betydning for sælbestandenes trivsel, må denne side af sælproblematikken også herhjemme betegnes yderst vigtig. I 1975 blev derfor påbegyndt indsamling af dødfundne og nedlagte sæler med henblik på undersøgelse (se side 7), men da det indkomne materiale endnu er for lille til sikre vurderinger, og undersøgelsen fortsat er igang, skal ikke her gøres forsøg på at foregribe resultaterne af denne side af sælundersøgelsen. I tidligere afsnit er for de enkelte farvandsområder omtalt forekomster af syge sæler i de senere år. Der er tale om tydeligt svækkede dyr, som regel med større eller mindre åbne sår eller »bylder« på kroppen. Talrige oplysninger tyder på, at antallet af syge sæler har været voksende i løbet af den sidste halve snes år, og at fænomenet har bredt sig fra Vadehavet til det nordlige og centrale Kattegat. De lokalt hyppige forekomster af syge sæler kan i øjeblikket kun tages som et udtryk for en unormal tilstand i sælbestanden.

FORANSTALTNINGER TIL SIKRING AF SÆLBESTÅNDENE

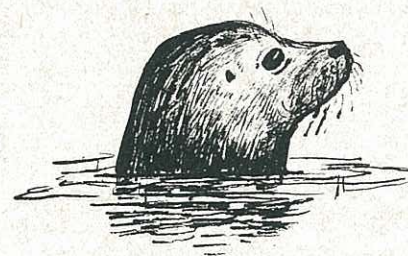
Selv om den spættede sæls eksistens i danske farvande som helhed ikke synes truet på kortere sigt, så har udviklingen været arten imod, og situationen er i visse farvande blevet meget kritisk inden for de seneste

år. Der er ingen tvivl om, at man for at bevare artens vide udbredelse herhjemme og sikre bestandens almindelige trivsel bør sætte ind med foranstaltninger, og at sagen faktisk haster.

Konkrete forslag kan dels baseres på diskussionen af potentielle negative faktorer, dels hente inspiration fra bevaringsforanstaltninger, som i de senere år er indført i flere af vore nabolande, og hvis positive effekt har kunnet iagttages flere steder.

Overfor myndighederne har Vildtbiologisk Station fremsat forslag om, at der på forsøgsbasis snarest muligt iværksættes foranstaltninger på følgende områder: 1) En generel forkortelse af jagttiden på spættede sæler. - 2) En totalfredning i de farvande, hvor artens eksistens i dag er truet. - 3) Etablering af reservater, i første omgang i områder, hvor menneskelig forstyrrelse i dag må betragtes som en alvorlig negativ faktor. I sådanne forsøgsreservater, omfattende sælernes yngle- og hvilepladser samt omliggende vandområder, bør færdselen begrænses mest muligt.

Ved fortsat at følge sælbestandens trivsel vil det i løbet af nogle år være muligt at vurdere effekten af sådanne forsøgsmæssige foranstaltninger med henblik på mere langsigtede planer for sikringen af vore sælbestande. En fortsat registrering af sælerne i de forskellige farvande er derfor nødvendig, men det skal også fremhæves, at vor nuværende viden om en lang række biologiske aspekter - som også berører spørgsmål, der knytter sig til sikringen af sælerne - er så mangelfuld, at der er god grund til at iværksætte undersøgelser af langt mere intensiv og biologisk orienteret karakter, end de undersøgelser, som har dannet baggrund for denne oversigt.

English summary

This report describes the occurrence and hunting of seals in Denmark from prehistoric times till today, with emphasis on conditions during the period 1940-75. A comprehensive extract in English with a summary in Russian will be published in the journal Danish Review of Game Biology in 1976 (A.H. Joensen, N.-O. Søndergaard and E.B. Hansen: The Occurrence of Seals and Seal Hunting in Denmark). Therefore only a few important aspects shall be mentioned here.

The grey seal (*Halichoerus grypus*) disappeared as a breeding species in Denmark in the decades about 1900, and since then only the common seal (*Phoca vitulina*) has been a regular breeder. During the last 100-150 years this species has been constantly decreasing in distribution and numbers. The killing of seals was during 1889-1927 accelerated by governmental bounties, and was during the whole period up to the 1950'es encouraged by high prices on blubber and skins. Today recreation is the most important motive for seal hunting, the annual kill being 200-300. Until 1967 all species of seals could be legally hunted in Denmark through out the year, but with the new Game Act in August 1967 the hunting season of the common seal was 1. Sept.-31. May, and all other seal species were fully protected.

The population of common seals in 1970-75 has been roughly estimated to 2.000 in late summer. The distribution and the estimated populations are shown in Fig. 4 page 55. In one area (Hesselø in SE Kattegat) the population has increased considerably since 1951, when a seal protection area was established. In the Waddensea and the Northern Kattegat populations have been rather stable since 1950'es. In most other areas numbers have been declining, and in the SE parts of the country the species is now endangered.

As preliminary provisions for protection of the seal populations it is suggested that the general shooting season is shortened, that seals are totally protected in some waters, and that seal protection areas with limited public access are established in some of the breeding grounds.

Litteratur

Listen omfatter enkelte afhandlinger, som har været benyttet, uden at der er henvist direkte til dem i teksten.

AAGAARD, K., 1802: Beskrivelse over Thy. - Viborg.

ANDERSSON, Å. & KRISTERSON, M., 1971: Sälarna på Skånes väst- och sydkust. - Skånes Natur 58: 3-7.

ANON., 1974: Institute for Marine Environmental Research, Report 1973-74. - Natural Environmental Research Council p. 59-61.

BERNSTRÖM, I., 1936: Korta anteckningar om Ertholmenes vertebrat-fauna. - Fauna och Flora 31: 164-170.

BING, L.H., 1802: Beskrivelse over Øen Lesøe.

BLOMQUIST, L., 1975: Vikaren. - Finlands Natur 34: 30-32.

BONNER, W.N., VAUGHAN, R.W. & JONSTON, L., 1973: The Status of Common Seals in Shetland. - Biological Conservation 5: 185-190.

BONNER, W.N. & WITTHAMES, S. R., 1974: Dispersal of Common Seals (*Phoca vitulina*), tagged in the Wash, East Anglia. - Journal of Zoology 174: 528-531.

BUCHWALD, N.F., 1929: Bidrag til Kundskaben om Hesseløs Hvirvel-dyrfauna. - Dansk Ornith. Foren. Tidsskr. 23: 1-32.

BYNCH, L., 1801: Om sælhundefangsten på Anholt. - Iris og Hebe, april 1801, p. 1-23.

BØVING-PETERSEN, J.O., 1909: Saltvandsfiskeriets Skadedyr og Kampen imod dem. - København.

DAHL, F., 1886: Tierwelt, Jagd und Fischerei. - In H. Haas, H. Krumm & F. Stoltenberg: Schleswig-Holstein Meerumschlungen. In Wort und Bild. - Kiel.

DANSK FISKERIFORENING'S ÅRSBERETNINGER, 1889-1927.

DANSK HAVJAGTFORENING'S ÅRSBERETNINGER, 1954-1967, årg. 10-22.

DANSK JAGTTIDENDE (nu Dansk Jagt), 1884-1975, årg. 1-92.

DEGN, H.J., 1974: Egernets (*Sciurus vulgaris*) nuværende og tidligere forekomst i Danmark. - Danske Vildtundersøgelser 23, 48 pp.

FABER, F., 1826: Udtog af en Skrivelse fra Regimentsquartiermester og Aüditeur Faber til Professor Reinhardt, dateret Horsens den 28. juli 1824. - Tidsskrift for Naturvidenskaberne, bind 4, p. 110-118. - København.

FABER, F., 1828: Kort Efterretning om en zoologisk Rejse til det nordligste Jylland i Sommeren 1827. - Tidsskrift for Naturvidenskaberne, bind 5, p. 243-256. - København.

FIEDLER, H.W., 1878: Om den indflydelse, som de tid efter anden nedsatte Fiskerikommissioner har havt på den danske Fiskerilovgivning siden Chr. V's lov udkom. - Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, 1878, p. 58.

FIEDLER, H.W., 1891: Sælhundefangst på Rødsand. - Dansk Fiskeritidende, 1891: 73-93.

FISKERIBERETNINGER, 1913-1927, udg. af Fiskeridirektøren.

FISKERITIDENDE, DANSK FISKERITIDENDE, DANSK FISKERIFORENING'S MEDLEMSBLAD, 1882-1962. (I teksten refereret som »Fiskeritidende«.)

FLORA OG FAUNA, 1899-1975, årg. 1-81.
 FRIIS, A., 1923: De Danskes Øer. - København.
 FRYDENDAHL, H.C., 1939: Sælfangst i fynske farvande. - Fynsk Hjemstavn, 12. årg., p. 177-192.
 GLIEMANN, Th., 1817: Den Danske Stats geografiske Beskrivelse. - København.
 van HAAFTEN, J.L., 1963: De huidige stand van onze zeehondenpopulatie. - Lutra 5: 17-22.
 van HAAFTEN, J.L., 1971: Causes of decrease in the population of seals (*Phoca vitulina*) in the dutch coastal waters. - Proc. X Intern. Congr. Game Biol., Paris 1971, p. 257-261.
 van HAAFTEN, J.L., 1974: Zeehonden langs de nederlandse kust. - Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V., nr. 101, 36 pp.
 van HAAFTEN, J.L., 1975: Seal research in the Waddensea. - Proc. Sympos. on the Seal in the Baltic, Sweden 1974, p. 30-32. - Statens Naturvårdsverk.
 HANSEN, M., 1941: Vejle Fjord. - I Vejle Amts Årbog 1941, p. 1-166.
 HELLE, E., 1975: On the biology of the ringed seal *Pusa hispida* in the Bothnian Bay. - Proc. Sympos. on the Seal in the Baltic, Sweden 1974, p. 38-42. - Statens Naturvårdsverk.
 HEWER, H.R., 1974: British Seals. - London.
 HICKLING, G., RASMUSSEN, B. & SMITH, E.A., 1962: Innvandring fra Storbritannia til Norge av havert (*Halichoerus grypus*). - Fiskets Gang, 1962, nr. 13, p. 1-7.
 HINCKELMANN, 1886: Sælhunden og Østersøfiskeriet. - Fiskeritidende, 1886, nr. 34, p. 277-279.
 HOOK, O. & JOHNELS, A.G., 1972: The breeding and distribution of the grey seal (*Halichoerus grypus* Fab.) in the Baltic Sea, with observations on other seals in the area. - Proc. Royal Soc. Lond. 182, 37-58.
 JAGT & FISKERI, 1929-1975, årg. 1-46.
 JAGTVENNEN, 1914-1951, årg. 1-37.
 JENSEN, A. & JENSEN, B., 1970: Husmåren (*Martes foina*) og mårjagten i Danmark 1967/68. - Danske Vildtundersøgelser 15, 44 pp.
 JENSEN, A. & JENSEN, B., 1972: Ilderen (*Putorius putorius*) og ilderjagten i Danmark 1969/70. - Danske Vildtundersøgelser 18, 32 pp.
 JENSEN, A. & JENSEN, B., 1973: Lækat (*Mustela erminea*), brud (*Mustela nivalis*) og lækatjagten i Danmark 1970/71. - Danske Vildtundersøgelser 21, 23 pp.
 JENSEN, B. & NIELSEN, L.B., 1968: Age Determination in the Red Fox

(*Vulpes vulpes* L.) from canine Tooth Sections. - Dan. Rev. of Game Biol. vol. 5 no. 6, 15 pp.
 JOENSEN, A.H., 1967: Urfuglen i Danmark. - Danske Vildtundersøgelser 14, 102 pp.
 JOENSEN, A.H., 1972: Moulting Migration and Wing-feather Moulting of Seaducks in Denmark. - Dan. Rev. Game Biol. vol. 8 no. 4, 42 pp.
 JOENSEN, A.H., 1974: Waterfowl Populations in Denmark 1965-1973. - Dan. Rev. Game Biol. vol. 9 no. 1, 206 pp.
 JOHANSEN, A.C., 1918: Sæler og Hvaler i Randers Fjord. - I Randers Fjords Naturhistorie kap. I, p. 471.
 JOHANSEN, H., 1968: Kattegatøen Læsø, Naturen og Mennesket. - Læsø.
 JOHNELS, A.G., OLSSON, M. & VAZ, R., 1974: DDT och PCB i svenska sälar. - Sveriges Natur, Årsbok 1974, p. 81-84.
 JYSK JAGTTIDENDE, 1953-1967, årg. 1-17.
 JÆGER & FISKE, 1953-1958, årg. 1-6.
 KRAGELUND, T.T., 1952-55: Sælhund- og Marsvinefangst. - Fra Ribe Amt, bind 13, 1952-55, p. 353-363. - Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt. - København.
 KRISTERSON, M., 1973: Rekordhöga halter av miljögifter i sälar. - Sveriges Natur 64: 94-95.
 KRØYER, H., 1838-53: Danmarks Fiske. - København.
 LANGE, J.A., 1830: Topographie over Øen Langeland. - København.
 LUND, F.C., 1823: Beskrivelse over Øen Thorseng. - Odense.
 MELCHIOR, H.B., 1834: Den danske Stats og Norges Pattedyr. - København.
 MOHR, E., 1955: Der Seehund. - Neue Brehm Bücherei 145, 55 pp.
 MØHL, U., 1970: Fangstdyrene ved de danske strande. Den zoologiske baggrund for harpunerne. - Kuml 1970, p. 297-329.
 NIEMANN, A., 1809: Forststatistik der dänischen Staaten. Stift Seeland, p. 36-37. - Altona.
 NORDISK TIDSSKRIFT FOR FISKERI, årg. 1866-1882.
 OLSSON, M., JOHNELS, A.G. & VAZ, R., 1975: DDT and PCB levels in seals from Swedish waters. The occurrence of aborted seal pups. - Proc. Sympos. on the Seal in the Baltic, Sweden 1974, p. 43-65. - Statens Naturvårdsverk.
 PALUDAN, J., 1824: Møen, Bd. II. - Kjøbenhavn.
 PALUDAN, P., 1788: Beskrivelse over Staden Kalundborg. - København.
 PEDERSEN, L.P., 1941: Bag de Hvide Klinte - Jagtbreve. - København.
 PETTERSSON, J.-O., 1975: Protection, legislation and hunting of seals in

- Sweden. - Proc. Sympos. on the Seal in the Baltic, Sweden 1974, p. 36-37. - Statens Naturvårdsverk.
- PONTOPIPIDAN, E., 1763-81: Den Danske Atlas. - København.
- REWENTLOW-FARVE, E. & H.A. v. WARNSTEDT, 1847: Beiträg zur land- und forstwissenschaftlichen Statistik der Herzogtümer Schleswig und Holstein. - Altona.
- RHODE, P., 1776: Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie. - København.
- SCHADE, C., 1811: Beskrivelse over øen Mors. - Ålborg.
- SKRYDSTRUP, V., 1875: Laksefiskeriet ved Bornholm. - Nordisk Tidsskrift for Fiskeri, 1875, p. 24-25.
- STENMAN, O., 1975: Legislation, protection and hunting of seals in Finland. - Proc. Sympos. on the Seal in the Baltic, Sweden 1974, p. 43-65. - Statens Naturvårdsverk.
- STJERNBERG, T., 1975: Gräsälen. - Finlands Natur 34: 26-28.
- STRANDGAARD, H., 1964: The Danish Bag Record I. - Dan. Rev. Game Biol. vol. 4, part 2, 116 pp.
- STRANDGAARD, H., 1972: Korrektion af vildtudbyttetallene. - Dansk Vildtforskning 1971-72, p. 32-34.
- STRANDGAARD, H., 1973: Opgørelse af vildtudbyttet ved brug af EDB. - Dansk Vildtforskning 1972-73, p. 28-30.
- STRANDJÆGEREN 1942-1975, årg. 1-34.
- SUHR, F., 1883: Et Sælhundegarn. - Fiskeritidende 1883, p. 22-23.
- SVENDSEN, L., 1935: Fuglenes Ø i Øresund. - København.
- SÖDERBERG, S., 1970: Säl och jaktstatistik. - Fauna och Flora 65: 138-144.
- SÖDERBERG, S., 1975: Seal Hunting in Sweden. - Proc. Sympos. on the Seal in the Baltic, Sweden 1974, p. 104-116. - Statens Naturvårdsverk.
- TAUBER, J.P., 1878-92: Zoologica Danica. Hvirveldyr, 1. Bind. Pattedyr. - København.
- TAUBER, P., 1880: Forekomsten af Havpattedyr ved dansk Kyst. - Geografisk Tidsskrift, 4. bd., p. 91-103.
- TAUBER, P., 1882: Sælhundene. - Fiskeritidende nr. 12, p. 89-92, 97-100, 113-116, 121-124.
- THOMSEN, C. Chr., 1886: Sælhundefangst i ældre Tider. - Dansk Fiskeriselskabs Medlemsblad 1886, årg. 10, p. 129-148.
- TOMMERUP, P., 1823: Topographie over Drejõe Sogn. - Odense.
- VAUGHAN, R.W., 1971: Aerial survey of seals in the Wash. - Seals Research Unit NERC, occasional publication no. 2, 11 pp.
- VAUK, G., 1973: Beobachtungen am Seehund (*Phoca vitulina* L.) auf Helgoland. - Zeitschrift für Jagdwissenschaft 19: 117-121.

- WEISMANN, C., 1931: Vildtet og Jagtens Historie i Danmark. - København.
- WINGE, H., 1908: Danmarks Pattedyr. - Danmarks Fauna bd. 5. - København.
- WIPPER, E., 1974-75: Die Bedeutung des Wattenmeeres für den Seehund. - Natur und Museum, 104: 367-371, 105: 15-24.
- WIPPER, E., 1975: Ökologie des Seehundes, *Phoca vitulina* (Linné, 1758), an der niedersächsischen Nordseeküste. - Säugetierkundliche Mitteilungen 23, p. 32-63.
- WIPPER, E., 1975: Von Seehunden der Nordsee. - Wild und Hund 78: 177-181.
- WOLK, K., 1969: Factors Affecting Seal Population Levels in the Southern Baltic Sea. - Säugetierkundliche Mitteilungen 17: 155-158.
- WULFF, J., 1881: Danmarks Pattedyr. - København.

Appendix I

Observationer af spættede sæler under flyttælling på de vigtigste danske sællokalteter i (1963) 1967-1975. For hver lokalitet er kun medtaget år, da der er gennemført tælling. For hver måned er med tal markeret, om tælling blev gennemført, og tallet angiver antal observerede sæler. I tilfælde, hvor lokaliteten er dækket to gange inden for samme måned med mere end to dages mellemrum, er resultatet anført f.eks. 0/23. For hver lokalitet er sammentalt antal tællinger i hver af årets måneder, antallet af tællinger med 0 sæler observeret, samt det samlede antal registrerede sæler. For området øst for Samsø og Rødsand er kun dette resumé af alle årenes tællinger anført. Græsæler er ikke medtaget.

Vadehavet

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.
1963	—	—	—	—	—	48	65	—	—	—	—	—
1967	1	0	—	—	0	—	—	0	—	—	0	—
1968	0	—	—	—	0	—	—	—	—	—	1	—
1969	—	8	60	0	—	—	0	—	69	0	0	2
1970	0	0	254	22	25	—	204/ 211	65	0	81	3	25
1971	0	1	201	—	0	—	212	—	—	195	—	—
1972	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	0
1973	0	—	—	—	—	—	—	—	—	0	0	—
1974	—	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1975	—	—	133	108	—	65/ 407	168	338	418	—	—	—
Tæll.	5	4	6	3	4	3	6	3	3	4	5	3
Tæll.m.0	4	2	2	1	3	0	1	1	1	2	3	1
Ant.sæler	1	9	648	130	25	520	860	403	487	276	4	27

Nissum Bredning

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
1966	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	0	—	
1967	0	0	—	—	5	—	—	6	—	—	0	—	
1968	0	—	—	—	0/0	—	—	40	—	—	30	—	
1969	0	—	0	—	—	0	—	—	—	30	6	0	
1970	0	—	11	—	30	—	0	75	—	—	—	—	
1971	87	—	—	—	61	—	—	—	—	1	—	—	
1973	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1974	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	—	
Tæll.	7	1	2	0	5	1	1	3	0	3	5	1	29
Tæll.m.0	6	1	1	0	2	1	1	0	0	1	3	1	17
Ant.sæler	87	—	11	—	96	—	—	121	—	31	36	—	382

Løgstør - Livø Bredning

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
1966	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	—	
1967	0	—	—	—	0	—	—	0	—	—	97	—	
1968	0	—	—	—	40	—	50	—	—	—	0	—	
1969	0	0	0	—	—	0/26	0/0	—	—	4	20	—	
1970	0	125	120	—	0	—	5/50	—	0	—	—	—	
1971	0	—	—	—	0	—	40	—	—	0	—	—	
1972	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1973	0/0	—	—	—	—	—	—	0	—	—	—	—	
1974	50	—	—	—	—	—	—	—	—	0	60	33	
1975	—	70	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Tæll.	9	3	3	0	4	2	6	2	1	3	5	1	38
Tæll.m.0	8	1	2	0	3	1	2	2	1	2	2	0	24
Ant.sæler	50	195	120	—	40	26	145	—	—	4	177	33	790

Læsø

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
1967	93	—	—	—	—	—	—	—	—	—	82	—	
1968	0	—	—	—	86	—	—	95	—	38	55	—	
1969	—	32	56	—	50	—	—	191	50	—	48	—	
1970	28	—	—	—	88	—	—	115	—	—	—	—	
1971	—	44	—	—	75	—	115	218	—	—	—	—	
1972	29	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1973	5	—	—	—	40	260	—	—	—	—	—	—	
1974	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1975	—	—	—	—	167	249	98	342	—	—	—	—	
Tæll.	5	3	2	0	6	2	2	5	1	1	3	0	30
Tæll.m.0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	2
Ant.sæler	155	76	63	—	506	509	213	961	50	38	185	—	2756

Anholt

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
1967	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	—	
1968	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0	—	
1969	—	0/0	7	—	—	—	—	12	—	—	1	35	
1970	0	—	—	—	31	—	—	1	—	—	—	—	
1971	—	34	—	—	—	—	77	177	—	—	—	—	
1972	13	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1973	7	—	—	—	0	0	—	—	—	—	—	—	
1974	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1975	—	—	—	—	64	2	89	16	—	—	—	—	
Tæll.	5	4	2	0	3	2	2	4	0	0	3	1	27
Tæll.m.0	3	3	1	0	1	1	0	0	0	0	2	0	11
Ant.sæler	20	34	7	—	95	2	166	206	—	—	1	35	566

Hesselø

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
1968	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	95	—	
1969	2	—	300	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1970	—	—	—	—	210	—	—	—	—	—	—	—	
1971	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1975	—	—	—	—	37	120	235	300	—	—	—	—	
Tæll.	2	0	1	0	2	1	1	1	0	0	1	0	9
Tæll.m.0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ant.sæler	2	—	300	—	247	120	235	300	—	—	95	—	1299

Sjællands Rev

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
1967	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	25	—	
1968	12	—	—	—	—	—	—	2	—	50	0	0	
1969	15	—	4	—	0	5	40	—	—	—	—	95	
1970	2	—	—	—	13	13	—	—	—	—	—	—	
1971	0	—	—	—	—	—	9	—	—	—	—	—	
1973	0	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1975	—	—	—	—	0	—	52	7	—	—	—	—	
Tæll.	5	1	1	0	3	2	3	2	0	1	2	2	22
Tæll.m.0	2	1	0	0	2	0	3	2	0	0	1	1	12
Ant.sæler	29	0	4	—	13	18	101	9	—	50	25	95	344

Området øst for Samsø

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
Tæll.	8	1	2	0	6	1	2	2	0	4	3	4	33
Tæll.m.0	6	1	2	0	6	1	2	2	0	3	2	4	29
Ant.sæler	16	0	0	—	0	0	0	0	—	4	11	0	31

Området vest for Samsø

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
1967	—	0	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	
1968	0	—	—	—	—	—	—	0	—	0	1	0/0	
1969	2	—	12	—	26	0	0	—	—	6	4	—	
1970	11	—	42	—	45	—	0	0/0	—	0	—	0	
1971	0/0	—	—	—	77	—	6	—	—	4	—	0	
1972	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1973	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
1974	110	—	—	—	22	—	—	—	—	—	—	—	
1975	—	—	—	—	20	34/45	13	0	—	0	—	—	
Tæll.	8	1	2	0	5	3	4	4	0	5	3	4	39
Tæll.m.0	3	1	0	0	0	1	2	4	0	3	0	4	18
Ant.sæler	157	0	54	—	190	79	19	0	—	10	13	0	522

Rødsand

	Jan.	Feb.	Mar.	Apr.	Maj	Jun.	Jul.	Aug.	Sep.	Okt.	Nov.	Dec.	
Tæll.	7	0	0	1	3	1	1	1	0	0	2	1	18
Tæll.m.0	6	0	0	1	3	1	0	0	0	0	2	1	14
Ant.sæler	8	—	—	—	—	—	1	5	—	—	—	—	14

Årshæftet »Dansk Vildtforskning« og serien »Danske Vildtundersøgelser«, der udkommer tvangsfrit, når egnede emner foreligger bearbejdet, fås, så langt oplaget rækker, gratis tilsendt ved henvendelse til:

Vildtbiologisk Station, Kalø, 8410 Rønde
(tlf. (06) 37 12 44)

Sammesteds kan man tegne sig, hvis man ønsker at få fremtidige hæfter tilsendt, efterhånden som de udkommer.

Dansk Vildtforskning fra årene 1964-1975 er alle udgået.

Danske Vildtundersøgelser 1-23 er udgået, men de vil kunne lånes fra de større biblioteker.

Danske Vildtundersøgelser

1. Knud Paludan: Vildtet og landbrugets giftstoffer. 11 sider. 1953.
2. Knud Paludan og Kai Ulfkjær: Nogle retningslinier for fasanopdræt. 32 sider. 1954.
3. Knud Paludan: Agerhønsens ynglesæson 1953. 20 sider. 1954.
4. Marie Hammer, M. Køie og R. Spärck: Undersøgelser over ernæringen hos agerhøns, fasaner og urfugle i Danmark. 24 sider. 1955.
5. Knud Paludan og Jørgen Fog: Den danske ynglebestand af vildtlevende knopsvaner i 1954. 47 sider. 1958.
6. Kai Ulfkjær: Danske råbukkeopsatser (målt i tiden 1948-1955). 23 sider. 1956.
7. Knud Paludan: Ringmærkning af agerhøns 1950-54. 27 sider. 1957.
8. Jørgen Fog: Mærkning af opdrættede grænder 1950-55. 32 sider. 1958.
9. H. Strandgaard: Vildtudbyttet i Danmark. 120 sider. 1962.
10. Knud Paludan: Ederfuglene i de danske farvande. 87 sider. 1962.
11. Annelise Jensen: Odderen i Danmark. 48 sider. 1964.
12. Knud Paludan: Grågåsens træk og fældningstræk. 54 sider. 1965.
13. H. Strandgaard, Birger Jensen, F. Christoffersen og P. Valentin Jensen: Undersøgelser over Kronvildtet i Danmark. 184 sider. 1967.
14. Anders Holm Joensen: Urfuglen i Danmark. 102 sider. 1967.
15. Annelise Jensen og Birger Jensen: Husmåren (*Martes foina*) og mårjagten i Danmark 1967/68. 44 sider. 1970.
16. Dorete Bloch: Ynglebestanden af Knopsvane (*Cygnus olor*) i Danmark i 1966. 47 sider. 1971.
17. P. Uhd Jepsen: Vildtreservatet Felsted Kog. 60 sider. 1972.
18. Annelise Jensen og Birger Jensen: Ilderen (*Putorius putorius*) og ilderjagten i Danmark 1969/70. 32 sider. 1972.
19. Ib Clausager: Skovsneppen (*Scolopax rusticola*) som ynglefugl i Danmark. 39 sider. 1973.
20. Anders Holm Joensen: Ederfuglen (*Somateria mollissima*) som ynglefugl i Danmark. 36 sider. 1973.
21. Annelise Jensen og Birger Jensen: Lækat (*Mustela erminea*), Brud (*Mustela nivalis*) og lækatjagten i Danmark 1970/71. 23 sider. 1973.
22. Hans Jørgen Degn: Urfuglens (*Lyrurus tetrix*) forekomst i Danmark 1973. 32 sider. 1973.
23. Hans Jørgen Degn: Egernets (*Sciurus vulgaris*) nuværende og tidligere forekomst i Danmark. 48 sider. 1974.
24. P. Uhd Jepsen: Vadehavet vildtreservat med øen Jordsand. 80 sider. 1975.
25. Egon Bennetsen: Sikavildtet (*Cervus nippon*) i Danmark. 32 sider. 1976.
26. Niels-Ole Søndergaard, Anders Holm Joensen og Ebbe Bøgebjerg Hansen: Sælernes forekomst og sæljagten i Danmark. 80 sider. 1976.